

magazin istoric

ANUL XVIII Nr. 4 (205) APRILIE 1984

magazin istoric

Revistă de cultură
istorică

Anul XVIII
Nr. 4 (205)

aprilie 1984

Redactor șef
CRISTIAN POPIȘTEANU

Colegiul redacției
DUMITRU ALMAȘ

CONSTANTIN ANTIP
VIRGIL CÂNDREA

NICOLAE COPOIU
LUDOVIC DEMENY

TITU GEORGESCU
DINU C. GIURESCU

ȘTEFAN PASCU

M. PETRESCU-DIMBOVIȚA

ȘTEFAN ȘTEFĂNESCU

Secretar responsabil

VALERIU BUDURU

①

④

②

③

SUMAR

23 AUGUST 1944-23 AUGUST 1984: 40 ANI DE LA
REVOLUȚIA DE ELIBERARE NAȚIONALĂ ȘI SOCIALĂ,
ANTIFASCISTĂ ȘI ANTIIMPERIALISTĂ

- Marea demonstrație din 1 Mai 1939:
Mircea Mușat 2
- O necesitate istorică—alianța tuturor forțelor patriotice:
Gheorghe Zaharia 8
- Revolta unui întreg popor:
V. Bobocescu 10
- „Acele zile zbuciumate ale lui August '44“:
Angela Mihalea 13
- 1941. Sub urmărire — Istoria literaturii române:
Liviu Călin 16
- Terra — mama tuturor:
Ion Popescu-Pufuri 20

• Rytonul de la Poroina și semnificația lui: *Mihai Gramatopol, Gabriel Iliescu...* 22 • Un document de la Radu I (1377-1383): *Ion-Radu Mircea...* 24 • 1897—un român prin America: *David B. Funderburk...* 26 • Istoria românilor în Brazilia... 32 • Marea Unire în Rassegna storica del Risorgimento... 32 • Toponimele subcarpatice Ungareni și semnificația lor: *Emil Vrabie...* 33 • Din scrisorile lui Jawaharlal Nehru către Indira Gandhi: *Cristian Popișteanu...* 35 • Cronici otomane despre români: *Mustafa Ali Mehmet...* 37 • „Autorul“ orarului de vară: *Jean Rabaut...* 40 • Însemnări de la sfârșit de veac: *Gheorghe D. Palade...* 42 • Overlord — capitolul secret: *Stephen E. Ambrose, Eugen Preda...* 47 • Prințul de Canino — o enigmă elucidată?: *Paula Gornescu, Gh. David...* 53 • 1942-1943. Berlinul văzut de la Ambasada Italiei: *Leonardo Simoni, Florin Constantiniu...* 55 • 1834 — un proiect de „Republică unită română“: *Adrian Pop...* 61 • Cărți sosite la redacție... 31 • Câștigătorii concursului Din cronicul Unirii... 34 • Poșta Magazin istoric... 62

COPERTELE NOASTRE

① Civilizația indiană se regăsește și în impresionantele construcții monumentale, printre care templul Minakshi, din orașul Madurai. În imagine: detaliu din turnul de la intrare, construit în sec. XVII și împodobit cu sculpturi inspirate din miturile și legende populare indiene (Terra — mama tuturor, p. 20). Din scrisorile lui Jawaharlal Nehru către Indira Gandhi, p. 35)

② Studierea mișcării și evoluției astrilor a constituit o preocupare importantă pentru numeroși savanți din evul mediu. Unul dintre cei mai mari astronomi ai lumii, danezul Tycho Brahe (sec. XVI), a fost și un genial constructor de instrumente astronomice

③ Curgerea timpului a inspirat și numeroși pictori ai epocii. În imagine: luna mai, în viziunea fratilor Limbourg, celebri miniaturisti flamanzi din sec. XV („Autorul“ orarului de vară, p. 40)

În 1944 se împlinesc 160 ani de la Revoluția condusă de Horea, Cloșca și Crișan. Forțele patriotice, progresiste conduse de comuniști au acordat o atenție deosebită evenimentului istoric, a cărui evocare, în condițiile deosebit de grele de atunci, avea menirea să întărească și să dezvolte încrederea poporului în forțele sale proprii, să-l mobilizeze la luptă pentru salvarea patriei din grava situație în care se afla.

Printr-o fericită coincidență calendaristică, anul acesta întreaga noastră națiune sărbătorește patru decenii de la declanșarea Revoluției de eliberare națională și socială, antifascistă și antiimperialistă din august 1944 și împlinirea a 200 ani de la marea ridicare la luptă din 1784. Sînt două momente cu amplă rezonanță ale istoriei românești. În perspectiva istoriei, 1784 a deschis seria marilor bătălii revoluționare pentru unitate și independență națională materializate prin Revoluțiile din 1821 și 1848, prin Unirea din 1859, Războiul din 1877-1878 pentru cucerirea independenței deplină de stat și Unirea din 1918¹, tot atîtea etape ale devenirii noastre istorice, ale procesului logic, obiectiv de constituire și afirmare a statului modern al națiunii române.

Corolar al luptelor revoluționare ale poporului român, de lucrare asupra lui însuși, cum spunea Nicolae Bălcescu, Revoluția de eliberare națională și socială, antifascistă și antiimperialistă din august 1944 reprezintă un act de împlinire a tuturor idealurilor de dreptate și libertate pentru care s-au jertfit atîtea generații de înalți, imprimînd, totodată, acel salt calitativ esențial al dezvoltării istorice a țării, prin care, sub conducerea Partidului Comunist Român — reprezentantul și moștenitorul celor mai înalte tradiții de luptă și aspirații ale înalțimilor —, poporul a devenit chezașul și făuritorul propriei sale istorii. August 1944 este în același timp un corolar al întregului proces revoluționar declanșat în zorii erei moderne românești și plăt看 de hotăr a epocii contemporane. El a descătusat uriașele energii creatoare ale națiunii noastre, dirijate magistral de Partidul Comunist Român, etapa deschisă de Congresul IX al partidului, cînd tovarășul Nicolae Ceaușescu a fost ales în fruntea partidului și a poporului înscrindînd-se drept cea mai fertilă și dinamică din întreaga istorie milenară a României.

În întîmpinarea istoriceii aniversări a împlinirii celor 40 ani de la gloriosul August 1944 și a Congresului XIII al partidului, Magazin istoric va publica, începînd cu acest număr, articole și evocări, documente și mărturii care vor sublinia locul și semnificația istorică a Revoluției de eliberare națională și socială, antifascistă și antiimperialistă în istoria națională și universală. Adăugîndu-se numeroaselor articole și studii apărute de-a lungul anilor în revista noastră², ele vor contribui la conturarea acelei imagini vii și cuprinzătoare a activității eroice desfășurată de Partidul Comunist Român în fruntea forțelor democratice, progresiste și patriotice pentru libertate și independență, pentru prosperitatea patriei.

MAREA DEMONSTRAȚIE DIN 1 MAI 1939

Conf. dr. MIRCEA MUȘAT

„Am intrat în mișcarea revoluționară în anii ascensiunii fascismului, în anii pregătirilor de război; deci de la început am participat activ la lupta împotriva războiului și a fascismului. Din această experiență, din ceea ce au însemnat fascismul și cel de-al doilea război mondial, trebuie să tragem toate învățămintele! Să facem totul pentru a nu se

mai repeta, în nici o țară, dictatura fascistă, pentru a asigura libertățile democratice ale popoarelor, dreptul lor la dezvoltarea liberă, independentă, așa cum o doresc, fără nici un amestec din afară!”

Aceste cuvinte³, rostite de tovarășul Nicolae Ceaușescu, exprimă un crez de viață, închinată, în rîndurile Partidului Comunist Român, luptei plină de sacrificii pentru apărarea

¹ În ultimul deceniu, aniversările acestor evenimente au prilejuit publicarea unor ample grupaje de articole sau consacrarea unor numere speciale. Vezi în acest sens Magazin istoric, nr. 1-6/1977, 1-6, 11-12/1978, 12/1983, 1/1984.

² Magazin istoric, nr. 7-8/1969, 8/1974, 8/1979, 8/1983.

³ Semnificația investiturii tovarășului Nicolae Ceaușescu în suprema magistratură a țării ca președinte al Republicii Socialiste România este relevată în articolele: Președintele și Proeminența personalitate a istoriei contemporane, apărute în Magazin istoric, nr. 3/1984.

drepturilor și libertăților democratice, a independenței și integrității patriei, pentru salvagardarea păcii și securității tuturor popoarelor, grav amenințate de hitlerism, fascism și revizionism. „Dirzenia revoluționară, curajul și neînfricarea cu care ați acționat încă din primii ani ai tinereții în condițiile extrem de grele ale ilegalității — se spune în Scrisoarea Comitetului Politic Executiv al C.C. al P.C.R., Consiliului de Stat și Guvernului Republicii Socialiste România, adresată tovarășului Nicolae Ceaușescu cu prilejul zilei de naștere și împlinirea a peste 50 de ani de activitate revoluționară, în ianuarie 1984 — pentru apărarea intereselor fundamentale ale poporului, împotriva nedreptății și exploatării, a fascismului și războiului, pentru libertate și pace, s-au înscris ca nepieritoare pagini luminoase în istoria partidului și a patriei noastre“.

În fruntea forțelor patriotice

În ianuarie 1933, în plină criză economică mondială, hitleriștii au acapărat puterea în Germania, dictatura nazistă trecînd imediat la acțiuni ce urmăreau expansiunea economică, politică și teritorială, amenințînd în acest fel pacea și securitatea Europei, periclitînd existența, independența și libertatea altor popoare. Germania hitleristă a devenit susținătoare fătîșă a regimurilor fasciste și dictatoriale existente în alte țări (Ungaria, Italia, Bulgaria, Portugalia ș.a.) iar prin sprijinul material și moral acordat unor partide și organizații fasciste (cum a fost în România Garda de fier)¹ a desfășurat o acțiune susținută pentru destabilizarea vieții politice din diferite țări și obținerea unor poziții dominante în economia și orientarea lor politică.

Guvernul hitlerist n-a întîrziat să avertizeze România asupra dorinței sale de a o vedea că-și schimbă orientarea în viața internațională. În primele luni ale anului 1933, ministrul român la Berlin, N. Petrescu-Comnen, a avut convorbiri cu Hitler și alți fruntași naziști, în cursul cărora i s-a arătat că Germania era hotărîtă să imprime un nou curs relațiilor sale cu alte state, făcîndu-i-se cunoscută dorința cercurilor hitleriste ca România „să-și părăsească actualele alianțe și să intre în orbita influenței politice a Germaniei“. Cel de-al III-lea Reich — campion al politicii expansioniste, revizioniste — reprezenta cel mai grav pericol pentru existența suverană și independentă a României². „Toate tratatele internaționale — arăta N. Petrescu-Comnen, într-unul din rapoartele expediate la București în acea perioadă — nu au nici un fel de importanță pentru Germania, care persistă a fi

1-2 Magazin istoric, nr. 11/1982, 10/1983; 4/1979.

obsedată de ideea unui război viitor și care se pregătește în această direcțiune“.

În aceste împrejurări, în care pericolul fascist și revizionist amenința direct interesele supreme ale poporului nostru, integritatea și suveranitatea patriei, P.C.R. s-a situat în fruntea forțelor patriotice naționale, desfășurând largi acțiuni pentru unirea tuturor partidelor și organizațiilor politice și profesionale, a claselor și grupărilor sociale ale căror interese coincideau cu cele ale țării, ale democrației, într-un larg front popular de luptă pentru apărarea independenței și integrității patriei, pentru a bara calea fascismului și războiului. P.C.R. a reușit să strângă în jurul său clasa muncitoare, masele țărănești, intelectualitatea progresistă, alte pături și categorii sociale, și-a lărgit contactele cu grupările și organizațiile democratice și a stabilit legături cu diferite fracțiuni ale forțelor politice burgheze, cu un mare număr de personalități politice. Organizațiile de masă legale constituite în acești ani de către P.C.R. au reprezentat un sprijin eficient în acțiunea sa asiduă pentru activizarea maselor, pentru ralierea pe o platformă comună de luptă a tuturor forțelor democratice, patriotice, antifasciste și antihitleriste.

O investigație atentă a surselor documentare principale asupra istoriei românești în anii existenței celui de-al III-lea Reich atestă cu prisosință și claritate că hitlerismul a fost asociat, de la început, celor mai grave primejdii, mortale, pentru existența poporului român, pentru independența, suveranitatea, libertatea și integritatea teritorială a statului național unitar realizat la 1 Decembrie 1918. Conștiința publică românească a înregistrat în anii 1933-1940 o sesizare lucidă a pericolului principal la adresa existenței statale libere a României. Documentele acelor ani dovedesc că de această realitate erau conștienți nu numai forțele revoluționare, democratice, progresiste; ea era percepută ca atare în rîndul majorității covârșitoare a cercurilor conducătoare ale claselor dominante ale societății.

Contextul istoric românesc interbelic era marcat de evenimentele primului război mondial, în timpul căruia țara a avut imens de suferit de pe urma agresiunii și a ocupației armatelor imperialismului german. Memoria poporului român păstra încă vii urmele extrem de dureroase ale acelor ani. Trădărea luptei împotriva asuprii și aservirii țării de către imperialismul german se integrase fondului istoric al vieții noastre naționale, iar apariția unei noi amenințări din aceeași direcție dădea naștere unei reacții profunde și firești de împotrivire din partea unei țări și a unui popor greu încercate în a-și realiza idealul unității național-statale.

Din acest context izvoara deci așa realitate istorică a politicii externe românești, orientată constant în anii interbelici împotriva revizionismului și a expansionismului, a ofensivelor puterilor fasciste care periclita grav integritatea teritorială a statului național unitar român, orientare promovată de principalele partide și grupări politice ale claselor

dominante, care, cu toate dimensiunile dintre ele în politica internă, acționau împreună, indiferent de coloratura echipei guvernamentale, pentru pace, securitate colectivă în Europa și respectarea statu-quo-ului stabilit prin tratatele de pace de după primul război mondial.

Apel lucid la unitate

Este meritul istoric al Partidului Comunist Român că — sesizînd grava primejdie pe care fascismul o reprezenta pentru poporul nostru — a știut să mobilizeze toate forțele patriotice împotriva acestui pericol, găsind în fiecare etapă formele organizatorice și de acțiune propice în momentul istoric respectiv, concretizate în alianțe și fronturi comune de luptă împotriva fascismului și a războiului. Încă din vara anului 1932, din inițiativa P.C.R. a luat ființă Comitetul național antirăzboinic — organizație de masă care grupa muncitori, intelectuali, funcționari etc. În noile împrejurări create de venirea hitlerismului la putere și de intensificarea acțiunilor agenturii sale din țară, Garda de fier, Partidul Comunist Român a hotărât, în primăvara anului 1933, înființarea unei organizații de masă legale largi, care să continue, pe un plan superior, activitatea Comitetului național antirăzboinic, antrenînd mase tot mai importante de cetățeni la acțiuni antifasciste și antirăzboinice.

Pe baza unei hotărâri a conducerii partidului comunist, în aprilie 1933 s-a creat un comitet antifascist de inițiativă, sub a cărui îndrumare a început acțiunea de organizare a primelor comitete antifasciste locale. Rezultatele obținute au determinat conducerea partidului comunist să hotărască crearea, în iunie 1933, a Comitetului Național Antifascist¹, care reunea în rîndurile sale reprezentanți ai celor mai diverse clase și pături sociale — muncitori, profesori, scriitori, țărani, avocați, ziaristi, studenți, artiști. În conducerea Comitetului Național Antifascist, Secretariatul C.C. al P.C.R. a trimis — ca reprezentant al tineretului revoluționar — pe tînărul comunist Nicolae Ceaușescu. În scurt timp, s-au constituit comitete locale, regionale antifasciste în București, Galați, Iași, Cluj, Craiova, Botoșani, Brăila, Rimnicu Sărat, Ploiești, Constanța, Tirgoviste, Buzău, Piatra Neamț, Deva, Pașcani ș.a. În fruntea acestora au fost alese personalități marcante ale vieții politice și cultural-științifice locale — oameni cu vederi progresiste, democratice. În prima jumătate a anului 1934 a luat ființă Comitetul antifascist al tineretului, care avea în frunte pe tovarășul Nicolae Ceaușescu, alături de alți militanți. La începutul lunii iunie s-a organizat un comitet pentru coordonarea activității antifasciste în rîndurile femeilor, tineretului studios etc.

Principalele obiective stabilite de Comitetul Național Antifascist vizau stăvilirea ofensivei hitleriste, demascarea Gărzii de fier, apă-

¹ Ample evocări ale activității acestor organizații au fost publicate în *Magazin istoric*, nr. 7/1973 și 6/1982.

rarea independenței și suveranității României. „Față de creșterea pericolului fascist în România — se spunea în chemarea lansată de noua organizație în iulie 1933 —, facem apel la unirea forțelor muncitorești și intelectuale să formeze pretutindeni, în toate orașele, satele, fabricile, birourile și cartierele, comitete antifasciste, trimițând adeziunile lor scrise la Comitetul Național format la București... Stringind în jurul acțiunii antifasciste pe toți cei care lucrează cu brațul sau cu mintea la orașe și sate, vom putea stăvili în România triumful unui curent care poartă în el germele de distrugere a tot ce este izvor de muncă și gîndire”.

Mărturiile acestei epoci de tumultuoase acțiuni antifasciste relevă proeminenta personalitate a militanților revoluționar, a înflăcăratului patriot Nicolae Ceaușescu. Înzestrat cu un deosebit spirit organizatoric, iradiind în jurul său încrederea nestrămutată în marile virtuți ale poporului, tînărul revoluționar a imprimat dinamism și hotărîre tovarășilor săi de luptă, remarcîndu-se prin spirit de inițiativă, o mare capacitate de analiză a fenomenelor politice și luciditate în aprecierea lor.

În vara anului 1934, cînd la Craiova se judeca procesul conducătorilor eroicelor lupte ale muncitorilor ceferiști și petroliști din ianuarie-februarie 1933, Comitetul Național Antifascist și-a concentrat eforturile, alături de sindicatele muncitorești și alte organizații democratice, în direcția organizării unor acțiuni de solidaritate și de apărare a cauzii celor arestați. Prin eforturile conjugate ale Comitetului Național Antifascist, ale comitetelor sale regionale, județene sau locale, pe adresa Consiliului de Război al Corpului I armată din Craiova au fost trimise, pe cele mai diverse căi, proteste pîrînd peste 10 000 semnături. Cu un asemenea prilej a fost arestat la Craiova tovarășul Nicolae Ceaușescu. Interogat de comisarul-șef al Direcției Generale a Poliției în legătură cu scopul sosirii sale la Craiova, tînărul revoluționar a răspuns rîspicat că venise pentru „a face declarații în favoarea acuzaților”, arătînd că „muncitorimea se solidarizează cu ei”.

Comitetul Național Antifascist din România și-a adus o contribuție importantă la lupta contra fascismului pe plan internațional, manifestîndu-și solidaritatea, prin cele mai diverse mijloace, cu forțele antifasciste din Spania, Germania, Italia, Bulgaria, Ungaria, Franța ș.a.¹ Reprezentanții mișcării antifasciste din România au luat parte la congresele antifasciste internaționale, contribuind substanțial la stabilirea liniilor tactice și strategice de luptă ale mișcării generale europene împotriva fascismului².

Deși existența Comitetului Național Antifascist a fost relativ scurtă, activitatea sa a avut o importanță deosebită pentru mișcarea antifascistă din țara noastră. Acțiunile organizate de partidul comunist prin intermediul Comitetului Național Antifascist, precum

și al altor organizații de masă legale (Liga muncii, Blocul democratic, Frontul plugarilor, Frontul studențesc democratic ș.a.) au influențat în mod decisiv opinia publică, determinînd o vie activizare a oamenilor muncii în lupta antifascistă.

„Un singur front contra lui Hitler”

Amploarea luptei antifasciste a maselor populare — care demonstra că poporul român, în ansamblul său, ura fascismul și se opunea expansiunii lui pe plan internațional și ascensiunii lui spre putere în România — s-a manifestat cu deosebită tărie în timpul acțiunilor și acordurilor de front unic muncitoresc și front popular antifascist, organizate și conduse de P.C.R. în anii care au urmat. Acordurile de la Băcia, București și Tebea³ încheiate la sfîrșitul anului 1935 între organizații de masă legale conduse sau influențate de P.C.R. și Partidul Socialist au dat un nou impuls luptei antifasciste, pentru apărarea integrității teritoriale și independenței patriei. „Noi, comuniștii — se spunea într-un document al P.C.R. din noiembrie 1935, exprimînd starea de spirit a întregii clase muncitoare — sîntem gata să apărăm cu arma în mînă independența României, dacă țara noastră ar fi silită să ducă un război național de apărare contra imperialismului fascist”.

Acțiunile organizate de partidele și organizațiile clasei noastre muncitoare împotriva politicii statelor fasciste, pentru apărarea independenței au căpătat o amploare deosebită în cursul anului 1936, ca urmare directă a încordării situației internaționale prin intrarea trupelor germane în zona Renană (martie), a intervenției fasciste germano-italiene în Spania, a definitivării blocului militar agresiv „Axa Berlin-Roma”, evenimente care amenințau direct pacea lumii, ființa națională și existența multor popoare. Între aceste acțiuni s-au înscris și cele prilejuite de pregătirea și victoria forțelor democratice în alegerile parlamentare parțiale din județele Mehedinți și Hunedoara de la 18 februarie 1936⁴, demonstrația antifascistă, antihitleristă din 13 martie 1936 din Capitală, demonstrațiile antifasciste de la 31 mai 1936 din Capitală⁵ și din alte centre ale țării. În cadrul acestor mari demonstrații, la care au participat comuniștii, socialiștii, social-democrații, muncitori, țărani, intelectuali, reprezentanți ai forțelor democrat-populare, masele au militat împotriva fascismului, pentru respectarea libertăților democratice, pentru desființarea organizațiilor fasciste, pentru pace, împotriva politicii revanșarde și de revizuire teritorială, pentru o Românie liberă și independentă.

La 1 decembrie 1938, cu ocazia aniversării a 20 ani de la Marea Adunare Națională de la Alba Iulia și încheierea procesului de fărîmire a statului național unitar român, conducătorii organizațiilor profesionale ale clasei mun-

1-6 Magazin istoric, nr. 4/1971; 6/1969, 11/1970, 3/1972; 12/1969, 10/1979; 2/1976; 3/1969, 12/1971.

citoare au organizat întruniri muncitorești în numeroase orașe din țară, pentru a aniversa „acest fapt istoric, pentru a arăta însemnătatea lui și pentru a manifesta hotărârea întregii muncitorimi de a apăra Unirea împotriva oricăror amenințări”.

La începutul anului 1939, P.C.R. a adoptat o serie de măsuri în vederea intensificării activității antifasciste a maselor. Ziarul *Scinteia* a publicat articolul *24 ianuarie 1859. 1939* în care, după ce arăta importanța unirii făurite la 1859, sublinia: „Astăzi, când independența națională a poporului român și unitatea României sînt din nou primejduite, amintirea luptelor duse pentru unire trebuie să îndemne la o luptă dîră și hotărîtă contra dușmanilor din afară și a agenților lor dinăuntru”.

Lichidarea Cehoslovaciei ca stat și amenințarea directă ce plana asupra României, în martie 1939, au sporit îngrijorarea poporului român. Manifestul C.C. al P.C.R., lansat la 17 martie 1939, glăsuia: „Trupele de asalt ale lui Hitler au invadat Cehoslovacia și se găsesc la granița țării noastre. Întreg poporul să se pună în stare de alarmă... Hitler vrea să ne răpească grîul, petrolul și teritoriul. El vrea să ne arunce în robie... Partidul Comunist Român declară: comuniștii vor lupta cu arma în mînă în primele rînduri. Uniți-vă cu toții într-un singur front puternic contra lui Hitler și a aliaților săi revizionisti. Impuneți guvernului să se unească cu acele forțe externe care sînt hotărîte să lupte contra agresorilor fasciști”.

Apelurile P.C.R. au găsit un larg ecou în rîndul maselor muncitoare. Semnificativ, în această privință, este și scrisoarea adresată, în aprilie 1939, primului ministru Armand Călinescu de către meseriași, muncitori, agricultori și cîrțurari din Cluj, membri ai secțiunii maghiare a Frontului Renașterii Naționale, în care se arăta: „Socotim că în momentele de acum apărarea hotarelor României pe baza fraternității între poporul român și maghiar din țară, pe baza principiilor de libertate, a egalității de drepturi și a păcii interne, formează nu numai singura cale de urmat pentru înfăptuirea unei conviețuirii fericite a popoarelor de pe aceste meleaguri, dar este și aportul cel mai mare pe care l-am putea aduce independenței și libertății tuturor popoarelor din bazinul dunăren și confrăților noștri din Ungaria... Convingerea noastră fermă este că față de pericolul comun, maghiarimea din țară trebuie să-și spună cuvîntul rîspicat, clar și fără șovăire în interesul solidarității comune”. În scrisoarea adresată de reprezentanții maghiarilor din București tot lui Armand Călinescu citim: „Protestăm contra încercărilor de a învenina sufletul conaționalilor noștri din Ardeal și cerem ca conducătorii oficiali ai maghiarimii să ia atitudine pe față contra oricărei propagande demagogice îndreptată contra statului român, ce nu poate avea decît un efect catastrofal pentru soarta populației maghiare”.

„Muncitorimea: temelul, baza și substanța națională”

Străbătînd un proces continuu de maturizare și trebuînd să depășească încă unele teze venite din afară, Partidul Comunist Român și-a extins tot mai mult influența în viața politică a țării, el reprezentînd forța principală a luptei împotriva pericolului fascist-hitlerist. Organism viu, puternic ancorat în realitățile țării, el și-a lărgit continuu contactele cu toate forțele potrivnice hitlerismului.

În lumina acestor coordonate ale activității P.C.R. și a celorlalte forțe revoluționare, a stării de spirit patriotice și antifasciste a maselor largi populare se evidențiază și legătura organică între amploarea și caracterul demonstrațiilor de la 1 Mai 1939¹ și întreaga muncă desfășurată de comuniști, de socialiști și social-democrați, pentru mobilizarea tuturor forțelor democratice și antifasciste la lupta împotriva tendințelor expansioniste și revizioniste ale statelor fasciste. Pornind de la tradiția și semnificația lui 1 Mai ca zi de luptă, partidul comunist a luat măsuri organizatorice pentru a asigura desfășurarea manifestațiilor la nivelul marilor răspunderi ce-i reveneau datorită pericolelor care planau asupra țării și a omenirii.

Prezența tovarășului Nicolae Ceaușescu — patriot și revoluționar înflăcărat, profund devotat clasei muncitoare, poporului, participant activ la luptele conduse de partid, revoluționarul care se remarcase prin înaltul spirit organizatoric și tenacitatea cu care a dezlăuit pericolul fascist — în primele rînduri ale organizatorilor marii demonstrații are o deosebită semnificație. Munca intensă desfășurată de militanții partidului în rîndul maselor muncitoare, legăturile tot mai puternice ale partidului cu acele forțe sociale interesate în apărarea libertăților democratice, a independenței, suveranității și integrității țării, în bararea ofensivei fasciste au dat posibilitate partidului comunist să se manifeste în fața țării și a Europei întregi ca forța politică de avangardă ce exprima aspirațiile întregului popor român. Măturile participanților, ca și acelea ale organelor aparatului de stat insistă asupra rolului hotărîtor pe care tovarășul Nicolae Ceaușescu l-a avut în pregătirea și desfășurarea acțiunilor antifasciste care au culminat cu marea demonstrație de la 1 Mai 1939, în stabilirea orientării generale a luptei antifasciste a maselor populare. În vîltoarea aprigelor bătălii antifasciste din acea perioadă, alături de tovarășul Nicolae Ceaușescu, de alți militanți ai partidului, tovarășa Elena Petrescu-Ceaușescu s-a remarcat prin atitudinea fermă revoluționară, prin

¹ Vezi amplele evocări consacrate acestui eveniment în *Magazin istoric*, nr. 4/1974 și 4/1979.

bogata activitate politico-organizatorică desfășurată în rîndul muncitorimii din Capitală.

Manifestările patriotice, antihitleriste și antirăzboinice de la 1 Mai 1939 au constituit o victorie a partidului comunist, a politiciii sale de front unic cu celelalte partide muncitorești și democratice. Caracterul profund patriotic, antihitlerist și antirăzboinic pe care organizatorii, în frunte cu tovarășul Nicolae Ceaușescu, l-au imprimat demonstrațiilor din București și din alte centre ale țării a găsit un deosebit ecou în rîndul poporului. Ele au fost larg comentate în cele mai diverse părți ale opiniei publice din țară și au avut un larg ecou peste hotare. Ele au contribuit, în același timp, la creșterea prestigiului, a autorității de care Partidul Comunist Român se bucura în fața întregii națiuni. Ziarul *Timpu*l, răspîndit în cercuri largi ale societății românești, aprecia astfel demonstrațiile muncitorești: „1 Mai 1939 a arătat odată mai mult că muncitorimea este ... temeiul, baza și substanța națională, cheazăia prosperității ei în pace și apărătorea ei atunci cînd patria o cere”.

Demonstrația antifascistă de la 1 Mai 1939 — cea mai mare demonstrație din Europa aceluia an îndreptată împotriva hitlerismului — a reprezentat poziția hotărît antifascistă a României. Ea se înscrie ca un serios semnal pe care România l-a adresat Europei, opiniei publice mondiale pentru unirea eforturilor în vederea împiedicării dezlănțuirii celui de-al doilea război mondial de către Germania hitleristă.

În lupta hotărîtă împotriva pericolului hitlerist și a agenturii interne a acestuia, mișcarea legionară, un real și valoros combatant era tineretul animat de ideile patriotismului, democrației, antifascismului. Uniunea Tineretului Comunist, reorganizată sub conducerea și îndrumarea partidului comunist în toamna anului 1939, a fost în primele rînduri ale manifestațiilor pentru pace, independență, suveranitate și integritate teritorială a patriei. „Tovarășul Nicolae Ceaușescu a fost acel eminent revoluționar care a știut să impune Comisilor de reorganizare ale U.T.C. din Capitală și din diferite regiuni ale țării spiritul de luptă corespunzător pentru a face din tineretul revoluționar ajutorul prețios al P.C.R. El a adus în această complexă activitate întreaga zestre a unei experiențe revoluționare de mulți ani, experiență ce culminează cu participarea sa nemijlocită la pregătirea, organizarea și desfășurarea marii demonstrații muncitorești de la 1 Mai 1939, în rîndurile căreia se aflaseră mulți tineri, inclusiv numeroși studenți”¹.

Puternica mișcare antifascistă și antihitleristă din România, al cărei promotor a fost Partidul Comunist Român, a profilat în opinia publică progresistă internațională imaginea unui popor profund atașat idealuri-

lor de libertate și independență națională, demn de tradițiile sale glorioase.

În condițiile accentuării pericolului declanșării războiului de către Germania, pericol tot mai evident în urma politiciii de cedare și compromis din anii 1939-1940 a marilor puteri occidentale, România a fost complet izolată pe plan extern, supusă unor grave amputări teritoriale și a avut de înfruntat asaltul forțelor de extremă dreaptă din interior și, în primul rînd, al Gărzii de fier propulsată de ofensivele hitleriste în cursa directă pentru acaparea puterii. Avertizînd poporul român asupra pericolului pe care îl reprezentau pregătirile războinice ale statelor fascisto-previzioniste și chemînd forțele democratice, înaintate ale societății românești la realizarea unui larg front patriotic, antifascist, antirăzboinic, antirevizionist, în măsură să salvgardeze libertatea, independența și integritatea teritorială a patriei, P.C.R. a condamnat cu vehemență Diktatul fascist de la Viena din august 1940², prin care partea de nord-vest a țării a fost anexată de Ungaria horthyistă. Poziția partidului a avut un puternic ecou în rîndul clasei muncitoare, al organizațiilor democratice, al unor personalități politice și al maselor largi populare, inclusiv din rîndul naționalităților conclocoțoare, ducînd la organizarea unor impresionante acțiuni de protest și, ulterior, la închegarea unui șir de alianțe politice avînd printre obiectivele lor și pe acela al restabilirii drepturilor istorice ale poporului român asupra teritoriului răpit.

În anii grei ai dictaturii militaro-fasciste, poporul român, sub conducerea partidului comunist, a căruia poziție patriotică a fost marcată de numeroase și grele sacrificii, s-a desfășurat lupta dîră împotriva războiului antisovietic, pentru sabotarea mașinii de război hitleriste, pentru răsturnarea regimului antonescian și întoarcerea armelor împotriva Germaniei naziste. Situîndu-se în fruntea forțelor naționale, patriotice și democratice ale societății românești, P.C.R. a organizat și condus cu succes revoluția de eliberare socială și națională, antifascistă și antiimperialistă, care a deschis poporului român calea făuririi unei vieți noi, a preluării destinului său în propriile mîini, a lichidării exploatarei și asupririi, a construirii României socialiste.

În perspectivă istorică, se poate aprecia că între viziunea care a dus la crearea Comitetului Național Antifascist, avînd ca obiectiv blocarea ascensiunii fascismului în viața politică românească, și aceea a alianțelor politice largi vizînd făurirea Frontului Național Antihitlerist pentru răsturnarea dictaturii militaro-fasciste, ieșirea României din războiul hitlerist, lichidarea dominației germane asupra țării și alăturarea poporului român la coaliția antihitleristă, există o legătură de continuitate pînă la împlinire istorică.

¹ Vezi *Magazin istoric*, nr. 11/1979, articolul *O glorioasă aniversare revoluționară*, de Gheorghe Rădulescu.

² *Magazin istoric*, nr. 8/1975, 9-10/1980.

Partidul nostru a pornit de la faptul că răsturnarea dictaturii militaro-fasciste, ieșirea din războiul antisovietic și participarea la lupta împotriva Germaniei fasciste constituiau o necesitate istorică națională, iar realizarea acestor obiective impunea colaborarea cu toți aceia care erau gata, într-o formă sau alta, să ia parte la această mare bătălie. În aceste împrejurări interne s-a pregătit și înfăptuit acțiunea istorică de la 23 August 1944, care marchează o cotitură epocală în viața poporului român, în dezvoltarea României.

NICOLAE CEAUȘESCU

O NECESITATE ISTORICĂ:

ALIANȚA TUTUROR FORȚELOR PATRIOTICE

Conf. dr. GHEORGHE ZAHARIA

Experiența dobândită în perioada de după crearea Comitetului Național Antifascist în mobilizarea forțelor patriotice, progresiste la acțiuni antifasciste și antirevizioniste, împotriva expansiunii și dominației Germaniei naziste — a cărei expresie elocventă au fost marile demonstrații de la 1 Mai 1939 — și-a dovedit istoricește marea vitalitate și viabilitate. Noile condiții tragice din a doua jumătate a anului 1940 au dus la grele pierderi teritoriale, la anexarea de către Ungaria horthyistă a părții de nord-vest a României, urmată de instaurarea, în septembrie 1940, a regimului fas-

cist-legionar și intrarea trupelor naziste în România. Rezistența antihitleristă s-a dezvoltat concomitent cu desfășurarea războiului hitlerist în care țara a fost împinsă împotriva voinței poporului român. Ea a fost, de asemenea, stimulată puternic de marile înfringeri înregistrate de coaliția puterilor fasciste pe fronturi și în spatele acestora.

Să derulăm, în continuare, filmul principalelor momente din rezistența antihitleristă a poporului român în perioada 1940-1944, așa cum s-au înscris ele în istorie.

Fermitate și luciditate

Forța politică ce s-a ridicat, de la început, cu toată fermitatea și consecvența la luptă pentru eliberarea țării de sub dominația Germaniei naziste a fost Partidul Comunist Român. Demascând împrejurările instaurării dictaturii militar-fasciste, caracterul și scopurile acesteia, P.C.R. arăta că Ion Antonescu și legionarii, odată veniți la putere, vor întrona o politică antinațională și antipopulară, în folosul imperialiștilor germani, interesați — cum sublinia *Scinteia* din 2 octombrie 1940 — „să-și asigure în România un regim politic care să se supună la toate cererile lor”. În felul acesta, P.C.R. dovedea o linie politică izvorită din situația istorică reală și care nu ținea seama de o serie de orientări impuse din afară. În decembrie 1940, P.C.R. a adoptat o platformă intitulată *Drumul de salvare a poporului român*, urmată, în ianuarie 1941, de un alt document intitulat *Pentru pacea și independența națională a poporului român*, iar în februarie același an a emis un altul, intitulat *De la regimul legionar, la dictatura militară*. Ideea centrală în aceste trei documente fundamentale era lupta contra invaziei imperialismului nazist, a dictaturii fascisto-legionare, „pentru restabilirea independenței poporului român față de toate țările imperiale”, în acest scop P.C.R. declarându-se gata să colaboreze cu alte forțe politice.

După dezlănțuirea războiului hitlerist antisovietic, Partidul Comunist Român a definit sarcinile imediate ale clasei muncitoare în cadrul luptei generale antifasciste a poporului român, caracteristica eforturilor sale din acei ani constituind-o politica de unire a tuturor forțelor care își manifestau aversitatea față de dictatura antonesciană și de „alianța” nefastă cu cel de-al III-lea Reich. Această orientare a fost concretizată în

Circulara C.C. al P.C.R. din 8 iulie 1941, în Platforma-program a C.C. al P.C.R. din 6 septembrie 1941, intitulată Lupta poporului român pentru libertate și independență națională, în Rezoluția C.C. al P.C.R. din ianuarie 1942, intitulată Pieirea sau salvarea poporului român, în Hotărîrea C.C. al P.C.R. din iunie 1943 privind constituirea Frontului Patriotic Antihitlerist, precum și în alte documente. Pornind de la interesele fundamentale ale poporului român, programul partidului comunist îmbina lupta pentru răsturnarea dictaturii antonesciene și a dominației Germaniei hitleriste, ale cărei baionete constituiau principulul sprijin al regimului politic din România, cu lupta pentru restabilirea independenței și suveranității naționale. În acest sens, documentele amintite mai sus, după ce explicau caracterul național și internațional al luptei antihitleriste, anunțau măsurile preconizate care să ducă la încetarea războiului contra Uniunii Sovietice, la eliberarea țării de sub dominația celui de-al III-lea Reich și alăturarea ei Națiunilor Unite,

la formarea unui guvern cu participarea reprezentanților tuturor forțelor patriotice, la eliberarea părții de nord-vest a României, la arestarea și pedepsirea vinovaților de război și de crime împotriva umanității.

Pentru înfăptuirea acestor măsuri, documentele menționate subliniau necesitatea făuririi unui Front Național Antihitlerist, în care scop partidul comunist declara că era gata să colaboreze cu toate partidele, grupările, personalitățile politice, cu toți patrioții români. Considerînd unitatea de acțiune a clasei muncitoare ca factor hotărîtor al luptei de eliberare, coloana vertebrală a unei alianțe patriotice antihitleriste pe plan național, conducerea Partidului Comunist Român a stabilit și menținut legături strînse cu conducerea Partidului Social-Democrat, în rîndul căreia unii din membrii săi manifestau tendințe de colaborare.

În lupta grea și eroică la care se angajase, Partidul Comunist Român s-a bazat pe forța clasei muncitoare, a țărănimii muncitoare, a altor

categorii de oameni ai muncii care prin însăși condiția lor socială resimțeau cel mai greu efectele dezastrului spre care era împinsă țara. În tot timpul dictaturii antonesciene și al dominației Germaniei naziste, P.C.R. s-a menținut ca organizație politică centralizată, a condus organizația de masă (Uniunea Tineretului Comunist, Uniunea Patrioților, Apărarea Patriotică ș.a.) care au activat fără întrerupere, a influențat opinia publică prin membrii săi ziariști democrați, cadre didactice din toate treptele de învățământ, alți oameni de cultură. Sub conducerea sau sub îndrumarea P.C.R. au fost tipărite și difuzate manifeste și peste 25 gazete, editate la București, Iași, Timișoara și în alte centre, cu conținut adecvat sarcinilor fundamentale ale perioadei¹. Cel mai important mijloc de propagandă antihitleristă al comuniștilor, după încetarea apariției *Scînteii* (noiembrie 1940), a fost gazeta *România liberă*, al cărui prim număr a apărut la 28 ianuarie 1943, la București. Concomitent, comuniștii și alți democrați și patrioți români emigrați în U.R.S.S. dispuneau de postul de radio *România liberă* și de gazeta *Gratiul liber* (aceasta destinată îndeosebi prizonierilor de război); emigranții români din Franța editau, la Paris, gazeta *La Roumanie libre*, organ al Comitetului Frontului Național Român din

Franța, care avea ca președinte pe savantul român de renume mondial Traian Vuia.

Nemulțumiri comune — poziții divergente

Atitudinea diferitelor grupări burgheze și a reprezentanților politici ai acestora a fost diferită, de la o perioadă la alta, parcurgînd un proces de evoluție lentă, în strînsă legătură cu însăși evoluția crizei regimului antonescian — criză care s-a declanșat în anul 1942 —, cu creșterea stării de spirit antifasciste a populației, cu înfringerile suferite pe front, cu adîncirea crizei blocului statelor fasciste. Perspectiva sumbră de hinterland agrar rezervată României de monopolurile germane în așa-zisa „noua ordine europeană” a determinat pe conducătorii P.N.T. și P.N.L. să întreprindă unele acțiuni cu scopul de a menține și dezvolta în rîndurile adepților lor starea de spirit potrivnică imperialismului fascist german, năzuința de a elibera partea de nord-vest a României de sub ocupația Ungariei horthyiste. În acest scop, în toamna anului 1940 a fost înființată Societatea „Pro Transilvania”. În cadrul acestei organizații au găsit posibilitatea de a exprima sentimentele patriotice ale poporului, dorința lui de a-și reîntregi pămîntul strămoșesc, personalități marcante ale vieții politice și culturale a țării,

cum erau dr. Petru Groza, prof. Ion Simionescu ș.a., fapt pentru care asociația a fost desființată la scurt timp după constituirea ei. La 8 noiembrie 1941, I. Maniu obiecta, într-un memoriu trimis lui I. Antonescu — devenit între timp mareșal — împotriva monopolizării comerțului exterior al României de către puterile Axei și împotriva unor măsuri represive contra evreilor și țiganilor.

În privința participării României la războiul hitlerist, cercurile politice burgheze — excluzînd pe cele fasciste și prohitleriste — au așiat atitudini diferențiate. În timp ce grupările reprezentate de Ion Mihalache și Gheorghe Brătianu au fost, timp îndelungat, pentru o participare pînă la capăt în războiul împotriva Uniunii Sovietice, altele, reprezentate de I. Maniu și C.I.C. Brătianu, care nu credeau în victoria germană și nu o doreau, dar sperau într-o măcinare reciprocă sovieto-germană pînă la ultima limită și într-o victorie anglo-americană, au considerat că armata română nu trebuia să depășească frontiera dinainte de sfîrșitul lunii iunie 1940. În acest sens, I. Maniu și C.I.C. Brătianu au făcut lui I. Antonescu numeroase propuneri, începînd din toamna anului 1941, prin care îi atrăgeau atenția asupra consecințelor grave ce vor urma în cazul continuării operațiilor militare în adîncimea terito-

¹ Magazin istoric, nr. 6/1969.

Revolta unui întreg popor

În septembrie 1940, Nicolae Iorga redactează două scurte articole pentru a fi publicate în *Neamul românesc*, dar cenzura legionară oprește apariția lor și documentele respective nu ajung la cunoștința opiniei publice. Iată cele mai semnificative pasaje din aceste articole, pe care le punem astfel în circuitul public.

Primul dintre ele se intitulă *Rezultatul... și se referă, ca și cel de-al doilea, la caracterul Diktatului fascist de la Viena din august 1940 și urma să apară în numărul din 24 septembrie al Neamului românesc*. „Cel care au dat Ungariei un milion și mai bine de români credeau poate că trecerea nedreaptă la un stat [Ungaria horthyistă], care n-avea în acea parte a Ardealului majoritatea populației, va fi ceva asemănător cu schimbările de pămînturi din lumea creștină și civilizată. Dar iacă odată s-a dovedit că mari greșeli fac diplomații și oamenii politici cînd dispun, fără nici o cunoștință a lucrurilor

și a oamenilor, de ținuturi care au ajuns să atîrne de voiața lor.

Ce s-a petrecut acolo, la luarea în stăpînire de armata și administrația ungară, sub ochii lor și fără nici o încercare de a opri, ba chiar cu binevoitorul lor concurs, întrece orice închipuire...”

Statul român va face ce crede. Din partea noastră n-avem decît un sfat. A nu se cliinti un fir de păr din capul unui cetățean maghiar al României. E cea mai teribilă pedeapsă ce putem da chinuitorilor și asasinilor”.

Cel de-al doilea articol se intitulă *O altă orientare și urma să apară în numărul din 25 septembrie*: „Împrejurările interne despre care se va putea vorbi cu deplină perspectivă numai după multă vreme, dacă nu ne mulțumim cu simple fluizi, rețin întreaga atenție a nației noastre... În judecata lumii, care nu ne cunoaște destul pentru

riului sovietic¹. După părerea lor, trupele române trebuiau să fie ținute în țară, reorganizate și întărite pentru a fi folosite în vederea redobândirii părții nord-vestice a țării și pentru a reprima acțiunile revoluționare ale maselor, pe care le considerau inevitabile în întreaga Europă, la sfârșitul războiului. Concomitent, liderii P.N.T. și P.N.L. au menținut legături prin radio cu reprezentanți ai puterilor occidentale, pe care îi informau asupra situației politice și militare a țării, pregătind terenul în perspectiva scontată de ei.

Deși opoziția cercurilor conducătoare ale P.N.T. și P.N.L. se limita doar la anumite aspecte ale politicii dictaturii antonesciene și nu viza înlăturarea acesteia, ea a influențat totuși evoluția crizei regimului antonescian, determinată de înmulțirea actelor de împotrivire față de război, a ciocnirilor dintre militarii români și germani, de apariția și adâncirea divergențelor dintre virfurile burgheziei și dictatura antonesciană, dintre aceasta și cercurile Palatului regal.

Întorsătura de pe fronturi

În rîndul factorilor care au adâncit criza regimului, un rol determinant l-a avut evoluția de ansamblu a situației

¹ „Magazin istoric, nr. 5/1974; 3/1967.

politice și militare a celui de-al doilea război mondial. Hotărâtoare au fost crearea și menținerea coaliției antihitleriste. O puternică influență au avut răsunătoarele victorii obținute de Uniunea Sovietică. Purtînd pe umerii săi greul războiului împotriva fascismului, Uniunea Sovietică a dat cele mai mari jertfe în zdrobirea mașinii de război naziste. De mare importanță au fost, de asemenea, succesele raportate de trupele aliate occidentale pe fronturile din Africa și din Mediterana, debarcarea în Sicilia, înlăturarea lui Mussolini, debarcarea forțelor aliaților în partea sudică a Italiei și, ulterior, deschiderea noului front în Franța.

Puternică a fost înfrîurirea pe care a avut-o asupra desfășurării celui de-al doilea război mondial amplificarea rezistenței antifasciste în toate țările Europei.

Întorsătura defavorabilă Axei, intervenită în desfășurarea războiului și acceptarea în continuare de către Antonescu a diverselor cereri germane, amestecul comandamentelor germane în acțiunile de comandament ale marilor unități române au îndepărtat și mai mult corpul de generali și ofițeri superiori de mareșalul Antonescu, dîndu-și și ei seama de catastrofa spre care erau împinse armata și țara².

Totodată, între cercurile Palatului și dictatura militarofascistă se accentuasera acele

fricțiuni și divergențe existente încă de la început, în legătură cu uzurparea de către I. Antonescu a celor mai importante prerogative regale, limitînd rolul regelui la unele aspecte protocolare. Treptat, cercurile Palatului au trecut la căutarea unor soluții de diferențiere. În acest scop, în mesajul de Anul nou 1944, regele și-a exprimat speranța pentru o pace imediată și justiție, bazată pe libertate și pe concordie. În jurul Palatului s-au grupat oameni politici, generali și ofițeri superiori, care, din diferite motive, erau nemulțumiți de regim și adversari ai „alianței” cu Germania.

Sub impulsul evenimentelor politice interne și externe, a presiunilor grupărilor burgheze nemulțumite, lovite în interesele lor economice de relațiile inegale cu Germania, I. Maniu și C.I.C. Brătianu și-au înmulțit memoriile și protestele către I. Antonescu, dar au continuat să se opună oricăror tendințe de dezvoltare a formelor active de rezistență care ar fi implicat acțiuni energice din partea populației, de a cărei ridicare la luptă armată se temeau.

Ei își ancoraseră speranțele în „Varianta balcanică”³, referitoare la deschiderea unui nou front în Balcani și nu în Franța, variantă susținută cu tenacitate de primul ministru al Marii Britanii. Maniu a continuat să spere în realizarea

² Vezi amănunte Eugen Preda: *Săritura de piscă*, București, 1976.

a ne putea prețui, se rostesc cuvinte asupra prezentului și viitorului nostru, sentințe care ne dor!

Precursorii noastre de astăzi ating statul, care poate suferi multe schimbări, dar aceste dureri și jigniri ating trupul veșnic viu și în temelurile sale neschimbate ale nației. Ea ne cheamă pe cei (de) de-așupra, a căror solidăritate s-a rupt totmai acum, la rîndele ei. Și de dînselo trebuie să ne ocupăm mai ales, făcînd să se renască, din suferința de azi, speranțele de mâine⁴.

Observațiile și aprecierile lui Nicolae Iorga își găseau deplină confirmare în atitudinea generală a poporului nostru, care a respins cu profundă indignare Diktatul fascist de la Viena. „Am lăsat întreg pămîntul Ardealului în sînge, sub dominația tiranică și abuzivă a administrației maghiare — se spunea într-o telegramă pe care «Asociația românilor expulzați din Ardealul cedat prin verdictul de la Viena» o adresa la 22 octombrie 1940, unor personalități ale vieții politice și culturale din România. Armata [horthystă] ne-a ocupat toate averile, înstăpî-

nîndu-se pe locuințele, birourile profesionale, moștile noastre și întreaga avere a societăților comerciale române...

Totă suflarea românească, de la cel mai umil țărăn pînă la vîlădicii noștri, este ținută sub o țeroare barbară prin valul morții, al arestărilor, al perchezițiilor în miez de noapte cu ridicarea familiilor, prin acțiunile bandelor organizate de leventiști, de gărzi cetățenești și gărziile foștilor luptători [organizații paramilitare fasciste], ce ziua și noaptea, prin omoruri și bătăi, spargeri de geamuri și perchezițiile ce le execută, răspîndesc groaza, producînd victime omenești, deteriorînd bunurile românești, toate acționînd după programul și cu ajutorul fătîș al armatei, al poliției și al jandarmeriei...

Intelectualii, comercianții, meseriașii și fruntașii țărani sînt expulzați cu mîile, dezdărdăcîndu-și din mijlocul poporului lor, cu scopuri bine determinate⁵.

V. BOBOCESCU

fie și parțială — a acesteia variante, chiar și după respingerea ei de către I.V. Stalin și F.D. Roosevelt, la Conferința de la Teheran, din toamna anului 1943.

Continuind pertractările cu dictatorul, I. Maniu și C.I.C. Brătianu au refuzat, timp îndelungat, colaborarea cu partidul comunist și cu alte forțe democratice de stînga. Aceasta a rezultat limpede din răspunsul dat de I. Maniu noului demers al partidului comunist, făcut prin Petre Constantinescu-Iași, în ianuarie 1943, cînd P.C.R. a propus ca la baza colaborării pe care o preconiza să fie puse principiile „Chartei Atlantice”, pe temeiul cărora funcționa confluarea între U.R.S.S., S.U.A. și Marea Britanie, subliniind că P.C.R. era gata să sprijine orice acțiune pentru retragerea armatei române de pe front. Făcînd din nou dovada unei profunde lipse de realism politic, I. Maniu a respins și aceste propuneri, declarînd că este pentru acțiuni paralele și nu pentru una comună. Refuzul lui I. Maniu și C.I.C. Brătianu de a colabora cu partidul comunist îngreuna stabilirea căii de salvare a țării.

O notă aparte făcea gruparea liberală de sub conducerea lui Gh. Tătărescu, care a și acționat, în cursul anului 1943, pe linia organizării unei așa-numite „Uniuni sacre” — o alianță de partide burgheze — în vederea scoaterii țării de sub autoritatea Germaniei; el a făcut demersuri la șeful guvernului cehoslovac din emigrație, Eduard Beneš, de a tatora pe lângă guvernul U.R.S.S. posibilitatea începerii unor tratative în acest sens. Propunerile de colaborare făcute de Gh. Tătărescu au fost respinse de I. Maniu, acesta refuzînd orice discuție cu liderul liberal, pe care-l considera unul din principalii vinovați de amputările teritoriale din vara anului 1940.

Evantaiul alianțelor se lărgește

Existența unor poziții diferite în rîndul partidelor politice burgheze, cum era gru-

parea lui Gh. Tătărescu, la liberali, sau Gh. Pop și Gr. Niculescu-Buzești, la țărăniști, demonstra că, în pofida divergențelor de clasă și ideologice, situația începea să devină favorabilă coalițării forțelor ce se pronunțau pentru ieșirea României din „alianța” cu Germania. În acest scop, P.C.R. a stabilit contacte cu Gh. Tătărescu și cu cercurile Palatului, considerînd că aceste contacte erau utile, în vederea folosirii tuturor posibilităților pentru asigurarea succesului acțiunii de scoatere a țării din războiul hitlerist și de sub dominația celui de-al III-lea Reich. Regele, generalii și ofițerii superiori din anturajul său puteau contribui, îndeosebi, în direcția participării largi a armatei la înfăptuirea acestei acțiuni, ceea ce era de importanță capitală.

Fără a renunța la programul și concepțiile sale republicane, P.C.R. a stabilit legături cu Palatul. Acest mandat i-a fost încredințat lui Lucrețiu Pătrășcanu, care la începutul lunii septembrie 1943, a început dialogul cu cercurile Palatului prin mijlocirea lui I.B. Safianu, furnizor al Casei regale, patronul de fapt al unei societăți anonime comerciale în al cărei consiliu de administrație Pătrășcanu era membru. Adîncirea fricțiunilor și divergențelor dintre Antonescu și cercurile monarhice, transformarea lor în contradicții, odată cu desfășurarea evenimentelor politico-militare și consolidarea coaliției antihitleriste, au determinat aceste cercuri să accepte discuțiile cu reprezentantul partidului comunist.

Un prim succes în direcția fărîririi unui front politic larg de eliberare a patriei l-a constituit crearea, în toamna anului 1943, a *Comitetului Frontului Patriotic Antihitlerist*. Răspunzînd apelului lansat de partidul comunist în iunie 1943, în lunile septembrie-octombrie aceiași au s-au aliat cu el, în lupta pentru eliberarea patriei, partide și organizații patriotice ce se aflaseră anterior împreună cu comuniștii în luptele contra fascismului și a nazismului, ca Frontul Plugarilor și Uniunea Oamenilor Muncii și Uniunea Oamenilor Români (MADOSZ); Uniunea Patrioților (organizație de

masă antifascistă care avea aderenți din rîndurile intelectualilor și ale păturilor mijlocii); Partidul Socialist-Tărănesc. Inițial, a aderat și conducerea Partidului Social-Democrat, dar, după o lună, președintele său, Constantin Titel-Petrescu, a anunțat retragerea P.S.D. din comitet, pretextînd că fără P.N.T. și P.N.L. Frontul Patriotic nu ar putea avea eficiența necesară.

Crearea Frontului Patriotic Antihitlerist a constituit o etapă importantă în procesul de unire a forțelor rezistenței românești; existența lui atesta maturizarea condițiilor pentru ca lupta antihitleristă să ia cursul spre coordonarea tuturor acțiunilor și dezvoltarea lor, spre pregătirea efectivă a scoaterii țării de sub dominația Germaniei naziste.

Întreaga evoluție a situației interne și externe din toamna 1943-primăvara 1944 pe plan politic și militar demonstra că lupta de eliberare a poporului român intrase într-o etapă decisivă. Organele represive semnalau că în rîndurile muncitorilor din principalele întreprinderi bucureștene și din alte centre ale țării exista „o permanentă atmosferă de dușmănie împotriva actualului regim”, precum și faptul că aceștia „ar privi cu ochi buni o răsturnare a actualei ordini sociale”. Atitudini similare manifesta și țărăimea, greu lovită de calamitățile și ororile războiului, iar elementele cele mai valoroase din rîndurile intelectualității românești, continuînd tradiția progresistă, patriotică și umanistă a oamenilor de știință și cultură din țara noastră, au luat atitudine împotriva continuării războiului alături de Germania¹.

În rîndul militarilor români, a crescut starea de spirit potrivnică regimului și celui de-al III-lea Reich; în multe unități militare comuniste și uteciștii au organizat grupuri antifasciste care au furnizat informații și armament forțelor din rezistență, au întreprins acțiuni de pregătire a învoacării armelor, la momentul hotărît, împotriva germanilor.

¹ Magazin istoric, nr. 2/1967.

Inedit în cronica participării românilor

la Rezistența franceză

„ACELE ZILE ZBUCIUMATE

ALE LUI AUGUST '44"

ANGELA MIHALEA,

Muzeul de istorie al R.S.R.

„Domnul Cernătescu, care vine cu această scrisoare, m-a ajutat mult în timpul Rezistenței. Cultivat, artist, pe ascuns, el mi-a fost un ajutor prețios. Și-a găsit, în sfârșit, ocazia să-și arate ardore în serviciul Franței și al patriei sale”.

Cu aceste rinduri, Elena Văcărescu îl recomanda pe compatriotul său Eugen Cernătescu cunoscutului om politic francez Edouard Herriot. Era în 1945, la scurtă vreme după ce Herriot se întorsese în patrie din lungă sa detenție într-unul din lagărele hitleriste din Germania.

Dar cine era E. Cernătescu și în ce împrejurări ajunsese el în Franța?

S-a născut la Craiova, în 24 decembrie 1897. Bunicul său, Petru Cernătescu, a fost profesor de istorie la Colegiul „Sf. Sava” și participant activ la revoluția din 1848. Tatăl lui, medicul Ion Cernătescu s-a numărat printre românii care au luptat pe baricadele Comunei

din Paris (Magazin istoric, nr. 3/1971) iar după întoarcerea în țară, a participat la războiul de independență.

Urmind pilda înaintașilor săi, în 1916, Eugen Cernătescu s-a înrolat ca voluntar în Regimentul 1 Dolj, de unde a fost transferat apoi în Regimentul 5 obuziere Tg. Jiu, cu care a participat la campaniile din 1916-1917, fiind rănit în timpul luptelor de la Cireșoia din vara lui 1917.

După război, și-a desăvârșit studiile în literă și drept, la Sorbona, în Franța. În septembrie 1941, cum reiese din adresa nr. 12 505, ce poartă data de 17 ale lunii amintite și prin care Serviciul circulației turistice se adresa poliției de frontieră solicitând scutirea de timbru a pașaportului „ce se va elibera d-lui Eugen Cernătescu”, aflăm că acesta urma să plece în Franța „ca delegat al Ministerului propagandei naționale la Târgul internațional de la Lyon”.

Ipoteza unei Germanii înfrinte

În toamna anului 1941, când E. Cernătescu ajungea în Franța, mișcarea de rezistență antihitleristă începuse să se facă simțită atât în nordul ocupat, cât și în sud. Târgul internațional organizat la Lyon într-o epocă în care Germania domina politic și militar aproape întreaga Europă, avea o puternică coloratură propagandistică imprimată de cercurile politice din Berlin. România a participat la mani-

festarea respectivă printr-un pavilion a cărui organizare a căzut în sarcina ministerelor economiei naționale și al propagandei. Cernătescu, care lucra ca șef de serviciu la Direcția presei, fusese trimis ca delegat al Ministerului propagandei la Târgul de la Lyon, știindu-se că are numeroase legături și prietenii în rândul scriitorilor, muzicienilor și gazetărilor francezi stabiliți încă în anii studenției. Era prieten cu scriitorii André Billy, André Warnod și André Demaison, cu compozitorul Léon Algazi și mulți alți reprezentanți ai artei și culturii franceze.

Încă din primele zile ale șederii sale în Franța, reluarea contactului cu vechii săi prieteni, atmosfera de ostilitate față de naștiți l-au determinat pe E. Cernătescu să desfășoare o activitate conformă cu propriile sale convingeri, ceea ce l-a pus în evident dezechord cu șefii săi din țară și mai ales cu Gestapoul, care-l supraveghea îndeaproape.

Din documentele pe care le avem la-ndemână, aflăm cum într-un termen destul de scurt, diplomatul român a stabilit intense contacte cu membri ai Rezistenței, acționând ori de câte ori a avut prilejul în

Cher Henri -
Te amintesc cu drag de acele zile
in care pentru totdeauna
I am adormit la Văcărescu
pe 7 sept.
si multă vreme
am rămas în
amintire -
Crayg che Henri
la l'Hotel - la plus de
la plus de
Henri - Henri

Se românească. Pictură de H. Matisse, aflată în Muzeul național de artă modernă din Paris

Henri Matisse îi scrie lui E. Cernătescu (28 august 1943)

tate, el a organizat un amplu ciclu de conferințe și emisiuni de radio consacrate culturii românești. Un ecou deosebit l-a avut emisiunea dedicată zilei de 24 ianuarie 1943.

În februarie 1943, a fost inaugurată catedra de limba română de la Institutul mediteranean din Nisa, avînd și concursul Elenei Văcărescu. În această perioadă, contactele sale cu Rezistența din zona Lyon au devenit și mai strînse. Serviciul de informații al primarului Lyonului, Williers (deportat ulterior de națiști) a apelat în repetate rînduri la Cernătescu pentru a-i transporta corespondența în Elveția.

Atitudinea antinazistă a diplomatului român s-a exprimat în diverse împrejurări. Într-o scrisoare la consulul general al României la Lyon, Frederic Bouvet², din 7 aprilie 1943, Cernătescu era felicitat pentru refuzul de a participa la o expoziție (cu pronunțat caracter antisovietic) pe care Bouvet o considera „inoportună și care ar fi putut dăuna multă vreme propagandei românești”. Presupunând, scria consulul, că „ați fost tare bucuros că nu aveți prilejul să vă ocupați de

această expoziție. Sint convins că veți binevoi să dați încă o dată dovadă de același spirit de înțelegere pe care mi-a fost dat să-l apreciez în diferite ocazii de acest gen și îmi amintesc mereu ultimele dv. cuvinte în această privință: „Ar fi greșit dacă sferile înalte [politice] nu ar prevedea și inevitabila ipoteză a unei Germanii înfrînte și a unei Rusii învingătoare”.

În ciuda numeroaselor greutăți impuse de situația generală, el a găsit destui susținători printre intelectualii francezi.

Cu prietenie: H. Matisse

Gestapoul îi urmărea fiecare mișcare, cerînd în citeva rînduri rechemarea lui la București. O vreme a reușit să evite o astfel de situație: „Am fost nevoit — nota el în memoriul de activitate întocmit la întoarcerea sa din misiune, în 1945 — să uez de aceeași circumspecțiune și față de nemți și față de ministrul propagandei în speță, pentru a putea să mă devotez numai unei misiuni valabile, aceea de a aduce o prezență românească...”

Activitatea sa întrunea aprecieri deosebite în rîndul intelectualilor francezi. Astfel, într-o scrisoare pe care Andry Farcy — conservatorul Muzeului de artă din Grenoble — i-o adresa la 7 iunie 1943, găsim cuvinte de caldă prețuire: „Păstrez cea mai bună amintire despre întîlnirile și conversațiile noastre privind prietenia atît de veche franco-română pe plan intelectual și artistic. A fost o mare plăcere să constat ce sens fericit al propagandei posedați dv. și totodată să văd emoționanta dv. simpatie pentru Franța noastră. Este rară înțelegerea atît de vie a ceea ce poate produce pentru o țară o acțiune de propagandă în spiritul cel mai înalt și servită de convingătorul dv. entuziasm”.

sprijinul lor. El s-a alăturat multor alți români care au luptat în Rezistență — unii dintre ei (Nicolae Cristea, Olga Bancic, Francisc Boczor, Ion Călin, Iosif Clisici) căzînd eroic în confruntările cu națiști¹. Prevalîndu-se de imunitate diplomatică, E. Cernătescu a făcut posibilă transmiterea în Elveția a unor importante informații culese de membrii Rezistenței, iar de aici acestea ajungeau în Africa de Nord, unde se afla generalul de Gaulle.

Cu concursul consilierului de presă I. Dragu și al Elenei Văcărescu, el a determinat guvernul din București să accepte înființarea unui centru permanent de propagandă românească la Lyon. Prin adresa nr. 4844 din 23 iunie 1942, E. Cernătescu a fost „detașat la serviciul de presă și propagandă de la Legatia română din Vichy, cu atribuțiunea de secretar cultural pentru regiunea Lyon”. În această cali-

² În analele diplomației au fost cazuri mai numeroase cînd cetățeni din diferite țări au îndeplinit astfel de funcții pentru statul român.

¹ Magazin istoric, nr. 8/1974, 1/1980.

În septembrie 1943, din inițiativa lui E. Cernătescu s-a organizat un turneu de concerte cu muzică românească și franceză în mai multe orașe din sud (Touvet, Lyon, Wienne etc.), fondurile fiind destinate ajutorării studenților francezi. La aceste concerte și-a dat concursul și Lola Bobescu.

Un aspect aparte al relațiilor stabilite de E. Cernătescu în rândul artiștilor francezi ni-l dezvăluie corespondența primită de la pictorul H. Matisse. Cum se știe, cunoscutul nostru pictor Theodor Pallady, prieten și coleg cu Matisse, îi dăruise acestuia mai multe îi românești. La rîndul său, E. Cernătescu i-a oferit mai multe țesături populare care au servit marelui pictor francez la realizarea celebrelor pinze *Les jeunes filles en blouses roumaines* și *Dormeuses*. La 28 august 1943, Matisse îi scria lui Cernătescu:

„Dragă domnule,

Vă trimit această scrisoare cu un cuvînt pentru prietenul nostru (Pallady). În 21 luna trecută, am trimis două lădițe pe adresa dv. la Vichy. Ele conțin un colet pentru muzeul din București și un altul pentru Pallady. Grație dv. totul va sosi foarte bine, drept pentru care vă sînt foarte recunoscător. Mă ocup de fotografiile pe care mi le-ați cerut.

Cu prietenie,
H. Matisse”.

În 2 decembrie 1943, artistul revenea cu o altă scrisoare:

„Seria de fotografii pe care mi le-ați cerut este gata. Pot să vi le trimit, dar mai întîi vă scriu despre ele, căci s-ar putea să aveți ocazia să veniți în ținutul meu și astfel să vi le pot da. Totodată, dacă aș avea plăcerea să primesc vizita dv., aș putea să vă arăt frumoasele îi românești pe care le posed și pe care le-am adus de la Nisa.

Așteptînd plăcerea de a citi scrisoarea dv., vă rog să acceptați prietenia mea.

H. Matisse”.

Prima dintre scrisori lasă să se înțeleagă intenția lui Matisse de a face o donație muzeului din București, fapt confirmat într-un raport întocmit de E. Cernătescu la 13 decembrie 1946, în care acesta din urmă arăta că era vorba despre o pinză care „a fost remarcată la ultima expoziție retrospectivă a lui H. Matisse (Paris 1945). Această pinză a apărut pe prima pagină a revistei de artă *Labyrinthe* datorită intervenției amicale a remarcabilului fotograf Brassai (român), precum și a comentariului abil al scriitorului Louis Parrot” (vezi *Temps présent*, din 18 ianuarie 1946).

Nemulțumirea crescîndă a autorităților de ocupație hitleriste din Lyon (după debarcarea Aliatilor în Africa de Nord, hitleristii au ocupat întreaga Franță) a creat o atmosferă defavorabilă față de Cernătescu în conducerea Ministerului propagandei din București. Directorul personalului din amintita instituție îi scria la 12 august 1943: „Sînt alții mai mari ca mine cărora nu le ești agreabil și de ce, nici eu nu știu. Acum citva

O imagine mai puțin cunoscută a Elenei Văcărescu, purtînd dedicația: „Dragului și curajosului nostru E. Cernătescu. Elena Văcărescu”

timp primisem ordin să te rechem în centrală. După multe peripeții, am reușit să înduplec pe cei mari să rămiți pe loc”.

Supravegherea tot mai insistență a Gestapoului și deseale apeluri din București l-au determinat pe E. Cernătescu, la începutul anului 1944, să renunțe la funcția oficială pe care o deținea și să intre în Rezistență sub numele conspirativ de Eugenio Campagnoli. A activat în zonele Font Froide și Thurins, alături de inginerul francez Dounoyer (care avea să fie ucis de hitleriști) și de René Payet. Cernătescu a îndeplinit oficial de interpret al Rezistenței pe lângă Crucea Roșie Internațională și a servit ca translator în timpul interogatoriilor pe care organele de rezistență le-au luat prizonierilor germani. France Lapiere, soția medicului Lapiere din Thurins, în casa cărora a fost găzduit Cernătescu în anul 1944, îi scria la 28 octombrie 1949: „Mă gîndesc adesea la acele zile zbuciumate ale lui august '44, cînd eram împreună în casa noastră din Thurins. Urmăream cu bucurie sosirea americanilor care ne aduceau libertatea. Vă văd încă, cu domnul Payet, sosind cu bicicletele, fugind de Gestapoul care vă urmărea și îmi amintesc și acum ezităriile mele de fiecare dată cînd trebuia să vă prezint sub noul dv. nume — Campagnoli. Mi-era așa de frică să nu încurc acest nume. Ne teamam mereu să nu-i vedem sosind pe nemți”.

În 1945, E. Cernătescu s-a întors în țară. O parte din documentele și obiectele personale din timpul cît a stat în Franța a fost donată Muzeului de istorie a Olteniei din Craiova.

Asemeni altor numeroși fii ai poporului român, Eugen Cernătescu — azi pensionar — a înțeles să-și servească patria, binele și progresul, în acele momente de grea cumpănă. Este o pagină nouă, mai puțin cunoscută, a participării românilor la Rezistența anti-hitleristă din Franța.

1941: Sub urmărire —

ISTORIA LITERATURII ROMÂNE

LIVIU CĂLIN

Prietenia dintre Al. Rosetti și G. Călinescu a debutat cu totul neprevăzut, în acel moment când marele critic s-a decis să trimită manuscrisul Vieții lui Eminescu Editurii „Cultura națională”, al cărei director, cu prestigiu recunoscut în ambianța literară interbelică, era Al. Rosetti; se inaugura astfel o amicitie pe durata a peste trei decenii.

Ca unul din faptele esențiale, la parcurgerea scrisorilor schimbate între cei doi oameni de cultură, se detașează rolul dinamic, de ferment și promotor entuziast, până la gestul hiperbolic, pe care Al. Rosetti l-a avut în tipărirea și susținerea operei călinesciene. Îndemmurile, inițiativele sale însumate luminează un exemplu rar de gust și intuiție sigură. Când profilul critic al celui ce avea să scrie Istoria literaturii române de la origini până în prezent nu apărea nimănui în contururi ferme, pentru Al. Rosetti, după lectura Vieții lui Eminescu, autorul inegalabilei monografii devenea în acea perioadă singurul talent înzestrat cu vocația de a realiza o întreprindere istoriografică fundamentală asupra literaturii române. Încă din 1932, el se grăbea să-și facă publică această convingere așa cum reiese din finalul recenziei la monografia Eminescu apărută sub egida Fundațiilor: „Suplețea de care a dat dovadă dl. Călinescu, inteligența și profunzimea sa înțelegere a faptelor și oamenilor, fac din d-ss bărbatul cel mai indicat pentru a ne da o istorie a literaturii române populată cu figuri, nu cu umbre”.

Un fapt evident este și acela că G. Călinescu a văzut în Al. Rosetti pe editorul de excepție, dublat de un cărturar format la școala valorilor perene. Avea deci în el un partener desăvârșit de dialog, sensibil la actul de cultură în expresii înalte. Numai așa se și explică ecoul diverselor sugestii succedate de-a lungul anilor și în perioada de cristalizare a Istoriei literaturii române.

Un liant esențial al amicitiei dintre ei a fost, fără îndoială, și comunitatea de vederi democratice, așa cum se percepe ea și din întreaga lor corespondență. Idealul umanist l-a găsit

alături, solidari, în momente cruciale din istoria țării. Ostilitatea manifestată, de altfel și public, față de nazism, chiar de la primele infiltrații ale acestuia în viața social-politică, urmată de oprobiul adus guvernului care a împins România în ultima conflagrație mondială au sporit încrederea reciprocă în triumful ideilor democratice.

Sentimentul adinc patriotic aureolează corespondența lor, atât de pilduitoare pentru noi cei de astăzi, ca și pentru generațiile viitoare, sporind în timp admirația față de două personalități intrate definitiv în conștiința culturii românești.

Acum aproape un deceniu, istorisind — cu o modestie ce merge până la estomparea propriei contribuții — în paginile revistei Magazin istoric împrejurările în care s-a născut și s-a lansat acel document de mare răsunet, memoriul academicienilor și universitarilor români adresat dictatorului Ion Antonescu, în aprilie 1944, document ce ilustra de fapt curajul patriotic al covârșitoarei majorități a intelectualității românești ostilă hitlerismului și fascismului, Alexandru Rosetti amintea atunci și ceea ce el numea „povestea editării operei fundamentale scrisă de George Călinescu”¹. Îi citez: „De-a lungul anilor am socotit ca o primă îndatorire să nu mă rup de viața poporului, să-l cunosc frământările și năzuințele. Așa am ajuns în anii războiului la legătura mea cu partidul comunist. Ea s-a produs prin intermediul mai multor bărbați eminenți, cu care mă întâlneam din când în când în diverse locuri, cite o dată chiar la Universitate, în cancelaria catedrei mele. Împreună cu ei am luat hotărârea de a întreprinde diferite acțiuni pentru ieșirea României din război.

Din momentul înscăunării dictaturii militar-fasciste, legionarii aveau o activitate zgomotoasă prin facultăți.

Dar poate că e mai bine, pentru a da o imagine a vremurilor de atunci, să povestesc naș-

¹ Magazin istoric, nr. 8/1974.

terea, sau mai exact povestea editării operelor fundamentale scrisă de George Călinescu.

Într-una din zile [în 1934] Călinescu mi-a spus că scrie o istorie a literaturii române. Nu mi-am putut închipui atunci că un singur om va fi în stare, într-un timp record, să elaboreze monumentul pe care mi l-a adus mai tirziu și mi l-a pus pe masă. Era un manuscris imens, vreo mie de pagini. Am citit cartea cu pasiune și am pus-o imediat sub tipar. În timpul acesta (cartea s-a tipărit foarte repede) am fost îndepărtat de la Fundația pentru Literatură de Ion Antonescu, și înlocuit cu profesorul D. Caracostea. Acesta ne-a denunțat organelor de poliție, agenții ei căutând cartea în toate părțile. Dar lucrarea s-a epuizat în câteva zile¹.

Acum, după apariția corespondenței lui G. Călinescu către Al. Rosetti (Editura „Eminescu”, 1977), prin bunăvoința doamnei Alice Vera Călinescu avem în fața noastră și o mare parte din scrisorile lui Al. Rosetti către G. Călinescu. Încredințăm câteva dintre ele² acestor pagini cu convingerea că ele aduc argumentul viu, de atitudine, care să completeze relatarea istorică de acum zece ani a acad. Al. Rosetti. Și, totodată, ca o nouă dovadă că publicarea în 1941 a Istoriei literaturii române, are, pe lângă virtuțile neegale, devenite tradiție culturală, o precizie de coloratură politică prin care se integrează mișcările de rezistență antihitleristă și antifascistă din țara noastră. Doi intelectuali patrioți, democrați, antifasciști, loviți de represiunile doctrinei militare fasciste, și-au adus și ei contribuția în rîndul luptătorilor care au pus capăt acelor ani întunecați din istoria poporului român.

Iată acum cele câteva scrisori inedite referitoare la editarea Istoriei literaturii române prin dejucarea manevrelor teroarei antonesciene. Precizăm că am respectat întocmai originalul epistolelor. Acolo unde s-a simțit nevoia explicării unor evenimente, momente și personaje am redactat note de subsol.

București, 21-1-1941

Iubite domnule Călinescu, Kogălniceanu (Vasile) refuză de a acorda permisiunea pentru a se fotografia portretul²; portretul de la Ateneu³ îl vei avea însă mine. Ce zici?! A început să strîngă șurubul! Cu drag, A. Rosetti.

¹ Toate cele 61 scrisori ale lui Al. Rosetti văd în aceste zile lumina tiparului la Editura „Eminescu”.

² Se referă, probabil, la portretul lui M. Kogălniceanu executat de St. Ionescu-Valbudea (1856-1918), aflat astăzi la „Muzeul de artă al R.S.R.”.

³ Se referă la portretul lui Mihail Kogălniceanu din fresca de la Ateneul Român.

⁴ Pe plic „D-lui G. Călinescu. În mînă”. După lectura scrisorii, G. Călinescu și-a notat în colțul din stînga al scrisorii, cu cerneală neagră: „Marți 21-1-1941 început răsturnarea legionarilor”. E vorba deci de reprimarea rebeliunii legionare. Altfel Al. Rosetti cit. și G. Călinescu au trecut prin momente grele după ce, în repetate rînduri, condamnaseră mișcarea legionară. Îndosebi în perioada imediat următoare asasinării lui Armand Călinescu. Fiind prevenit de o eventuală descindere a

București, 21-1-1941
Nr. 100 - Corp
Tel. 24-10 și 24-40

Iubite domnule Călinescu,
Kogălniceanu (Vasile) refuză de a acorda permisiunea pentru a se fotografia portretul; portretul de la Ateneu îl vei avea însă mine. Ce zici?! A început să strîngă șurubul!
Cu drag,
Rosetti

Marți
21-1-1941
Început răsturnarea
legionarilor

București, 21-1-1941
Nr. 100 - Corp
Tel. 24-10 și 24-40

Iubite domnule Călinescu,
Vasile! Vasile a refuzat să-și dea! (Căi mine mă lasă să fac asta: cum vom afla de ci la plecare portretul?). Dar iată că am avut, prin portretul de la Ateneu, căci te portretul s-a răsturnat și vei avea apoi după mine!
Deci, vei mai avea!
Cu drag,
Rosetti

București, 25-1-1941

Iubite domnule Călinescu, Ura! Prin ce miracol scăpăm de ei! (Căci marea mea teamă era aceasta: cum vom scăpa de ei la plecarea nemților!). Dar iată că s-au ars, prin prostia lor¹. Cred că pachetul s-a întors²; îl vei avea azi după amiază. Deci, zori mai bune! Cu drag, A. Rosetti.

București, 27-1-41

Iubite domnule Călinescu, Scrisoarea d-tale m-a încântat.

Cu Ist. lit.: trebuie să ne grăbim. Cine mai știe ce va fi mine³. Apoi: acum, cenzura ne va fi favorabilă. Mine poate nu!

La toate pozele trebuiesc legende! Cu drag, A. Rosetti.

Prefața este eminentisimă! Propun ca ultima frază⁴ (se pare...) să fie tipărită cu versale drepte. Lipsește data.

R.

legionarilor la locuința sa din strada Dionisie Lupu, 56, Al. Rosetti și-a evacuat familia la Cimpulung Muscel. Primele, dealfel, avertismentele scrise și orale în urma refuzului categoric de a accepta punerea în biroul său de lucru a portretului lui Zelea Codreanu. Al. Rosetti ne-a relatat cu ani în urmă (Căciulați, 8 iulie 1963) un moment revelator care s-a petrecut în vara lui 1940. Transcriem întocmai amintirea consemnată cu fidelitate în jurnalul nostru: „Mergeam desori după masă la biroul meu; nu știu dacă îi-am spus asta, era la etajul IV, la mansardă, lângă biblioteca Pirra. Când am intrat, era prin mai-tunie 1940, ce văd? Pe perețele din dreapta, chiar în fața, spre uimirea mea am observat un tablou: căpitanul și dedesubt, imaginează-ți, o candelă aprinsă. Peste cîteva timp a venit unul [S...], nenorocitul, era asistent, și l-am întrebat, arătîndu-i tabloul înfam: „ce-i asta? Nu știu dacă mi-a răspuns ceva cînd, ce crezi, am auzit pe culoar pași milițarești, poc-poc, poc-poc. Au intrat patru indiziți în finută verde, ca a pădurarului pe care l-am înțilmit la pod acum, cînd să intrăm în pădure. Intră, merg pînă în dreptul tabloului, au cîntat cîntecul lor, au salvat și dîși au fost. «Ce-i porcăria asta [S...]?», am strigat la nenorocit care, auzi ce mi-a răspuns, dobitoicul «că are mandat de la Sima». «Ce mandat?». «Să veniți la noi, domnule professors». «Bine [S...], tu ești nebun, nu știu care sînt părierile mele. Cum îndrăznești, cum vii tu să-mi propui asta. Ieși afară». Îndată ce a plecat, am scos tabloul și l-am făcut bucdăți. Candelă, am arzîrit-o seara, tirziu, pe fereastră, tocmai în bulevard».

¹ Pe pîlci: „D-tui G. Călinescu. În mîna”. Deci, ca și scrisoarea precedentă, pentru a evita poșta publică, a fost trimisă prin comisionar și se referă la reprimarea rebeliunii legionare, atestînd ferma credință a autorului în înfrîngerea nazismului.

² Se referă la pachetul cu corecturile la *Istoria literaturii* cerute tipografiei.

³ Al. Rosetti fusese prevenit de la cenzură, în ianuarie 1941, unde mai activau încă funcționarii cunoscuți. Într-o scrisoare din 16 ianuarie 1941, îi scria lui G. Călinescu: „Comisia (= Găzdu) a decis că nu sînt „demni de a mai preda cursuri (non docere)”, ci numai că pot dirija un institut „științific”. (Precizăm că Dimitrie Găzdu, profesor universitar, prezida atunci o comisie instituită de Ministerul educației naționale pentru îndepărtarea din învățămîntul superior a cadrelor cu vederi antilegionare antinaziste. Al. Rosetti se număra printre aceștia și funcționa ca profesor titular la catedra de limbă română a Facultății de litere din București. Membru al Gărzii de fier, Dimitrie Găzdu a părăsit țara imediat după 23 August 1944, desfășurînd peste hotare o constantă activitate de denigrare a patriei.)

⁴ Al. Rosetti își amintește că în manuscris ultima frază începea cu „Se pare”. G. Călinescu modificînd în corectură cu „Și”. Tot în corectură a indicat ca finalul „Nase și în Moldova oameni”, cuvintele lui Miron Costin să fie imprimate cu literă alină. G. Călinescu a datat semnificativ prefața: 24 ianuarie 1941.

București, 3-2-41

Iubite domnule Călinescu, Sînt profund mișcat de scrisoarea d-tale⁵. Dar e vorba numai de o încurcătură, pe care sper să o putem lămurii în curînd. În toate cazurile, nu sînt înlocuit.

Deci, înainte! Aștept corecturile. Cu drag — cu mult drag, A. Rosetti.

București, 13-2-41

Iubite domnule Călinescu, (Răspuns bunelor d-tale gînduri din 11-2).

Ba e ceva cu K K pro⁶ !⁶ (poate nu am fost explicit!). Dar nu ce vedeai. Și nici ce vroia el. Adică: nu m-a înlocuit! Văzînd că nu mă poate scoate, azi de dimineață... mi-a telefonat! A venit la Fundație, pe la 12. O scenă de un burlesc de abia verosimil!

— Că e trimes de g-ralul...Averescu⁷... Că are o misiune... Că e „delegatul” g-ralului etc.

⁵ Al Rosetti a răspuns cu promptitudine scrisorii lui G. Călinescu, în care criticul ne apare profund impresionat de scurtă știre apărută în *Universul* de unde se putea deduce numirea lui D. Caracostea în funcția de director al Editurii Fundațiilor. Reproducăm textul scrisorii lui G. Călinescu din 8 februarie 1941: „Iubite domnule Rosetti, cu o vie conștență am citit azi în *Universul* numirea lui Caracostea. Sentimentul meu de adevăr și de valoare a suferit o mare atingere. Sînt mîhnit. Canaliile neosentiste, care atunci cînd pierd țara nu se gîndesc decît la posturi! Ura oamenilor obscuri și înfișii în secol pentru valorile durabile! Aici pare o inițiativă academică (Radu Rosetti I., Caracostea, Crainic etc.).

Iubite domnule Rosetti, crede-mă că nu-ți scriu decît împins de cea mai dezinteresată afecțiune. O fundație fără d-ta este zero și nici nu voi mai avea de a face cu ea. Nu trebuie să fii intristat. Carierile astea de 2 luni nu sînt și sunt cîntec de se va împlîți și miracolul al doilea pe care îl-ai tot prezic. Pînă la suferință e ușdă pentru a face întoarcerea dreptății mîi justificată. Cînd presa va fi liberă și pesle tot unde îmi este permis tot spune despre d-ta tot binele pe care-l gîndesc: am incomparabil, editor mare, un noroc pentru epoca noastră. Alții vor fi acomodați, vei vedea că eu nu. Vei avea oîrînd în mine un prieten capabil să ridice cuvîntul pentru d-ta, oricare ar fi consecințele. Deocamdată te rog să nu te lași pradă unei excesive mînzorîturi și să ai încredere. Pe dată ce-mi va fi posibil să te văd (cred că în vreo două săptămîni voi scăpa de o mîună pentru care, de altfel, nu mai am nici un interes, căci o făcăm și pentru plăcerea ca d-ta să citești în corecturi), te voi vedea. Cu toată dragostea, G. Călinescu”.

În ceea ce-l privește pe cei menționați mai sus, Radu R. Rosetti (1877-1949), general, a fost numit ministru al Educației naționale la 30 ianuarie 1941. A fost alces membru al Academiei române în 1934 (24 mai). Între 1904-1906, profesor de tactică militară la Școala de geniu. A participat la războiul din 1916-1918 fiind rănit în timpul luptelor de la Mărăști. Autor a numeroase lucrări consacrate istoriei militare a poporului român, lui Ștefan cel Mare, Matei Basarab, Vasile Lupu. Nu a avut o atitudine ostilă nici față de Al. Rosetti și nici față de G. Călinescu. Vezi și *Magazin istoric*, nr. 7-8/1979.

Dumitru Caracostea (1879-1965), critic și istoric literar. Academician, profesor universitar la București, întemeietorul școlii istorico-geografice în folcloristica românească.

Nichifor Crainic (1882-1972), poet, esecist și gazetar cu activitate pronazistă. În 1941 era ministrul propagandei.

⁶ Desen rebușist pentru Cacapostea, cum fusese poreclit D. Caracostea de N. Iorga.

⁷ Substituie onomastică pentru a-l numi pe Ion Antonescu, care, așa cum ne-a relatat cîndva Al. Rosetti (28 aprilie 1959), a refuzat categoric orice sprijin material pentru Editura Fundațiilor: „L-am găsit încreșnat. Venise de curînd la putere și prea puțin îl interesa problema. Parcă-i văd ridicîndu-se milițarește în picioare și îndreptîndu-se spre mine, cu mîinile la spate: «Adrează-ți cu v-ai adresat și pînă acum, domnule professors, mi-a spus destul de tăios. «Eu n-am bani». M-a lăsat mut. Cînd am revenit, după vreo lună, era în toane mai bune, însă ineficient. Pînă la urmă am intrat la (Regele Mihai) și s-a rezolvat”.

În fine, nu știe nici el ce e și ce vrea!

Ne vom lămuri în curînd. Va rămîne, poate, ca simplu salariat în papuci, plutind veșnic în stratosferă și venind, din cînd în cînd, să ne ție cîte o predică plîngăreată!

În definitiv... „le meilleur homme du monde“!

Am dispus să se dea cărțile lui Ivașcu¹. Dar să scrie!

Altfel, multe,... cînd ne vom vedea! Cu drag te îmbrățișează, A. Rosetti.

La Imprimerie, am cerut cea mai mare grabă pentru cartea d-tale. Se va face!

R.
București, 21-2-41

Iubite domnule Călinescu, Cartea d-tale are (circa) 950 de pagini. Sînt de părere să facem 1 singur volum, masiv.

Multe avantaje. Printre altele, impresia monumentală. (Firește, dacă menții 2 vol., vom face așa.) (De aceea, am tăiat pe 1 de pe foaia de titlu!)

Dar presto, mio caro, presto (cu corecturile!)!

Cu... „prostul“: propun un nou cognomen: Lebandy²! căci se dă drept „reprezentant“ al g-ralului (care?), și merge de la unul la altul, să culegă date! Apoi, le încurcă pe toate (cf. o veche caricatură a lui Crăciuneanu — g-ralul! — în *Furnica*. Legenda.

„— Ce aveți în buzunarul drept, d-le g-ral?

— Ordine.

— Dar în cel stîng?

— Contraordine.

— Dar în cap?

— Dezordine!“)

K K pro*

Nu știu cum se va sfîrși această pantalonadă. Pînă una alta, „vrea“ revista. (Et qui encore?)!

Te voi ține la curent! Cu drag, A. Rosetti. Ofensivă de pace tedesă. Le procédé est gros!

Ai dreptate: guvern de generali — ideal!

R.
București, 4-7-41

Iubite domnule Călinescu, Am primit rîndurile d-tale atît de interesante. Am telefonat la drogheria Merişanu³ și ți-am dat înlînire pentru ieri, la ora 5 (la mine acasă). Văzînd că nu vii, am telefonat din nou acolo, și mi s-a spus că, doamna netrecînd pe la drogherie, nu ai putut fi anunțat!

Acum, plec pe cîteva zile la Cimpulung. Îți telefonez la întoarcere. Cu bine, A. Rosetti.

¹ G. Ivașcu lucra atunci în redacția săptămînalului *Vremea*, unde cărțile Fundațiilor erau regulat recenzate.

² Cognomen galicizat pentru D. Caracostea.

³ G. Călinescu, în acea perioadă, evita discuțiile telefonice. De comun acord cu Al. Rosetti, scrisorile erau trimise prin oameni de încredere la drogheria Merişanu, care se afla în apropierea locuinței lui G. Călinescu. Soția criticului, o-na Alice Vera Călinescu, trecea să ridice scrisorile, înștiințată telefonic de proprietara drogheriei menționate.

Iubite domnule Călinescu, Nu am răspuns la prima scrisoare, pentru că tot speram să-l văd pe g-ral [Rosetti], ca să-l întreb ce face cu d-ta⁴. Dar am fost amînat; azi, aflu că a plecat la Chișinău. Între timp, a intervenit „chestiunea“ K.K. Este evident că individul s-a servit de primul prilej, pentru a se debarsa de mine. În răspunsul la adresa mea — pe care ai citit-o —, individul se apără de a fi semnat „bunul de imprimat“. Dar, firește, în scrisoarea mea, vorbeam de „imprimarea“ unei părți din carte, care s-a făcut sub oblăduirea sa! Eu, concertat cu Herescu? (Cu nihil!)⁵. Cîudată prostie! E adevărat că numitul a pus punctul pe i; dar independent de mine.

Toată povestea e sinistă. Dar, ce să faci! Să răbdăm, așteptînd zile mai bune (accepta-se, cu un provizorat, „consilieratul general“, ce-mi fusese oferit de Consiliul Fondațiilor. Postul prezenta un singur avantaj, dar mare: de a mă scuti de mobilizare. Acum, va trebui să navighez, pînă la pace!)!

Ne putem vedea oricînd — propun la mine acasă. Telefonează-mi spre a fixa ziua și ora. Cu drag, A. Rosetti.

Ca un epilog emoționant al întregii bătălii, amintim doar că G. Călinescu l-a vizitat pe editorul său în după-amiaza unei zile de septembrie, cînd i-a oferit *Istoria literaturii* cu următoarea dedicație: „Domnului Al. Rosetti, iubit complice la această carte, 10 septembrie 1941“.

⁴ Scrisoare care nu s-a păstrat în nici una din arhive. E de presupus că apropiindu-se începerea anului universitar, G. Călinescu îi solicita lui Al. Rosetti intervenția pe lîngă ministrul, g-ralul Radu R. Rosetti, pentru soluționarea titularizării în postul de conferențiar universitar.

⁵ Presupunerea unei înțelegeri între N. I. Herescu secretar general al Uniunii Fondațiilor Regale și Al. Rosetti, înlocuit în aprilie-mai 1941 de la conducerea Fondației pentru literatură și artă, își găsește explicația într-o intervenție a celui dintîi apărută în presă, sub titlul *În jurul unei discuții literare* (*Timpu*, an. V, nr. 1548, 30 august 1941, p. 2). N.I. Herescu, nelîmșit de vehemența reacțiilor critice imediat după apariția *Istoriei literaturii române*, considerată „o infamie“, reacții inițiate de presa legionară (*Chemarea vremii*, *Unirea*, *Porunca vremii*), face publică desolidarizarea sa de apariția cărții. În intervenție, N.I. Herescu s-a ferit să-l facă răspunzător în exclusivitate pe Al. Rosetti, strîlnind suspiciunea lui G. Călinescu. În ziarul *Timpu* (an V, nr. 1564, septembrie 1941, p. 9), apare *O lămurire a noii Direcții Generale a Uniunii Fondațiilor*, în care se spune între altele: „Contractul pentru publicarea acestei cărți s-a semnat la 16 august 1940 între autor și d. Alexandru Rosetti, în calitate de director al Fondației pentru literatură și artă; textul a fost citit și aprobat de fostul director al Fondației pentru literatură și artă, care a deținut funcția pînă la 20 mai 1941; pentru întregul text al acestei lucrări, bunurile de tipar au fost date la tipografie de d. Alexandru Rosetti pînă la data de 20 aprilie 1941, după cum se constată din adresa oficială a Monitorului Oficial și Imprimeriile Statului, unde se păstrează documentele“. Din cele expuse rezultă că noua Direcție generală nu se considera întru nimic răspunzătoare pentru publicarea a căror inițiativă, contract, control și tipărire aparțineau „trecutului“. Într-o scrisoare publicată tot în *Timpu*, la 17 septembrie 1941, Al. Rosetti pune pe noi titulari al direcției Fondației în fața propriilor răspunderi.

TERRA — MAMA TUTUROR

ION POPESCU-PUȚURI

Cu milenii în urmă, omenirea a simțit nevoia organică să-și motiveze preocupările, să-și justifice gesturile, să dea un sens vieții, făurindu-și credințe, zei, religii. În numele acestora, oamenii munceau, trăiau, iubeau, luptau. Dar indiferent de structura, de conținutul lor, de haina pe care o îmbrăcau aceste plămăsiuri mitologice, esențială rămânea capacitatea oamenilor de a conserva tot ceea ce era mai important pentru a supraviețui pe pământ, de a se apăra împotriva a tot ceea ce ar fi putut scădea resursele lor de existență, de perpetuare a vieții pe pământ, de perenitate prin muncă și creație.

Astfel, una din legendele consemnate de vechea mitologie, spune că în Asia Centrală s-ar fi aflat în timpurile străvechi un puternic regat *Ye-ta*, după numele regelui care-l stăpânea și a cărui capitală, *Khotan*, era înzestrată cu clădiri monumentale; în centrul orașului se găsea o uriașă statuie din piatră reprezentându-l pe zeul *Pichamen*. Acest regat, a fost condus de nenumărați regi, ce pretindeau că ar fi descins în mod miraculos din zeul *Pichamen*, și care au asigurat regatului o necontenită înflorire.

Iată însă că unul dintre acești regi — se spune mai departe în legendă — ar fi ajuns la o vîrstă înaintată fără a avea moștenitori. De aceea, și-a trimis curtenii să-l roage pe zeul *Pichamen* să-i hărăzească un urmaș. După multe rugăminți, fruntea statuii s-a despicat în două și din ea a ieșit un copil, care, dus la curte, a provocat o mare bucurie, atît regelui cît și întregului popor. El a fost declarat moștenitorul tronului. Dar bucuria a fost de scurtă durată, deoarece copilul nu voia să mănînce nimic, și lumea se temea că nu va trăi.

Copilul — născut dintr-un zeu, ca toți regii *Ye-ta* —, a fost adus în fața statuii zeului, însoțit de rugăciuni fierbinți să-l hrănească pe prințul moștenitor. Și iată că — deodată — crusta pămîntului s-a ridicat, luînd formă de mamelă, din care a fișnit, după cum narează mitologia, un rîu din apa căruia copilul divin a început să bea, crescînd și devenind curînd un prinț desăvîrșit, curajos, demn întru totul de numele și puterea zeului, căruia, mai

tirziu, i-a construit un templu mareț, pentru a-l cinsti ca pe strămoșul său.

Acest copil divin — spune mai departe legenda — a pus temelgia unei mari dinastii și a creat cea mai prolifică religie a antichității, care s-a întins peste toată Asia.

Ca semn de prețuire și recunoștință, țara regelui *Ye-ta* a luat numele de „*Kustana*”, adică „*Mamelă pămîntului*” de la ridicătura aceea formată din crusta solului, din care s-a alăptat prințul moștenitor pînă a devenit mare, „*stana*” în limba sanscrită a regatului însemnînd mamelă. Ca toate miturile originare ale omenirii și această străveche legendă tinde să dea o explicație — firește potrivit gradului de cunoștințe și concepției vremii — unor fenomene și realități înconjurătoare. Mamelă pămîntului din mitologia asiatică exprimă *legătura ființei umane cu pămîntul, din care-și trage, în ultimă instanță, viața.*

Subcontinentului indian, udat de la o margine la alta de marele fluviu *Indus*, locuitorii săi i-au dat și lui — pămîntul care-i hrănea, avînd și el forma unei *stana* cu sfîrcul în jos —, numele de *Indus-Stan* sau *Hindustan*. Numeroase popoare și țări a căror denumire este terminată în *stan*: *Hindustan*, *Kurdistan*, *Afganistan*, *Belouchistan*, *Pakistan* etc. etc., își subliniază prin nume apartenența la aceeași civilizație originară.

Dar legenda nu s-a limitat doar la această arie geografică. O zeiță a alăptării găsim și în mitologia latinilor, în spațiul geografic al Italiei de mai tirziu. Conform tradiției făurite aici, fiica unui rege ar fi visat că soarele a coborît din cer pe sinii ei, tinăra rămînînd însărcinată. Zeița alăptării, metamorfozată, conform „minunilor” din epocă, în lupoaică a luat copilul frumoasei prințese și l-a alăptat pînă a devenit mare, frumos și puternic, mai puternic decît toți muritorii din vremea lui. Această minune s-ar fi întîmplat cu multe sute de ani înaintea erei noastre. Locul unde s-a născut „Fiul soarelui” a primit numele de „*Rhuma*” — adică „mamelă”.

După alte sute de ani, în această Rhuma, vor apare doi gemeni, născuți și ei în mod miraculos, care vor fi hrăniți tot de zeita alăptării, metamorfozată din nou în lupoaică. Aceștia vor fi Romulus și Remus, întemeietorii Romei — *Celatea eternă*.

Cu timpul, mitologia popoarelor de pretutindeni a adăugat alți zei, sfinți etc., care, cu toții, în reprezentările ce-i personalizează au ochii îndreptați spre cer, unde vor să-și aibă culcușul de veci pentru a nu îngreuna pământul cu ceea ce nu este al lui. Căci pământul, care de milenii a fost „Mamela lumii”, trebuie să rămână curat, hrănind binevoitor oameni, și animale, și păsări, și tot ce e viitoare pe scoarța lui.

Nu cu mult timp în urmă, un înțelept scriitor al vremii noastre, William Golding, laureatul premiului Nobel pentru literatură pe anul 1983, a implorat omenirea să aibă grijă de „mama Pământ”, care este „o bijuterie în spațiu”. „Spus pe șleau, sintem confrunțați cu două probleme: fie să ne aruncăm noi înșine de pe suprafața pământului, fie să degradăm fertilitatea Terrei bit cu bit, până la ruinare”. În încheiere, Golding a declarat „Avem nevoie de mai mult umanism, de mai multă grijă, de mai multă dragoste”.

Evident, dincolo de alegorie, dincolo de încărcătura legendară trebuie căutate sensurile, învățătură pe care o atare alcătuire vrea să o transmită peste generații și milenii „Mamela pământului, mamela lumii, lupoica Rhuma”, reprezintă de milenii simbolul vieții, care în condițiile lumii de astăzi trebuie înțeleasă în toată semnificația și profunzimea sa. Această filozofie, profund umană, veche de milenii, care oglindește grija de a hrăni milioanele de oameni, pentru a fi sănătoși, robuști, puternici — filozofie dătătoare de viață și încredere în viitor —, pe care o moștenim, trebuie continuată.

Ca să se poată obține o hrană bună, sănătoasă, pământul trebuie apărat, el în primul rînd, trebuie ferit de otrăvuri nimicitoare de viață, de boala experiențelor nucleare, cruțat de războaiele atomice care pun în pericol chiar existența planetei. O lume mai dreaptă, mai bună, înseamnă în primul rînd un pământ sănătos, cu ape și aer sănătos, înseamnă o hrană curată din mamela lumii pentru toți fiii ei, pentru toți locuitorii planetei. La urma urmei, fie sărac, fie bogat, indiferent din ce sistem social face parte, omul va apela tot la sînul naturii pentru a se hrăni și natura îi va da ceea ce, la rîndul ei, a primit. Ea este aceea care va influența fondul de sănătate și nu ne poate fi indiferent dacă prin produsele necesare subzistenței va întreține vitalitatea, capacitatea mereu creatoare a omului sau va împinzi planeta cu schizofrenici, dezechili-

brați, oameni născuți într-o vreme de tensiune nervoasă, de nesiguranță, de un pustiitor război mai mult sau mai puțin local, de experiențe făcute pe crusta pământului poluat și traumatizat pînă la saturare de fel de fel de experiențe nucleare, de gîndul păgîn, nimicitor, al stingerii a tot ceea ce a dat cîndva viață vieții — pământul.

Cine dorește cu adevărat binele generației de astăzi și al celor viitoare nu trebuie să stea pasiv față de pericolul care amenință umanitatea, întreaga noastră planetă.

Nu este de mirare că forțe din ce în ce mai numeroase și influente din întreaga lume își ridică glasul pentru a opri cursa înarmărilor, în primul rînd a celor nucleare pentru a spune un *Nu!* hotărît amplasării și dezvoltării de noi rachete nucleare, pentru o lume fără arme nucleare, fără războaie nimicitoare, pentru o lume a păcii pe planetă.

Adînci și multiple rezonanțe în opinia publică mondială au avut și au vibrantele apeluri la rațiune și luciditate adresate de președintele țării noastre, tovarășul Nicolae Ceaușescu, conducătorilor U.R.S.S. și S.U.A., popoarelor lumii, parlamentelor și parlamentarilor din statele participante la Conferința pentru securitate și cooperare în Europa, prin care cheamă să se facă totul, pînă nu este prea tîrziu, pînă cînd nu vor cădea bombe care ar pulveriza întregul pământ, distrugînd tot ce a făurit natura pentru noi, ca și geniul uman și civilizația umanității, ferind planeta noastră de astfel de pericole și de coșmarul lor.

În concepția președintelui țării noastre, remarcabil și neobosit militant cu valoroase și prestigioase inițiative pe tărîmul asigurării păcii în lume, în concepția forurilor conducătoare ale României socialiste este puternic reliefată convingerea că stă în puterea popoarelor ca, prin acțiuni unite, să împiedice evoluția periculoasă a evenimentelor și să determine oprirea cursei aberante a înarmărilor nucleare și a oricăror înarmări, pentru trecerea la măsuri practice de dezarmare și în primul rînd de dezarmare nucleară, pentru asigurarea unui viitor de pace, destindere și liniște popoarelor europene și întregii lumi.

Omenirea nu are, într-adevăr, nevoie de arme nucleare și de nici un fel de arme, ci de pace, pentru că numai în pace planeta noastră — Terrei, mama tuturor — i se poate crea climatul necesar în care, la rîndul ei, să ne asigure o hrană abundentă și sănătoasă, ferită de alterări și infestări contrare pînă și celei mai simple filozofii a bunului-simț. O filozofie ușor de înțeles și de respectat chiar și de cei mai neștiutori dintre pămînteni.

Toate aceste tezaururi așteaptă însă și vor mai aștepta pe săpători, care, din așezările viilor și din mormintele admirabile din Cîmpia munteană, ca și din platoul transilvan, să le cheme iară la lumina zilei.

V. PÂRVAN,
Getica

Mărturii ale culturii și civilizației românești

RYTONUL DE LA POROINA...

MIHAI GRAMATOPOL

S-au împlinit o sută de ani de cînd rytonul de la Poroina județul Mehedinți, a intrat (în anul 1883) în colecția fostului Muzeu de antichități. Dar și astăzi acest excepțional produs al măiestriei toreuților antici (aflat acum în colecția Muzeului de istorie a R.S. România) continuă să suscite discuții atît în privința originii și datei la care a fost realizat, cît și a semnificației reprezentărilor aflate pe el.

Cel dintîi care l-a analizat, atribuindu-l populațiilor migratoare, a fost Alexandru Odobescu, în monumentală sa operă Tezaurul de la Pietroasa. Ulterior, savantul american de origine rusă, Mihail Ivanovici Rostovtzeff și Vasile Pârvan l-au atribuit și ei neamurilor de stepă: sarmaților — cel dintîi, sciților — cel de-al doilea. În ultimele decenii, cercetătorii au emis ipoteza apartenenței acestei piese la toreutica geto-dacică.

Datarea — în lipsa unui context arheologic precis (piesa fiind găsită în milul de pe marginea Dunării) — a oscilat și ea între 100 î.e.n. (Ecaterina Dunăreanu-Vulpe) și 300 î.e.n. (Dumitru Berciu). În sfîrșit, mult dezbătut a fost și modul de execuție a rytonului. Pe toți cei care au studiat piesa, i-a frapat discrepanța între perfecțiunea artistică cu care a fost realizată decorația zoomorfă (capul de taur) și reprezentările omenestii, aflate în partea superioară a rytonului, realizate la un nivel artizanal. S-au emis mai multe ipoteze: fie că meșterul ar fi fost specializat exclusiv în executarea figurilor de animale, fie că rytonul ar fi fost realizat de doi meșteri diferiți, în epoci diferite, fie că ar fi fost lucrat în același timp și în același atelier, dar de doi meșteri cu calificări diferite.

Mai înainte de a intra în unele detalii privind particularitățile acestor piese se impun cîteva precizări: rytonurile sînt recipiente pentru băut,

utilizate și în ceremoniile cu caracter religios, a căror formă imită, de regulă, o protomă (un bot) de animal, cel mai adesea de bovideu sau de cervideu; apar însă și alte reprezentări, inclusiv umane (cum este cazul unuia din rytonurile de la Peretu¹). În lumea dacilor, și în general a tracilor, se cunosc asemenea piese fie ca obiecte în sine, fie reliefate pe alte produse de orfevrărie (pe coiful de la Băiceni, de pildă). Dealtfel, chiar personajele din partea superioară a rytonului în discuție țin în mînă cîte un astfel de obiect.

Piesa găsită la Poroina are însă o deosebită semnificație pentru nivelul artistic atins de meșterii antici. Aceștia manifestau predilecție pentru reprezentările policrome, chiar statuile de marmură grecești fiind viu colorate. Pentru a conferi podoabelor de aur un fast sporit, utilizau pietre semiprețioase și (mai rar) email

¹ Magazin istoric, nr. 10/1983.

de diverse culori. Procedeul prezenta însă o seamă de inconveniente: pietrele cădeau deseori din montura lor, iar emailul — după o vreme — devenea mat. Sesizind că prin realizarea contrastului între umbră și lumină se poate dobândi un efect coloristic sugestiv, unii dintre meșteri au reușit ca prin simpla adăugare a unor detalii anatomice și fina lor cizelare să obțină efecte cromatice deosebite. Așa au procedat și cei ce au lucrat obiectul la care ne referim. De pildă, ochii taurului, deși bătuți în aceeași foiță de argint cu restul piesei sînt atît de perfect conturați încît globurile oculare par, efectiv, implantate.

De asemenea, la montarea coarnelor (deși acestea nu s-au păstrat) artistul a adoptat o soluție originală. El nu le-a sudat de restul piesei, ci le-a prins cu ajutorul unor plieri circulare (un fel de filet) realizate prin baterea extrem de migăloasă a metalului. Lucrarea este atît de desăvîrșită, încît unii cercetători au considerat că taurul rytonului de la Poroina nici n-ar fi avut coarne!

La fel ca alte realizări de acest gen — de la Panaghiuriște, de pildă — piesa în discuție reprezintă o comandă a unui principe get, executată parțial într-un atelier elen. Parțial, deoarece imaginile antropomorfe ne arată că ea a fost ulterior prelucrată — cu alt gen de măiestrie — și în mediul getic. Partea superioară a rytonului (pe care se află două grupe de cîte două personaje feminine) a fost inițial lisă (netedă) și înfățișează o scenă inspirată din unele ritualuri specifice lumii geto-dacice. Utilizarea foiței de aur aplicată peste argintul din care este alcătuit rytonul reprezintă un procedeu specific toreuticii geto-dacice, de natură să creeze un efect cromatic deosebit.

Scena din registrul superior al rytonului oferă prețioase indicii și în ce privește datarea piesei. Cum spuneam, personajele figurate pe această zonă țin în mînă, la rîndul lor, cîte un ryton. Decorația acestora — caneluri longitudinale

— ne arată că vasul datează de la sfîrșitul sec. IV, începutul sec. III î.e.n., perioadă în care se utiliza un astfel de motiv decorativ.

Realizat la finele sec. IV î.e.n. sau începutul celui următor, rytonul de la Poroina ne arată că puterea principilor geți a continuat să se manifeste și în această perioadă. Relațiile autorilor antici despre ospățul oferit de Dromichete, regelui Lisimah, la care macedonenii ar fi fost serviți în

vase de aur și argint — ceea ce relevă atît bogăția și tăria formațiunilor politice geto-dacice, cît și gradul ridicat de civilizație de la curtea unor căpetenii din acea vreme — capătă astfel un teamei în plus. În sfîrșit, inovațiile tehnice adoptate de meșterii executanți (inovații care în perioada ulterioară vor fi aplicate și pe alte piese de orfvrărie), ilustrează înalta calificare a toreuților acelei vremi, deosebitul lor simț artistic.

...ȘI SEMNIFICAȚIA LUI

Dr. GABRIEL ILIESCU

S-au făcut diferite supoziții cu privire la semnificația reprezentărilor antropomorfe aflate pe rytonul de la Poroina. Este vorba — cum se știe — de patru personaje: două figurate șezînd, purtînd în mîini cîte un ryton și o fială sau situlă, două în picioare. S-a spus că ar fi vorba de principii cărora le sînt prezentate omagii; s-a considerat că personajele în picioare ar reprezenta preoți, oficiînd un ritual. S-a arătat, în sfîrșit, că ar fi vorba de un singur grup de două personaje, dublat din nevoia de a se respecta simetria.

Desigur, în absența unor informații detaliate asupra mitologiei geto-dacilor este greu de făcut afirmații riguroase. Totuși, faptul că avem de-a face cu divinități, pare în afară de orice îndoială. Exemplul cel mai elocvent îl constituie cele șapte rytonuri din tezaurul de la Panaghiuriște (R.P. Bulgaria) — toate execu-

tate în atelierul elenistic de la Lampsakos — și care înfățișează teme mitologice specifice lumii tracice. Pentru a înlătura orice dubiu cu privire la personajul reprezentat pe respectivele rytonuri, meșterul antic a incrustat și numele lor în grecește. Așadar, nu avem motive să ne îndoim că pe un ryton din lumea geto-dacilor nu ar apărea tot personaje mitologice.

Dar care anume?

Comparînd reprezentările de pe rytonul de la Poroina cu cele aflate pe alte piese reprezentative ale orfvrăriei dacice (fibula de la Coadă Malului; falerele de la Herăstrău) ca și cu diferite reprezentări de pe efigii monetare, consider că personajele reprezintă cuplul fraților divini Apollo și Artemis. „Străvechea divinitate feminină preindoeu-

(Continuare în p. 25)

de la Radu I (1377-1383)

ÎNSEMNAREA JUPANULUI GRADISLAV

Prof. dr. ION-RADU MIRCEA

Puține informații privind secolul XIV în istoria țărilor române au ajuns pînă la noi. Majoritatea datelor de care dispunem asupra acestui secol provin din cronicile care s-au redactat tîrziu și, ca atare, informațiile nu sînt întotdeauna precise. Orice nou document privind această îndepărtată epocă a istoriei noastre se impune, așadar, relevat, el fiind de natură să arunce noi lumini asupra începuturilor vieții statale în țările române. Este și cazul documentului pe care-l prezentăm în continuare, care — chiar dacă este vorba de o simplă însemnare făcută pe o carte — aduce importante lămuriri asupra unei perioade foarte puțin cunoscute.

Despre ce este vorba?

Cercetînd în 1963 fondul de manuscrise aflat la biblioteca mănăstirii Neamț, pasionatul cercetător al vechilor noastre arhive, Ion Iufu, remarcă existența, la finele manuscrisului cu nr. 147, a unei scurte însemnări în slavonă cu următorul conținut: „În zilele lui

Ioan Radu voievod, a cumpărat jupan Gradislav cartea aceasta, Dumnezeu să-l ierte”. Semnalînd această însemnare, Ion Iufu l-a identificat pe Ioan Radul voievod cu Radu I Basarab, domn al Țării Românești între 1377 și 1383, fără însă a furniza elementele ce l-au determinat la această încheiere și fără să publice fotocopia însemnării. Pornind pe urmele semnalării sale am analizat, la rîndul meu, însemnarea, ajungînd la concluzia că I. Iufu a avut dreptate și că, după toate probabilitățile, ne găsim în fața unei știri contemporane domniei lui Radu I Basarab — singurul document autentic ce ni s-a păstrat din vremea sa. Pentru a ajunge însă la această concluzie, am apelat la indiciile furnizate de diferite științe auxiliare ale istoriei, deoarece nici însemnarea, nici cartea (o culegere de învățăminte și povestiri de edificare morală și de asceză) nu poartă o anumită dată. De asemenea, nici criptograma de la sfîrșitul manu-

scrisului, care în traducere sună „Siluan a legat cartea aceasta”, nu oferă indicii de datare.

Ca atare, a fost necesară analiza grafică (știut fiind că modul de a desena literele diferă de la o epocă la alta), a limbii (pentru sesizarea anumitor particularități specifice unei anume perioade), a hîrtiei (deoarece filigranele folosite într-o anumită vreme pot furniza indicii prețioase pentru datare).

Mai întîi, ce informații ne oferă analiza filigranelor? Prin compararea lor (manuscrisul a fost scris pe hîrtie din diverse surse, avînd felurite filigrane) cu diferite mărci de fabricanți de hîrtie, am ajuns la concluzia că primul dintre filigrane (fruct de smochin) ar putea data din perioada 1347-1380, un altul (arbaleta) de pe la 1341, iar ultimul (arbore în cruce) între 1357 și 1399. Făcînd așadar o medie, manuscrisul a fost copiat în secolul XIV, a doua jumătate, nu mai tîrziu de 1380.

Datarea manuscrisului nu constituie însă un indiciu ferm și în ceea ce privește anul achiziționării lui. Cartea putea fi cumpărată imediat după realizare, dar și la un timp mai îndelungat, de unul dintre boierii numeroșilor Radu (doisprezece, în total) care au domnit în Țara Românească.

Un indiciu în acest sens îl putea oferi numele cumpărătorului — jupan Gradișlav. Acest nume nu apare în documente sau în alte texte, afară de un singur caz, și acela incert. Într-un act de la Mircea cel Bătrîn din 1392 (păstrat doar în copie) se întâlnește în sfatul domnesc un egumen Gradișlav, care în altă copie figurează ca „Vladișlav”. Admițând că numele Gradișlav a fost redat corect, ar fi deci posibil ca egumenul din vremea lui Mircea cel Bătrîn (domn între 1386 și 1418) să fie unul și același cu jupanul din însemnarea de pe manuscris. Dealtfel, era plauzibil ca un egumen să fi avut anterior preocupări de acasă și cărturărești — știința de carte fiind, la acea epocă, mai răspândită în rândul clerului.

În felul acesta aria domnitorilor cu numele Radu, în timpul cărora ar fi putut trăi un boier Gradișlav, se restrânge considerabil: singurii voievozi purtând acest nume au fost Radu I Basarab (1377-1383), fiul lui Vlaicu și tatăl al lui Dan I și Mircea cel Bătrîn și Radu II Prasnaglava (1421-1427), fiu natural al lui Mircea cel Bătrîn.

Aici intervine însă cel de-al treilea element ajutător: particularitățile stilistice și de grafie. De la Radu I nu s-a păstrat nici un document. De la Radu Prasnaglava s-au păstrat însă două acte interne și patru acte externe, toate scrise în slavonește. Analiza lor denotă că scrierea și limba de cancelarie erau bine fixate și ele nu corespund cu particularitățile pe care le oferă însemnarea lui Gradișlav. Așa, de pildă, litera D suprapusă nu apare în nici unul din cele șase acte păstrate, ortografia de pe manuscris vădește și ea anumite provincialisme (*voivoda* în loc de *voievoda*). Nu vom intra într-o analiză gra-

maticală și paleografică detaliată a textului, care nu-și are rostul aici. Concluzia este însă că însemnarea nu putea fi făcută în vremea lui Radu II. Deci, singurul voievod Radu în timpul căruia cartea putea intra în posesia unui jupan Gradișlav a fost Radu I.

Dacă identificarea lui „Ioan Radul voivod” — așa cum am propus-o în rândurile de mai sus și cum toate indiciile o arată — cu Radu I Basarab este corectă, atunci ne aflăm în fața unui document extrem de prețios nu atât prin conținutul său, cât prin luminiile pe care le aruncă asupra unei întregi perioade, mai puțin cunoscute de istoriografia noastră.

Mai întâi, o precizare de ordin statistic. Însemnarea în cauză este unul dintre cele mai vechi documente ale Țării Românești păstrate și singurul act scris provenit din vremea lui Radu I Basarab. Despre domnia acestuia (care a generat atâtea controverse, prin confuzia ce s-a făcut între el și legendarul Negru Vodă) ne-au rămas doar știri indirecte în documente ulterioare privind posesiunile mănăstirii Tismana și monede emise în „haraghia” lui.

Dar documentul este important mai cu seamă prin semnificația sa culturală. Cum arătam, adnotarea este făcută pe o culegere de învățămintă și povestiri morale, care a fost realizată pentru un dregător de la curtea primilor Basarabi — ceea ce este de natură să furnizeze noi elemente privind evoluția culturală la finele veacului XIV. Apariția școlii de copisti de la Tismana, care va înflori încă din primele decenii ale sec. XV sub Nicodim, precum și avântul pe care-l vor cunoaște copierea și minierea manuscriselor în Moldova lui Alexandru cel Bun, își au așadar originea și în nivelul cultural superior de la curțile domnești și a marilor boieri din această perioadă.

Astfel, documentul prezentat la pagina anterioară în facsimil (desenat, căci ștersăturile ulterioare și amestecul de cerneală roșie — chinovar — îl fac destul de greu lizibil) este credem una din valoroasele mărturii ale veacului XIV.

...ȘI SEMNIFICAȚIA LUI

(Urmare din p. 23)

ropeană... adorată la Dunăre și în Rodopi sub numele de Artemis Basiliti = Diana Regina nu se găsește reprezentată iconic în adevăratul ei aspect decât pe monumentele iraniene... sau la Poroina-Mehedinți”, scria Vasile Pârvan în *Getica*. Opinia că pe ryton ar fi reprezentată

Artemis este susținută de altminteri și de alți cercetători, între care prof. Dumitru Bericiu.

Dealtfel, nu este singurul caz în care pe piese getodacice din aur și argint sînt reprezentate scene mitologice. Pe coiful de la Băiceni¹, pe unul din obrazare apare un personaj ținînd în mînă un ryton. Pe una din cnemidele tezaurului de la Agighiol² se vede, de asemenea, un personaj călare, înarmat cu un arc — imagine ce ar putea fi una din ipostazele cavalerului trac. Cercetarea aprofundată a semnificației acestor piese rămîne o problemă deschisă pentru viitor, după cum tot de viitor rămîne și deslușirea originii rytonurilor în sud-estul Europei.

În general, se consideră că ele ar fi fost preluate de lumea greco-tracă, de la persi. În realitate însă originea lor este mult mai veche, trebuind căutată spre mijlocul mileniului II î.e.n. Între descoperirile de artă hitită datînd din sec. XIV-XIII î.e.n. au fost găsite splendide rytonuri din argint, dintre care două în formă de protome de cerb și taur par adevărate replici ale rytonului de la Poroina. Un arc peste milenii și continente, căruia istoricii, arheologii sînt chemați să-i deslușească tainele.

^{1,2} *Magazin istoric*, nr. 7/1983; 9/1983.

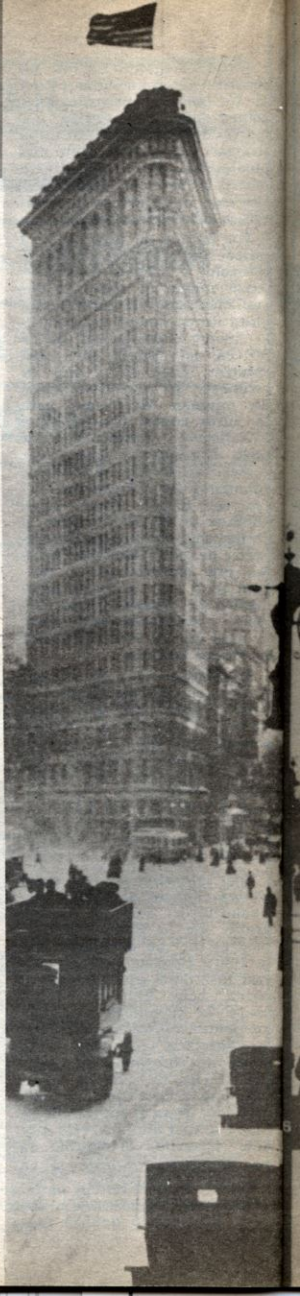
1897: UN ROMÂN PRIN AMERICA

Prof. dr. DAVID B. FUNDERBURK,
Universitatea Campbell, Bules Creek-North Caroline, S.U.A.

Între 5 mai și 28 iunie 1897 (stil nou), la Washington, capitala Statelor Unite ale Americii, s-au desfășurat lucrările congresului Uniunii Poștale Universale, congres la care România a fost reprezentată de directorul general al Poștelor, Telegrafelor și Telefoanelor din acea vreme, inginerul Constantin Chiriu.

Interesul față de această întâlnire, manifestat atât de către gazde (participanții fiind întâmpinați cu onoruri oficiale și primii de importanță reprezentanți ai administrației, inclusiv de președintele S.U.A.), cât și de către delegați era firesc. Deși, în majoritatea țărilor, serviciile poștale aveau o existență de secole, totuși reglementarea internațională a transporturilor poștale, a taxelor și a numeroaselor alte aspecte legate de buna funcționare a unor atare servicii nu datau decât de câteva decenii. Mai precis, din 1874, o dată cu înființarea — în urma congresului de la Berna (15 septembrie-9 octombrie) — a Uniunii Poștale Universale, România numărându-se printre membrii fondatori ai acestui organism internațional.

Atenția acordată de guvernul român acestei reuniuni internaționale — evidentă prin trimiterea șefului acestui resort la congres — era o manifestare a dorinței autorităților române de a consolida și în această direcție independența de stat, cucerită cu două decenii în urmă, în 1877. Principatele române Moldova și Țara Românească căpătaseră dreptul de a-și organiza singure serviciile de comunicații încă din 1856, după Tratatul de la Paris. În bună măsură însă, expediția și distribuția corespondențelor din și pentru străinătate rămăsese în mina unor agenții străine, deși transportul și întreținerea curierilor speciali se făceau pe cheltuiala statului român. În ciuda eforturilor depuse de cercu-

Facsimile din scrisori

rile politice românești, această situație a durat pînă în iulie 1868, cînd, în urma intervențiilor directorului de atunci al Poștelor, Ioan Fălcoianu, guvernul austriac și-a retras agenții din România. Cu începere de la 1 aprilie 1869, Poșta română a preluat singură întregul serviciu internațional. Este deci explicabilă activitatea vie, susținută de reprezentanții României în cadrul Uniunii Poștale Universale — for în care vedeau încă un prilej de afirmare a independenței dobîndite cu atîtea lupte și sacrificii.

Directorul din 1897 al P.T.T. din România, inginerul Constantin Chiru, s-a născut în 1848, la Giurgiu. După studii în țară, apoi în Austro-Ungaria și în Germania (a absolvit Școala politehnică din Stuttgart), a deținut diferite funcții în Ministerul Lucrărilor Publice. În 1895, a fost numit director general al P.T.T.R., calitate în care a desfășurat o susținută activitate pentru extinderea rețelei telefonice în multe zone rurale ale României. Președinte al Consiliului de administrație al Societății „Electrică” și unul dintre fondatorii Societății petroliere „Astra română”, Constantin Chiru a activat și pe tărîm politic, ca deputat și senator (liberal) de Dîmbovița. A avut și preocupări științifice, devenind membru al Societății române de geografie și a primit, pentru lucrările sale, premiul „Gheorghe Lazăr” al Academiei române.

În timpul congresului poștal de la Washington, C. Chiru a fost unul dintre cei mai activi delegați — așa cum reiese și din corespondența purtată aproape zilnic cu soția sa¹.

Interesul particular al celor 49 scrisori trimise soției sale în timpul șederii în Statele Unite constă, pe lîngă informațiile pe care ni le transmite cu privire la desfășurarea lucrărilor importante reuniuni internaționale, și în faptul că ele ne prezintă o imagine relevantă a societății americane de la sfîrșitul secolului trecut, așa cum a fost văzută ea de un înalt funcționar de stat din Bucureștii de atunci — oraș care rivaliza în sud-estul Europei cu rafinamentul societății pariziene de la sfîrșitul secolului.

Modul de viață american, al unei societăți republicane, democratice, cu o activitate trepidantă, măsurată la tot pasul de obținerea unui randament cit mai mare, în muncă și în profit, cu etichete și ceremonii simplificate la maximum — inclusiv în recepțiile la cel mai înalt nivel — i-au părut, în mod firesc, străine lui Chiru. Pe măsură însă ce șederea lui s-a prelungit — a stat în S.U.A. aproape trei luni — această impresie s-a

¹În 1976, ca bursier IREX în România, am avut posibilitatea să studiez — prin amabilitatea dr. Paul Cernovodeanu, de la Institutul de istorie „N. Iorga” — arhiva lui Constantin Chiru, aflată în posesia nepotului său Petre V. Chiru. Această arhivă cuprindea corespondența trimisă din S.U.A. soției sale, jurnalul activităților depuse ca delegat în cadrul lucrărilor congresului poștal, numeroase fotografii din acea perioadă, diverse documente, tăieturi din ziare ș.a. O altă parte a arhivei lui C. Chiru, privind călătoria în S.U.A., conține mai ales din documente oficiale, a fost donată de fiul său, Vasile C. Chiru, încă de acum cinci decenii fostului muzeu Al. Saint-Georges. Iar astăzi se află la Biblioteca centrală de stat din București. Recent, întreaga arhivă Chiru — inclusiv corespondența folosită în acest articol — a intrat în posesia B.C.S., fiind astfel reîntregită — n.a.

atenuat: mîncarea ce i s-a părut la început imposibilă, a devenit „foarte bună și gustoasă”; costul vieții pe care, inițial, l-a apreciat ca foarte ridicat, l-a îngăduit, spre sfîrșit să rămînă în posesia unei importante sume economisite. Impresionat neplăcut de urbanistica New Yorkului sau a St. Louisului, Chiru a admirat, în schimb, arhitectura inundată de verdeață a Washingtonului; i-a plăcut, de asemenea, frumusețea naturală a Niagarei și a plajelor Atlanticului. Contrariat de insistența jurnaliștilor, a fotografiilor, de reclama pe care și-o fac oamenii de afaceri, delegatul român a fost impresionat, pe de altă parte, de grija americanilor pentru monumentele istorice, ca și pentru sărbătorile lor tradiționale.

Chiru a putut înțelege unele aspecte ale universului american, dar altele l-au rămas necunoscute sau le-a recepționat printr-o optică deformată. Pentru un înalt reprezentant al oficialității românești, de formație universitară germană, o anumită simplitate a moravurilor americane, ca și înaltul grad de emancipare a femeilor l-au surprins, iar spiritul întreprinzător în afaceri al americanilor și dinamismul comportării lor l-au depășit. De aceea, nu s-a simțit bine în orașe ce pulsau de viață trepidantă — ca New York —, ci a preferat pașnicul și mai bucolicul Washington de la sfîrșitul secolului trecut.

Adăugîndu-se mărturiilor marelui număr de călători străini — din toate colțurile lumii — ce au vizitat S.U.A. la sfîrșitul secolului XIX¹, scrisorile lui Constantin Chiru — pe care le reproducem pentru înțila oară acum în Magazin istoric — se impun cititorului prin individualitatea autorului lor ca și prin specificul observațiilor sale. Cercetarea mea a urmărit tocmai valorificarea unui punct de vedere inedit asupra vieții din capitala federală a Republicii noastre la finele veacului trecut, provenind de la un observator dintr-o țară din sud-estul Europei, aflată atunci în plin proces de modernizare a instituțiilor și economiei, țară ce s-a manifestat activ în cadrul reuniunii poștale internaționale*.

Vineri 18/30 aprilie 1897... Iată-mă la New York, unde am ajuns ieri, joi, după-amiază, în perfectă și deplină sănătate. Voi ajung pe Ocean nu numai că nu mi-a pricinuit nici un rău, ci, dimpotrivă, a influențat în modul cel mai folositor asupra întregului meu organism; pot zice că am făcut o cură prelungită odihnindu-mi mintea și corpul și aspi-

rînd aerul sănătos salutaru al Oceanului... Deși trebuia să plecăm pe dată la Washington, dar s-a hotărît de Administrația americană să rămînem aici pînă duminică spre a vizita serviciul poștal, iar apoi să pornim cu toții, cu un tren special la Washington, unde marți va avea loc deschiderea Congresului.

Ieri am fost conduși în lungul și latul orașului, unde în

American Academic relations in the past (Relații academice româno-americane în trecut), în R.R.H., XVIII (1979), nr. 4; Stelian Popescu-Boten, Relațiile între România și S.U.A. pînă în 1914, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 1980 — n.a.

* Nota redacției: deoarece scrisorile au o succesiune aproape cotidiană, ceea ce le face să semene cu un adevărat jurnal, le-am retranscris sub formă de însemnări zilnice. De aceea, am păstrat din cuprinsul lor data și pasajele interesante, renunțînd la formulele ce se repetau de la o misivă la alta. Întreruperile le-am marcat cu trei puncte. Exceptînd unele, particularități stilistice, am adaptat textul normelor ortografice uzuale.

toate părțile nu se mișcă lumea decît prin drumurile de fier cu aburi care circulă prin toate ulițele, unele mai drepte ca altele, dar nu îndestul de largi. Casele au aerul a fi de carton (așa sînt de simple, subțiri și înalte); hotelul nostru are 14 etaje²; ieri am numărat etajele la o casă de comerț, care are 22 etaje. Totul este gigantic, dar fără gust; fără șarmul orașelor europenești, nu vezi aici o verdeață, nici o plantație, nici o construcție arhitectonică, ci numai niște pereți drepti, subțiri. Totul cu un caracter provizoriu și cu scopul de cîștig; banii constituie idealul american; nu se mișcă și nu trăiesc decît pentru bani.

Mîncările lor și întreaga lor viață este cu totul diferită de a noastră: la 7 sau 8 dimineața îi vezi pe toți că încep să mănînce înții fructe (mere, portocale), apoi fripturi, cîrnuri roșii³ și după aceea cafea cu lapte. Eu unul îmi țin obiceiul meu, renunț la toate mîncările lor, mîrgînîndu-mă la cafea cu lapte, iar la prînz mănînc ce îmi place fără să mă lăcomesc și să ies din obiceiurile traiului meu.

20/1 aprilie 1897 [corect, 19 aprilie/1 mai]... Viața aici este foarte scumpă: o cameră modestă în al 7-lea [etaj] o plătesc cu 5 dolari, adică 27 franci; pentru mîncare 20-30 franci pe zi. Alte cheltuieli nu am, căci nu mă duc pe la teatru, iar trăsuri nu întrebuintez, umblînd numai pe jos și cu drumul de fier care costă cîte 5 cenți, pe orice lungime ai merge. Noroc că mîine seară plec la Washington, unde am aflat că viața este cu mult mai ieftină...

[Washington] aprilie 22/4 mai. Ieri seară [luni] am sosit în deplină sănătate și imediat ce am intrat în hotel „The Arlington”, renumit hotel din Washington) ți-am trimis o scurtă telegramă anunțîndu-te

² Hotelul „The Waldorf”, de pe 5-th Avenue, ulterior denumit „Waldorf Astoria”, hotel celebru din New York; a găzduit numeroase personalități politice, culturale și financiare din lumea întreagă.

³ Faimoasele „beef-steak”-uri (biftecuci), mușchi de vacă în sine.

¹ În rîndul acestora se numără și o serie de români: în 1880, colonelul Sergiu Voinescu (1843-1899), autorul lucrării *O preambră prin West-Point*, București, 1882; în 1889, medicul oftalmolog Nicolae Manolescu (1850-1910); *Cascadele Niagara*, București, 1889; în 1891 geologul și naturalistul Gregoriu Ștefanescu (1838-1911); *O excursie pe riul Polomac*, București, 1892; în 1893, gimnastul și folcloristul Gheorghe Moceanu (1838-1909); *Călătoriile mele prin Europa, Asia, Africa și America*, ed. III, București, 1899; în 1899, industriașul Basil C. Assan (1860-1917); *Călătorie în jurul Lumii*, București, 1899. Cf. Paul Cornoveodeanu, *The Image of the United States of America as viewed by the Romanian in the 19-th century* (Imaginea S.U.A. văzută de români în sec. XIX), în *Revue roumaine d'histoire*, XVII (1978), nr. 1; Cornelia Bodca, *Romanian-*

de sosire; călătoria din New York aici am făcut-o în cele mai bune și agreabile condițiuni, fiind în societatea tuturor delegațiunilor europene, cărora ni s-a pus la dispozițiune un tren special, care, cu o tuteală vertiginoasă (85-90 kilometri pe oră), pe un parcurs de 6 1/2 ore ne-a adus în

dă, pe care se mai adaugă trăsurile de lux și camioanele, face ca toate împreună să producă un zgomot asurzitor și puțin plăcut, pe cită vreme în Washington, unde comerțul nu este atât de dezvoltat și unde sînt mai mulți proprietari, funcționari, militari, parlament și congresuri, viața pare a fi cu mult mai agreabilă și mai liniștită.

În hotelul din care îți scriu, nu am avut șansa de a avea o cameră mai spațioasă; mi s-a promis însă că peste 2-3 zile, mi se va da una cu mult mai bună; plătesc pe zi 3 dolari (17 franci) împreună cu mîncarea și serviciul. Mîncarea lor, deși este foarte îngrijită și abondentă... nu-mi place mult și nu pot să mă deprind cu obiceiul de a începe cu fructele și a isprăvi cu cafeaua cu lapte...

La dîneul de seară, cea mai multă lume vine în haine de gală, bărbații în frac, cravată albă, iar doamnele în toalete foarte luxoase și decoltate. Pentru ei este cea mai mare petrecere și un fel de sărbătoare... damele au clubul lor, sexul frumos este foarte răs-

fătat, ele toată ziua se plimbă cînd pe bicicletă [bicicletă], cînd cu trăsuri, cînd călări, iar la dîneul apar în toalete luxoase.

Pe cît bărbații muncesc de mult, pe atît fiecele Albionului [termen impropriu, Albion fiind denumirea dată Marii Britanii. Chiru avea în vedere, probabil, pe descendentele de pură origine britanică, alcătuind un fel de aristocrație a S.U.A.] se plimbă și petrec precum găsesc ele mai bine. Moralitatea este însă în gradul cel mai înalt; pe cît le place libertatea, pe atît sînt de oneste, corecte și bine crescute. Moravurile din Lumea Nouă sînt cu totul diferite de cele ale lumii vechi¹.

¹ Iată comentariile suplimentare pe această temă dintr-o altă scrisoare a lui C. Chiru expedită la 15 mai 1897 cumnatului său (prin soție), Constantin Budișteanu:

„Moravurile cari le văz în Lumea Nouă, mai cu seamă între ce privește viața casnică, nu numai că mă surprind, dar pînă la un punct le găsesc exagerate. Femela americană este considerată ca o ființă cu mult mai prus de bărbat, de aceea ele sînt foarte voluntare și cu totul emancipate; ele, destul de o corectitudine și onestitate moralitate exemplară, dar sînt atît de răsfățate de întreaga

Imagine dintr-o centrală telefonică americană din veacul trecut

În pr 26-27: New York la sfîrșitul veacului trecut: un oraș zgomotos, cu clădiri înalte și fără verdeață

Washington fără a opri la nici o stațiune... Ajuns în Washington am făcut seara o mică plimbare prin oraș, care prin multele plantații și nenumăratele grădini diferă cu totul de New York. Străzile sînt largi de peste 30 metri, toate asfaltate, plantații pe ambele laturi, casele nu au decît 3-4 etaje, fiecare din ele cu o grădină în față, iar palatele mari, administrative, sînt înconjurate toate cu grădini croite și întreținute în cele mai perfecte condițiuni; pe cită vreme în New York este cu totul contrariu, înălțimile colosale ale caselor de 15-25 etaje și frecvența [aglomerația] considerabilă, unde pe fiecare stradă drumul de fier merge deasupra, iar dedesubt tramvaie electrice și omnibuzuri toate pe aceeași stra-

La plimbare, cu „bicicleta”

7 mai... La 9 1/2 dimineața am mers la Congres unde s-a discutat în Comisiune cu mare ardoare o propunere a Germaniei, la care am luat și eu parte. Apoi a venit la ordinea zilei o propunere a României asupra probelor de grîne, propunere ce o pregătisem bine, pe care am dezvoltat-o în mod satisfăcător și am avut șansa să o fac să treacă, fiind susținută cu multă bunăvoință și de alte delegațiuni ale țărilor exportatoare de grîne, astfel că începutul mi-a fost foarte favorabil și mult satisfăcător... Pe la orele 4 am mers să vizitez Capitolul, care este o construcțiune colosală de mare, monumentală și de o frumusețe rară.

Este așezat pe o colină înaltă, predominînd întregul oraș; marele rîu Potomac curge în apropierea Capitolului, care este înconjurat pe o suprafață de peste 20 hectare de un parc din cele mai frumoase.

9 mai... Am mers la Congres, unde ședința s-a deschis la ora 10 precis; am avut deosebită șansă ca propunerea românească să treacă cu mare majoritate, precum nu mai puțin am avut șansa ca să izbutesc în combaterea propunerilor ce se hotărîse de către Comisiunea noastră de la Direcția din București ca să le combat. Ședința de azi a durat pînă la ora 3 după amiază... Viața aici deși este foarte scumpă, dar totuși nu cheltuiesc mai mult decît mi s-a dat diurna. Doream să fac ceva cheltuieli, dar trebuie să-ți spun că tot ce este ceva mai bun este importat din Europa și astfel că costă de 2-3 ori mai scump.

Singurele obiecte ce se pot lua după aici sînt bibelourile lucrate în argint, mai cu sea-

societate bărbătească încît nu au era mai mică preocupare de casă, de menajul sau de copil... De dimineață pînă seara ele nuși vîd decît de distracțiunile lor, unele mai excentrice ca altele (față de obiceiurile noastre). Dimineața le vezi mai pe toate pe biciclete în costumuri ciudate, alergînd prin toate străzile; peste cîteva ore, le vezi la parc, mîndind caii sau călare; mai tirziu se duc la clubul damelor, iar pe la 7 ore vin la hoteluri în toaletele cele mai elegante, cu bărbații în frac, își iau prînzul, apoi (merg) la teatre sau concert. Un asemenea trai se succede în fiecare zi, regulat*.

mă lingurițe pe care se încrustează monumentele cele mai remarcabile și faptele mari naționale americane. Am cumpărat și eu cîteva lingurițe de aceeași și altele mici. A trebuit să fac 100 cărți de vizită simple (litografiate), care la noi se plătesc 3-4 franci; aici le-am plătit 3 dolari, adică 17 franci; am cumpărat 50 plicuri ordinare pentru pusul cărților de vizită, pe care le-am plătit 75 cenți, adică vreo 4 franci. Vinul îl plătesc cu un preț aproape de necrezut cu vreo 10 franci o sticlă mică de 1/2 litru și aceasta fiindcă americanii nu beau nici vin, nici bere la masă, ci numai apă cu gheață.

Este adevărat că nici eu nu beau vin des, doar din cînd în cînd cu apă; astfel că sticluta îmi ține cîte 5-6 mese. Necunoștința limbii îmi face mari piedici, cînd intru în vreo prăvălie; mă înțeleg numai prin semne; tot astfel și la masă. Este straniu că aici nimeni, pot zice absolut nimeni, nu vorbește nici franțuzește, nici nemțește. Am învățat vreo 2-3 cuvinte (englezești), dar nici pe acelea nu pot să le pronunț bine, de aceea este bine ca orice om în tinerețea lui să învețe oricîte limbi, că nu strică și îi prinde bine.

15 mai... Astăzi după terminarea Congresului, pe la orele 2, am plecat cu toții pe rîul Potomac cu un vapor special spre a vizita la depărtare de 1 1/2 oră de oraș, mormîntul și locuința lui George Washington, fostul președinte al Statelor Unite și întemeietorul orașului Washington; precum chiar al Statelor Americii de Nord... Vechea locuință se păstrează de către guvern cu o religiozitate ce merită toată lauda; mormîntul atît al lui cît și al soției, înconjurate de o plantațiune rară, sînt în marmoră, lucrate simplu și închise cu un grilaj; ajungînd înaintea grilajului, toată lumea (cei indigeni, și am făcut și noi ca ei) ne-am luat pălăriile, unul din delegații noștri (englez) a avut ideea fericită să aducă cu el o coroană pe care a depus-o la mormînt, țînd și un mic

discurs, care a avut efectul să entuziasmeze pe americani, răspunzînd și ei (doi) cu mult sentiment și foarte mișcați.

De la mormînt am mers vreo 200 metri la casa cu două etaje unde a locuit Washington cu familia lui; totul în casă se păstrează astfel cum era în momentul cînd a încetat el din viață; este în adevăr vrednic de văzut mobilierul și toate obiectele de detaliu ale menajului, astfel cum existau pe atunci. Cu aceea ocazie s-a format și un grup mare, fotografiindu-ne cu toții (aici oriunde te duci, orice mișcare faci, nu te poți scăpa de fotograf și de reporterii de jurnale), atît unii cît și alții ne-au plictit pe toți cu rugăciuni și cu scrisori ca să le dăm audiențe. Unul din fotografi a mers pînă acolo că și-a înființat atelierul chiar într-una din sălile Congresului și cum prindea vreunul din noi, vrînd-nevrînd (pe mine m-a luat aproape pe sus) îl fotografiază. În curînd îți voi trimite o fotografie a mea din vreo 4-5 poze [adică, poziții] care aproape fără voia mea mi le-a luat.

17 mai... Lucrările Congresului se urmează cu multă activitate [intensitate] căci mai toți membrii delegații doresc să plece cu o oră mai înainte, astfel că pe la 20 iunie (stil nou) lucrările vor fi complet gata. Noi am și regulat din vreme ca la 22 sau 24 iunie să putem pleca din New York cu același pachet (Lahn) cu care am venit și de care am fost foarte mulțumit... Ploile din zilele din urmă au răcorit atmosfera, astfel că nu suferim acum de căldurile tropicale din această localitate, călduri foarte dezagrabile după cum îi se afirmă de către orașeni... Miercuri, adică poimîine, vom avea o recepție la președintele Statelor Unite și despre care te voi întreține cu cîteva rînduri spre a-ți descrie obiceiurile Casei prezidențiale. M-am obișnuit într-o atîta cu viața și moravurile pe care le găsesc bune, încît nu întîmpin cea mai mică contrarie-tate, căci mie îmi place liniștea și viața regulată, mîncarea o găsesc foarte bună și

CARTI SOSITE LA REDACTIE

culcatul devreme, precum este aici obiceiul, nu-mi displace deloc.

18 mai... În momentul acesta viu de la dentist, care m-a ținut cu gura căscată de la 2 1/2 până la 6 1/2, lucrînd cu o energie de nedescris, care însă nu a întrecut răbdarea mea; în schimbul atîtor enervări, am acum în fine în gura mea o dantură lucrată în modul cel mai artistic...

Ca să dăm timp imprimării proceselor verbale și protocolului, vom pleca vineri la Baltimore, spre a face o excursie pînă luni dimineața și a vedea multe lucruri frumoase. Am făcut propagandă pe lîngă mai mulți delegați, ca să cerem a ne duce să vedem cum se exploatează fermele agricole aici și despre care se scriu multe laude prin cărți și reviste. Sînt vesel că stăruința și propaganda mea a izbutit pe deplin, căci chiar astăzi ni s-a făcut cunoscut, că după întoarcerea de la prima excursiune, vom face o a doua excursiune mai lungă, care va dura vreo 10 zile, cu mergerea în California și cu acea ocazie vom vedea de aproape trei mari ferme agricole, unde vom fi găzduiți și primiți de către acei mari proprietari care s-au oferit ei singuri să ne primească și găzduiască cu onorurile cuvenite nouă. Voi lua note cît mai detaliate și care sînt sigur că îmi vor prinde bine în descrierea fermelor și sistemului de muncă american.

În fiecare zi primesc scrisori de la diferiți fabricanți mari din New York, Baltimore, Chicago și de aici, prin care mă invită să le vizitez fabricile; ei au aflat despre noi toți, prin jurnalele americane... care au mania de reportagii și care în fiecare număr vorbesc cînd de un delegat, cînd de un altul. Un jurnal de aici anunță că în curînd va da cititorilor lui portretul meu și biografia, spunînd mai multe lucruri bune la adresa mea... Cînd va apare acel număr (care cred că îmi va cădea în mînă) ți-l voi trimite și ție.

CUVINTE ROMÂNEȘTI
ȘI ROMANICE

George Giuglea

ARMATA ROMANA IN DACIA INFERIOR

STUDII ȘI MATERIALE DE MUZEOGRAFIE ȘI ISTORIE MILITARĂ — 16/1983

● **DOCUMENTE ALE UNIRII. 1600-1918** (sub egida Centrului de studii și cercetări de istorie și teorie militară; volum întocmit de colonel Constantin Căzianșteanu — coordonator, colonel dr. Vasile Alexandrescu, Mircea Cociu, locotenent-major Mircea Dogaru, Maria Georgescu, Sergiu Iosipescu, Alexandru Marcu, Dumitru Preda, dr. Dorina N. Rusu).

Editura militară, București, 1984, 504 pp., 29 lei: 310 mărturii documentare din perioada 1593-7 decembrie 1919, evocînd eroicele și glorioasele lupte ale românilor pentru realizarea statului național unitar și independent.

● **MEMORIILE SECȚIEI DE ȘTIINȚE ISTORICE, SERIA IV, TOMUL VI.**

Editura Academiei, București, 1983, 183 pp., 16 lei: activitatea desfășurată în anul 1981 în cadrul acestei secții academice.

● **DOCUMENTE TURCEȘTI PRIVIND ISTORIA ROMÂNIEI. VOL. II** (întocmit de Mustafa A. Mehmet).

Editura Academiei, București, 1983, 350 pp., 48 lei: 281 documente din perioada 1774-1791.

● **Z. Ornea — OPERA LUI C. DOBROGEANU-GHEREA.**

Editura Cartea românească, București, 1983, 512 pp., 20,50 lei: după monografia consacrată vieții, iată acum pe cea dedicată operei gînditorului și militanului socialist român, analizată în componentele ei fundamentale — teorie și critică literară, doctrină socio-politică și socialie.

● **Colonel dr. Cristian M. Vlădescu — ARMATA ROMANĂ ÎN DACIA INFERIOR.**

Editura militară, București, 1983, 304 pp., 20,50 lei: sinteză a rezultatelor unor îndelungate și amănunțite investigații arheologice.

● **UTAZÁSOK A TÖRÖK BIRODALOMBAN** (ediție de Binder Pál).

Editura Kriterion, București, 1983, 282 pp., 12 lei: însemnări de călătorie din Imperiul otoman, din sec. XVI-XVII.

● **George Giuglea — CUVINTE ROMÂNEȘTI ȘI ROMANICE** (ediție de Florența Sădeanu).

Editura științifică și enciclopedică, București, 1983, 384 pp., 23,50 lei: studii de istoria limbii, etimologie și toponimie.

● **Goya — DEZASTRELE RĂZBOIULUI** (ediție de Alexandru Cernatoni; seria „Cabinetul de stampe”).

Editura Meridiane, București, 1984, 180 pp., 55 lei: originală incursiune în geneza gravurilor și desenelor celebrului pictor spaniol, întemeiată pe o primă critică românească a bibliografiei lor și însoțită de peste 100 reproduceri artistice.

● **Antonie Plămădeală — NUME ȘI FAPTE ÎN ISTORIA CULTURII ROMÂNEȘTI.**

București, 1983, 120 pp.: file de vibrante evocări închinată unor cărturari patrioți — Mitrofan, Chesarie, Filotei și Dionisie Romano —, care au trăit și activat în sec. XVII-XIX la Buzău.

● **SPIRITUALITATE ȘI ISTORIE LA ÎNTOARSURA CARPAȚILOR** (sub îngrijirea dr. Antonie Plămădeală).

Buzău, 1983, vol. I — 420 pp., vol. II — 412 pp.: contribuții la cunoașterea trecutului cultural și spiritual din zona Buzăului, Vrancei și Brăilei, semnate, între alții, de V. Căndea, I. Coman, V. Drăguț, A. Fochi, M. Păcurariu, C. Preda, D. Stăniloae, N. Stoicescu, V. Teodorescu.

● **Alexandru Bădăuț — PRIVELIȘTI ROMÂNEȘTI.**

Editura Sport-Turism, București, 1983, 176 pp., 8,25 lei: pagini din istoricul turismului din țara noastră.

Istoria românilor în Brazilia

Dintre membrii delegației istoricilor brazilieni participanți la al XV-lea Congres Internațional de Științe Istorie, care s-a desfășurat la București între 10 și 17 august 1980, am cunoscut două distinsse profesoare universitare: Celia Freire d'Aquino Fonseca, de la Universitatea din Rio de Janeiro, și Maria da Gloria Albes Portal, de la Universitatea din Sao Paulo.

Iată, pe scurt, câteva dintre gândurile lor împărtășite cititorilor revistelor noastre, legate de reunirea de la București, de mesașul președintelui Nicolae Ceaușescu adresat congresului, de interesul pentru istoria românilor.

Prof. Maria da Gloria Albes Portal: Mesașul președintelui Nicolae Ceaușescu a fost impresionant. El face apel la cooperare și independență, insistând asupra principiului politic al independenței naționale.

Cunosc lupta poporului român pentru unitate și independență națională. Despre aceasta am scris și în ziarul O Estado de São Paulo, publicație de cea mai mare circulație în Brazilia. Subliniez ideea președintelui Nicolae Ceaușescu că unitatea poporului român este opera întregii națiuni. Lupta românilor pentru unitate constituie un fapt remarcabil, marcând bine rolul lor în istoria universală. La rândul ei, lupta pentru independență își are origini îndepărtate, putând s-o urmărim de pe vremea lui Burebista, cu 2 050 ani în urmă.

În ultimii 12 ani am luat contact cu bibliografia istorică românească, am studiat istoria daco-geților, am consultat frecvent revistele Dacia și Revue Roumaine d'histoire, ca și lucrări ale unor autori, și consider istoriografia română de un înalt nivel.

România, pot să spun, este pentru mine ca o imensă carte vie din care învăț, luând prima mea adevărată lecție de cultură românească.

Prof. Celia Freire d'Aquino Fonseca: Interesul pentru istorie este interesul pentru oamenii înșiși, ca și pentru societățile în care trăim. Societăți și sisteme organizate tot de oameni, dar condiționate și transformate odată cu trecerea timpului. În acest sens, o revistă de istorie, bine redactată și gândită precum Magazin istoric, este o oglindă, în cazul de față, atât istoriei românești, cât și a aspirațiilor de pace și bunăstare ale popoarelor. Românii își au rolul și locul lor binecunoscut în istorie. Poziția geografică între Occidentul și Orientul continentalului situează națiunea română într-un punct de confluență al civilizațiilor; ea are o contribuție de seamă la pacea și progresul popoarelor din ambele regiuni geografice.

Poporul român îmi apare ca un popor viteaz care, de-a lungul istoriei, s-a pronunțat împotriva oprimării, atât în timpurile vechi cât și în cele moderne.

I.L.

MAREA UNIRE

în Rassegna storica del Risorgimento

Cu opt ani în urmă semnalam în paginile revistei noastre¹ un valoros articol al tînărului istoric italian Francesco Guida consacrat istoriografiei românești a Revoluției din 1821. Același autor, în paginile aceleiași prestigioase reviste, Rassegna storica del Risorgimento, anul LXX, nr. 4 (octombrie-decembrie), din 1983, publică un amplu studiu intitulat Desăvîrsirea statului național român și Italia. Opinie publică și inițiative politico-diplomatice, studiu ce se înscrie în rîndul celor mai valoroase contribuții consacrate de istoricii străini acestui mare eveniment din istoria poporului român.

Cum rezultă și din titlu, deși studiul se referă la ansamblul evenimentelor ce au marcat procesul de desăvîrsire a unității naționale și statale a românilor, autorul și-a concentrat atenția asupra zonelor de interferențe româno-italiene în epoca respectivă. În această privință, studiul pune în evidență o mare cantitate de informații inedite (presă și arhive italiene). Îndeosebi referitoare la activitatea unor patrioți români în Italia sau la crearea, sub oblăduirea autorităților italiene, a Legiunii de voluntari formată din prizonieri români proveniți din armata austro-ungară.

Marea Unire din 1918 este tratată în contextul general-european, autorul conturînd și pozițiile diferitelor puteri sau curenți politice față de evenimentele din România. Subliniind temele istorice și climatul democratic al hotărîrilor plebiscitare ale poporului român din anul 1918, autorul remarcă faptul că România a fost „ultimul stat din Peninsula balcanică care a coborît steagul democrației în preajma celui de-al doilea război mondial”. Concluziile și aprecierile istoricului italian se păstrează pe terenul adevărului istoric, comentariul său fiind în general sobru și obiectiv.

Strădania lui Francesco Guida de a prezenta specialiștilor și cititorilor italieni o imagine cât mai veridică a acestui epocal eveniment al istoriei noastre îl situează, prin studiile sale, între istoricii de peste hotare care promovează atât cauza științei cât și raporturile prietenești cu țara și poporul nostru.

¹ Magazin istoric, nr. 3/1976.

PLANSELE NOASTRE

① Topkapı Saray — palatul sultanilor — devenit astăzi un celebru muzeu din Istanbul adăpostește și importante mărturii istorice privind trecutul poporului român. Miniatură reprezentînd ceremonia primirii unui ambasador de către sultanul Selim III (1789-1807) la Topkapı Saray (Cronici otomane despre români, p. 37)

②-③ Steme și sigilii din secolele XVII și XVIII, sugerînd ideea unității românilor

④ Ryttonurile — piese de orfevrerie specifice lumii antice, executate cu multă măiestrie artistică, au avut o îndelungată evoluție în timp și au fost răspindite pe o întinsă arie geografică, cum o dovedesc și aceste piese hitite din mileniul II î.e.n. descoperite în Anatolia (stînga sus și mijloc); din tezarul trac de factură elenistică de la Panaghiuriște (R.P. Bulgaria) sec. III î.e.n.; în dreapta ryttonul geto-dac de la Poroina (jud. Mehedinți) (Ryttonul de la Poroina și semnificația lui, p. 22)

UNITATEA ROMÂNILOR ÎN SIMBOLURI HERALDICE

1

2

3

Românii au avut de timpuriu conștiința unității lor de neam, izvorită din identitatea de origine, de limbă, datini, credințe și interese economice, pe care au manifestat-o printr-o diversitate de modalități. Printre argumentele unității s-a înscris și simbolurile heraldice. Punând pe frontispiciul Psaltirii în versuri stema Moldovei, mitropolitul-cărturar Dosoftei explică în 1673 semnificația reprezentărilor heraldice de pe această emblema, văzînd în „capul de bour, de fiară vestită”, semn al puterii și, în același timp, al dorinței de pace. În decursul vremii, stemele — reprezentările heraldice de diverse naturi — au avut sensuri adînci, semnificînd, totodată, dragostea de libertate, dorința de a trăi în pace și mîndria de a avea o țară puternică.

Remarcate de heraldiști de multă vreme, însemnele heraldice au fost însă puțin studiate și, ca atare, insuficient relevate. Din multitudinea lor am selectat cîteva categorii din cele mai reprezentative apărute în decursul vremurilor, în principatele române.

Semnificația acestor însemne constă atît în ceea ce reprezintă ele însele, cît și în modul lor de alăturare. Cea mai expresivă și mai frecvent folosită dintre reprezentări o constituie reunirea celor două blazoane ale principatelor (capul de bour al Moldovei și acvila Țării Românești). Întîia reprezentare pe care apar stemele unite se păstrează pe actul emis la 1 noiembrie 1639, în cancelaria domnului Moldovei, Vasile Lupu (1); cele două însemne ale principatelor, capul de bour și acvila cruciată, sînt însoțite de soare și semilună, vechi simboluri dacice (2) — evocarea Daciei fiind, de asemenea, un prilej de subliniere a unității patriei; Dacia este evocată și prin apariția în reprezentarea heraldică a doi lei care flanchează cele două steme (3), lei fiind, potrivit cronicii lui Nicolae Costin, herbul Daciei.

Din informațiile transmi-

4

5

6

se la sfârșitul veacului trecut de V.A. Urechia, asemenea siglilor cu steme duble trebuie să fi fost folosite în cancelariile mai multor voievozi ce au domnit în ambele țări¹ în veacul XVII, dar vicisitudinile vremii au făcut ca acestea să nu se poată păstra în zilele noastre. În secolul următor însă paralel cu afirmarea tot mai puternică a conștiinței naționale, stemele duble capătă o largă răspândire, ele fiind întâlnite pe antetul unor documente, pe frontispiciile clădirilor, pe paginile de gardă ale cărților ș.a.m.d.

Concomitent, apar și alte motive heraldice noi, având ca scop sublinierea necesității unirii. De pildă, pe unele tipărituri din a doua jumătate a sec. XVIII, stemele Moldovei și Țării Românești sînt încadrate de doi vulturi înjumătățiți (4) — sugerînd plastic necesitatea întregirii într-un singur trup a hotarelor țărilor ale căror herburile le susțin.

O altă originală reprezentare de acest gen a fost realizată pe frontispiciul unor documente emise din cancelaria domnului Moldovei, Grigore III Ghica²: acvila cruciată este contopită într-un singur trup cu capul de bour (5) — expresie a ideii că Moldova și Țara Românească constituie un tot.

De asemenea, des întîlnite sînt asocierile între stema combinată a Țării Românești (două personaje flancînd un copac, deasupra căruia se află acvila cruciată) și cea a Moldovei. Pe o astfel de reprezentare din timpul lui Gheorghe Duca (în vremea cînd acesta domnea în Țara Românească: 1673-1678), capul de bour este înscris pe trunchiul copacului (6). Către sfârșitul sec. XVIII, se constituie un nou tip de emblemă sigilară: scutul înfățișînd herburile celor două principate e susținut de două personaje și înconjurat de medalionul ce include stemele județelor.

Dr. Maria DOGARU

¹⁻² Magazin istoric, nr. 4/1979; 12/1975.

TOPONIMELE SUBCARPATICE UNGURENI ȘI SEMNIFICAȚIA LOR

Prof. univ. dr. EMIL VRABIE

Între argumentele continuității neîntrerupte a românilor în vatra lor strămoșească și a unității lor pe cuprinsul vechii Dacii se înscriu și dovezile lingvistice. În cele ce urmează analizăm un toponim frecvent întâlnit la sud și răsărit de Carpați — Ungureni; descifrându-i originea și semnificația răspundem astfel scrisorilor ce ne-au fost adresate de cititori asupra acestei teme.

De milenii, poporul român, plămădit unitar pe pământul vechii Dacii, viețuiește statornic în vatra sa de etnogeneză. Dar continuitatea de locuire și stabilitatea nu înseamnă, neapărat, fixism. Purtați de o seamă de îndelungate (între care păstoritul transhumant a ocupat un loc principal), dar mai ales determinați de exploatarea socială (care, în Transilvania, a fost dublată și de o opresiune națională), locuitorii acestui principat au căutat și și-au găsit un adăpost peste Carpați, la cei de un neam cu ei. Asemenea mișcări de populație — locuitori izolați sau în grupuri mai mari, care uneori cuprindeau o întreagă comunitate sătească — au fost numeroase în evul mediu românesc. Cei nou veniți au fost desemnați după țara din care veneau: *ungureni* adică „români originari din Transilvania, aflați sub stăpânire ungară”. Astfel, dovezilor de ordin propriu-zis lingvistice ale multisekularei deplasări a românilor dinspre Transilvania li se adaugă, între numeroase altele, unul de ordin toponimic, trecut în mod sistematic sub tăcere de unii istorici străini, care încearcă prin argumente pseudoștiințifice să conteste prezența în Muntenia și Moldova a unui mare număr de așezări rurale al căror nume are la bază etnonimul *ungurean*¹. Încă acum patru decenii, Marra N. Popp a publicat un amplu și documentat studiu asupra românilor ungureni plecați din

Transilvania, iar ulterior, Constantin C. Giurescu a descris detaliat o hartă rusă datînd din 1835, cu multe denumiri de sate și cătune din Muntenia și Moldova, care arată proveniența transilvăneană sigură a locuitorilor lor (*Principatele Române la începutul secolului al XIX-lea*, București, 1957).

Pe baza unor surse diverse (istorice, demografice, administrative), am procedat la întocmirea unei evidențe minimale asupra localităților cu denumirea *Ungureni* sau care au în componența lor vocabula *Ungureni*, de tipul *Măneci-Ungureni*.

Am găsit 38 asemenea așezări, deși numărul lor în ținuturile ciscarpătice a fost în trecut, cu siguranță, și mai mare. Unele denumiri de acest fel nu am reușit încă a le localiza exact (*Ungureni* lui Ciucurencu în vechiul județ Hirlău, un *Ungureni* pe Motru ș.a.); altele s-au sters ori au fost schimbate, uneori din considerente socio-lingvistice subiective, ca în cazul satului *Vlădești de Sus* (cu corelatativul vecin *Vlădești-Pămînteni*, jud. Argeș), unde adaosul „de Sus”, care însemna *Ungureni*, a dispărut (C.C. Giurescu, *op. cit.*, p. 113). Vechimea atestată a așezărilor *Ungureni* este uneori considerabilă: pentru *Ungureni* din vechiul jud. Romanai (actualmente Dolj) se indică anul 1510.

Numărul locuitorilor din satele-cuplu este, de regulă, mai mare cînd e vorba de „pă-

¹ Neputînd să escamoteze faptul că românii au constituit populația preponderentă a Transilvaniei în raport cu toate celelalte naționalități la un loc, unii autori străini continuă să repete, în formulări unilaterale, că preponderanța numerică a „vlahilor” în arealul intracarpatic s-ar datora unor infiltrații trzii dinspre Muntenia și Moldova. Printre cei ce au resuscitat această „teză” se află Gy. Zathureczky în lucrarea *Transylvania. Cited of the West*, publicată de editura Universității statului Florida (S.U.A.), în anul 1964; Andrew Harszti (de la Hamilton, Canada) în lucrarea *Origin of the Romanians*, Arpad Balog (autor al unei lucrări prezum-

tios intitulată *Histoire démythifiée de la Roumanie*, apărută la Paris în 1979) și, mai recent, cel ce semnează cu pseudonimul André Du Nay într-un articol publicat în culegera *Transylvania and the Theory of Daco-Roman-Rumanian Continuity*. Referitor la acest din urmă „invățat”, academicianul Al. Rosetti sublinia în „*Romanitatea*” limbii române (volumul *Căldorii și portrete*, București, 1983, pp. 311-312) „lipsa de probă [ce] caracterizează lucrările de acest gen. Pe cînd simpla judecată de bun-simț, bazată pe experiența evenimentelor istorice de totdeauna, dovedește netemeinicia acestor teze” — n.a.

mînteni", dar există și cazuri cînd mai numeroși sînt „ungureni”: în 1912, de pildă, satul *Brădășanca-Pămînteni* (jud. Prahova) avea 389 locuitori, iar *Brădășanca-Ungureni* — 446. Același lucru la *Novaci-Străini* (= *Ungureni*) față de *Novaci-Pămînteni*: 969 față de 730. Potrivit statisticii din anul 1815, numai în Muntenia erau 4 056 familii de ungureni. Este ușor de înțeles că numărul lor se ridica, în realitate, la o cifră mult mai mare, atît la sud, cît și la est de Carpați, fie și numai pentru motivul că nu toți cei veniți de peste munți reușeau să înființeze așezări separate, ci se încadrau, în grupuri mai mari sau mai mici, în sate ale pămîntenilor, gata întemeiate și avîndu-și denumire proprie.

Cazul toponimelor *Ungureni* oferă cititorului obiectiv suficiente date pentru a-l pune în situația să aprecieze singur cît adevăr și cîtă probitate conțin ultimele patru cuvinte (pe care le vom sublinia) dintr-un pasaj extras

din lucrarea lui Arpad Balog, citată la început. „Așadar — spunea concludiv publicistul de la Paris, referindu-se la mișcările de populație din Muntenia spre Transilvania — Carpații... nu au constituit niciodată un obstacol serios pentru invadarea Transilvaniei de către români. Istoricii români — continuă el — nu numai că recunosc ei înșiși acest ultim fapt, ci ni-l și explică. Dar — scrie mai departe A. Balog — cînd ei [adică istoricii români] zic dintr-o parte într-alta [a Carpaților], acest lucru nu poate fi înțeles decît din Muntenia și din Moldova spre Transilvania, iar nu și invers” („... mais pas inversement”, p. 177). Existența numeroaselor toponime subcarpatice *Ungureni* este o replică severă acestui indiscutabil „iar nu și invers” și constituie în mod indirect o ilustrare a competenței și responsabilității științifice scăzute a anumitor autori și cercuri din străinătate, care abordează probleme de istorie a românilor.

CIȘTIGĂTORII CONCURSULUI

Din cronicul Unirii

(Continuare din nr. 3/1984)

PREMIILE 121-200 — 80 abonamente pe 6 luni la **MAGAZIN ISTORIC**

8. GHEORGHEN N. RADU, Constanța
9. CORNELIU COJOCARU, Deva
10. ȘTEFAN D. POPESCU, com. Almăj, jud. Dolj
11. CORNEL DAROLTI, Brașov
12. ȘTEFAN CONSTANTIN, Curtea de Argeș
13. ELENA MARIN, Tirgoviște
14. MARCEL MUNTEAN, Orăștie
15. VASILE AVRAMOVICI, sat Allos, com. Mașloc, jud. Timiș
16. DUMITRU HERMAN, Oradea
17. MARIN CÎRJAN, Medgidia
18. CARMEN BEATRICE MILEA, com. Andrășești, jud. Ialomița
19. RODICA POPESCU, com. Medieșu Aurit, jud. Satu Mare
20. MARIN NICULESCU, sat Grîndăși, com. Valea Măcrișului, jud. Ialomița
21. FLOHIN LUNGULESCU, com. Vile, jud. Galați
22. VIOREL CRISTIAN NICOLAU, Pitești
23. THEODOR ANTON, Roman
24. AGLAIA VOLINSCHI, com. Bucecea, jud. Botoșani
25. IANOS ANDRAS FEDAK, Craiova
26. ALEXANDRU C. POPA, com. Tetoia, jud. Vâlcea
27. HORIA SĂCĂLEANU, Bacău
28. MUGUR ȘERBAN STĂNESCU, București
29. MARIA V. AMBROSĂ, com. Tîbuceni, jud. Neamț
30. ISPASA T. VASILE, com. Grădini, jud. Olt
31. ȘTEFAN KRIVKA, municipiul Gh. Gheorghiu-Dej
32. CECILIA ECOVOIU, Pitești
33. ADELA TIGMEANU, com. Leordeni, jud. Argeș
34. ION MĂNESCU, com. Turceni, jud. Gorj
35. TUDORA GEORGESCU, Călărași
36. ION GH. CONSTANTINESCU, Craiova
37. CRISTIAN DAN, Brașov
38. GHEORGHI BOGOS, București
39. VASILE GH. BORDEIANU, com. Ghîrdoveni, jud. Dimbovița
40. EUGEN PAGUBĂ, Strehaia, jud. Mehedinți
41. PETRU MORAR, com. Șepreuș, jud. Arad
42. NICULAE SANDU, Botoșani
43. NICOLAE BERINDEIU, com. Ciampeni, jud. Alba
44. ANASTASE CEANESCU, Tulcea
45. CĂLIN R. VOICU, Hîrniceu Vilece
46. PETRU OPREA, Lugoj
47. VALERIU MOTIȘAN, Satu Mare
48. MIRCEA I. NICULESCU, București
49. SMĂRÂNDITA ZAMOSTEANU, Suceava
50. PETRE NEGRU, com. Retevoilești, jud. Argeș
51. GHEORGHE ANTOHII, Mangalia
52. MARIA GH. VITESCU, com. Stroiești, jud. Argeș
53. NICOLAE RĂDOI, Orăștie, jud. Hunedoara
54. IOAN ANTONIUS PLĂIAN, Baia Mare, jud. Maramureș
55. VIRGINIA CÂMPIAN, Satu Mare
56. MARIA STOICA MAZILU, Pitești
57. TAKACS BALÁZS, București
58. ADRIAN MARIUS FEDIU, Cluj-Napoca
59. EUGEN SABĂU, Zalău
60. GHEORGHE ILIESCU, Adjud
61. VASILE GR. BĂTĂ, Rădăuți
62. TIBERIU MÉSZÁROS, com. Șimoniești, jud. Harghita
63. MARIAN APRODU, Corabia
64. DANIELA I.V. FĂLCOL, com. Almăj, jud. Dolj
65. ALEXANDRU BOLOG, Belean
66. SZÜSZER ADRIAN, Petroșani
67. GHEORGHE BĂTINAȘ, Aiud
68. EMILIA DĂNILĂ, Bistrița
69. SPIRIDON LEONTE, Tirgu Ocna
70. GHEORGHE F. NICHIFOR, Vaslui
71. DANIEL BĂLTEANU, Petroșani
72. GHEORGHE CÎRȘTICĂ, Urziceni
73. DAN CRISTIAN OPRISAN, Drobeta
74. FLORICA BORCEA, București
75. FRENT BLAJ, sat Muncelu de Sus, com. Mogoșești — Siret, jud. Iași
76. MIHAELA ISPAS, com. Mihal Bravu, jud. Giurgiu
77. GAVRIL TULBURE, Fălticeni
78. CORINA PLAI, Alexandria
79. VIORICA STOICA, Focșani
80. IORDACHE VASILESCU, București

DIN SCRISORILE LUI JAWAHARLAL NEHRU CĂTRE INDIRA GANDHI

Pentru Jawaharlal Nehru¹, înțitul prim-ministru al Indiei independente, cunoașterea istoriei țării sale reprezenta, după cum însuși a mărturisit-o, „o cheie pentru a-mi înțelege țara și poporul, o călăuză în gândurile și acțiunile mele“. Dar, coborînd tot mai adînc în trecutul Indiei, el și-a dat seama că vechea civilizație a poporului său, a cărui istorie este atît de strîns întrețesută cu mituri, legende și tradiții, nu poate fi înțeleasă decît privită în contextul și în legăturile ei nemijlocite cu celelalte mari civilizații contemporane. „Viitorul, așa cum se înfățișa înaintea privirii mele interioare — scria el — presupunea o strînsă colaborare politică, economică și culturală între India și celelalte țări ale lumii. Dar înainte de venirea viitorului trebuie să te ocupi de prezent, iar îndărătul prezentului se află un trecut îndelungat și complex, din care s-a născut acest prezent. De aceea m-am adresat trecutului pentru a găsi răspunsul la întrebările mele“.

Cercetarea stăruitoare a epocilor îndepărtate — printr-o prismă în care filozofia sa tradițională indiană se regăsește împreună cu punctele de vedere ale marilor curente din gândirea europeană a secolelor XIX și XX, inclusiv marxismul, și cu rezultatele marilor experiențe revoluționare din lumea contemporană — au făcut din liderul indian și un mare istoric. Filozoful și matematicianul englez Bertrand Russell, laureat al premiului Nobel, scria despre Nehru: „Nu cred să mai existe vreun om politic în lumea occidentală care să știe atît de multă istorie“.

Una dintre primele cărți scrise de Jawaharlal Nehru, publicată în 1932, în Editura Lindsay Drummond Ltd., din Londra, cînd marele om politic indian avea 43 ani, se intitulă *Glimpses of World History* (Priviri asupra istoriei universale) și este dedicată fiicei sale. Concepută sub forma unor scrisori² către Indira, cartea urmărea să-i dezvolte

tinerei indiene, pe atunci în vîrstă de 15 ani, dragostea pentru Bharat Mata, „Mama India“ (Bharata fiind vechea denumire sanscrită a țării, care provine de la numele strămoșului mitic al poporului indian), să-i dezvăluie tainele „unei civilizații bogate, care a dat flori minunate în filozofie, literatură, dramă, artă, știință și matematică“; să-i stimuleze interesul pentru toate marile civilizații, în succesiunea lor istorică.

Din această carte, am ales pentru cititorii noștri cîteva pagini, reproduse într-o formă prescurtată, care prezintă interes din mai multe puncte de vedere. În primul rînd pentru că, fidel concepțiilor sale asupra istoriei, Nehru situează într-o perspectivă demitizatoare Imperiul roman, reievind, pe lîngă civilizația lui care și-a înscris contribuția creatoare la istoria antichității, tendințele lui de dominație mondială și de exploatare fără limită a popoarelor subjugate; în al doilea rînd, pentru că Imperiul roman se regăsește și în antichitatea românească: civilizația strămoșilor noștri geto-daci avînd complexe relații istorice cu Roma, de-a lungul unei întinse perioade, relații care încep în secolul II înainte erel noastre; în sfîrșit, în acest text ca și în paginile dedicate Greciei antice (*Magazin istoric*, nr. 3/1983), Nehru, adept al nonviolenței, abordează istoria umanității dintr-o perspectivă universală, în care își găsește loc, ca și în viziunea istorică a unui filozof al istoriei ca Toynbee, de pildă, toate civilizațiile care au contribuit la evoluția omenirii, dînd în felul acesta, o replică severă concepțiilor europocentriste, practicate multe secole de istoriografia occidentală sub influența colonialismului european.

Cristian POPIȘTEANU

¹ *Magazin istoric*, nr. 40/1980.

² Titlul aparține redacției *Magazin istoric*.

Roma a fost supranumită „Stăpîna Lumii”, iar cei din Occident considerau că întreaga lume trăiește în umbra Romei. Faptul era, desigur, inexact și nu dovedea decât necunoașterea geografiei și istoriei. Imperiul roman a fost, în principal, un imperiu mediteranean, iar spre răsărit nu s-a întins niciodată mai departe de Mesopotamia. În perioada lui de maximă înflorire, existau state mai mari, mai puternice și cu o cultură mai avansată, ca, de exemplu, China și India. Cu toate acestea, în ochii lumii occidentale, Roma era simbolul singurului imperiu și reprezenta, ca atare, pentru cei din vechime, imperiul mondial. El se bucura de un imens prestigiu.

Ideea care-i stătea la bază era ideea hegemonismului, tendința de a conduce lumea. Chiar cînd Roma a început să decadă, această idee a apărut-o și i-a dat putere; ea a persistat chiar și după ce a fost complet separată de existența Romei, ajungînd o fantomă istorică.

Îmi vine greu să scriu despre Roma și succesorii ei. Mă tem că în mintea mea coexistă imagini dispartate, adunate din cărți vechi, pe care le-am citit mai cu seamă în anii de închisoare. Într-adevăr, una dintre cărțile celebre despre istoria romană probabil că nu aș fi citit-o dacă nu aș fi stat în închisoare. Cartea este atât de mare, încît, în mod normal, prins de alte activități, este greu să găsești timpul necesar pentru a o citi în întregime. Ea se numește *Istoria declinului și a prăbușirii Imperiului roman* și a fost scrisă de un englez, pe nume Edward Gibbon, cu mult timp în urmă¹, pe malurile lacului Leman, în Elveția. Lectura ei este fascinantă chiar și acum. Am constatat că această carte, scrisă într-un lim-

baj oarecum prețios, dar curgător, este mai pasionantă decât orice roman. Am citit-o în închisoare și, timp de mai bine de o lună, Gibbon mi-a fost tovarăș apropiat, captivîndu-mă cu imaginile trecutului pe care îl evoca. Am fost eliberat pe neașteptate, înainte de a fi terminat întreaga carte. Vraja se rupsesse, și, mai tîrziu, mi-a fost destul de greu să găsesc timpul și starea de spirit necesare pentru a mă reîntoarce în Roma antică și la Constantinopol și a citi cele vreo sută de pagini cît îmi mai rămăsese.

Imperiul începe cu Caesar Augustus, în pragul erei creștine. Un timp scurt, împărații s-au arătat respectuoși față de Senat, dar, destul de repede, ultimele rămășițe ale republicii dispar, iar împăratul devine atotputernic, un monarh cu totul autocratic, în fapt aproape un zeu. În cursul vieții el este divinizat ca semizeu. După moarte devine zeu pe deplin.

Probabil că după războaiele civile și tulburările care au agitat în continuu perioada tirzie a republicii, o perioadă de pace și liniște — cînd au înflorit comerțul și civilizația — a însemnat foarte mult.

Dar ce reprezenta în fond această civilizație? Era o civilizație a bogățiilor, iar aceștia nu semănau nici măcar cu potențaii cu înclinații artistice și un spirit subtil din Grecia antică. Ei erau, mai degrabă, o adunătură oarecare, lipsită de interes, a cărei principală îndeletnicire era să se distreze. Mîncăruri și articole de lux le veneau din toată lumea, ei se înconjurau de multă măreție și mult fast. Erau multă pompă și atmosferă festivă, în vremea Imperiului roman; o succesiune de cortegii fastuoase, jocuri în circuri și gladiatori puși să se ucidă între ei. Însă în spațiile acestei măreții stătea mizeria maselor. Există o fiscalitate împovărătoare care apăsa, în special, asupra oamenilor de rînd, iar greul muncii revenea nenfumăraților sclavi. Chiar și îndeletnicirile de doc-

tor, filozof sau gînditor erau lăsate de mai-marii Romei în seama sclavilor greci! Se învăța puțin și se făceau tot atît de puține încercări de a afla fapte despre lumea ai cărei stăpîni își ziceau că sînt romanii.

A urmat împărat după împărat; unii dintre ei au fost răi, alții și mai răi. Treptat, armata a devenit atotputernică și a căpătat puțința de a numi și revoca împărați. Așa s-a ajuns în situația că bunăvoința armatei era cîștigată la licitații, iar banii storși de la mase sau din teritoriile cucerite erau folosiți pentru a o corupe. Una din marile surse de venit era comerțul cu sclavi și armatele romane organizau regulat vînători de sclavi în Orient. Negustorii de sclavi însoțeau armata, pentru a-și cumpăra „marfa” la fața locului. Insula Delos, loc sacru pentru vechii greci, a devenit un mare tirg de sclavi, unde se vindeau uneori pînă la 10 000 suflete într-o singură zi! În marele Coliseu al Romei, cîte un împărat mai popular putea să aducă și 1 200 gladiatori dintr-o dată, sclavi meniți să moară pentru a-i amuza pe împărat și pe supușii săi.

Așa arăta civilizația romană în zilele Imperiului. Și totuși prietenul nostru Gibbon scrie că: „Dacă i s-ar cere cuiva să numească o perioadă din istoria lumii cînd specia umană a fost cît se poate de fericită și prosperă, ar denumi-o, fără să ezite, pe cea care a trecut de la moartea lui Domițian pînă la înscăunarea lui Commodus”, aceasta însemnînd cei 84 ani de la 96 la 180 e.n. Mă tem că Gibbon, în ciuda vastelor sale cunoștințe, a afirmat un lucru cu care majoritatea oamenilor vor fi cu siguranță în dezacord. El vorbește despre specia umană, înțelegînd prin aceasta, în special, lumea mediteraneană, căci el nu avea decât puține, sau chiar deloc, cunoștințe despre India, China sau Egiptul antic.

În românește de
Sergiu CELAC

¹ Primul volum a fost publicat la Londra în 1776. Cele trei volume ale cărții au apărut și în românește, în 1976, la Editura Minerva: antologie, traducere și prefață de Dan Hurmuzescu — n.r.

CRONICI OTOMANE DESPRE ROMÂNI

MUSTAFA ALI MEHMET

Pentru mai buna cunoaștere a legăturilor tradiționale româno-otomane, o importanță deosebită o au izvoarele narative (cronicele)¹ și documentele emise de Cancelaria Porții. Ele constituie, totodată, una din sursele principale pentru studierea istoriei poporului român, atât pe plan intern, cit și în privința relațiilor internaționale ale țărilor române în perioada evului mediu.

Istoriografia otomană s-a născut aproape odată cu Imperiul însuși, ale cărui baze au fost puse pe la începutul sec. XIV. Ea a urmat, în dezvoltarea sa, evoluția Porții. La începuturile afirmării sale, în sec. XIV-XV, istoriografia otomană a cunoscut o perioadă a așa-ziselor analiști, autori ale căror scrieri își aveau izvoarele în tradiția poezilor și a rapsozilor de la curțile turcilor selgiucizi din Anatolia², care proslăveau faptele strămoșilor și eroilor, între care cel mai vestit a fost Oguz-han, a cărui viață este descrisă în epopeea Oguzname³. Tot în aceeași epocă s-a inaugurat colecția de scrieri numite Istoriile dinastiei otomane, în care erau consemnate principalele fapte și evenimente ale curții otomane, relațiile sale cu popoarele vecine, între care și țăările române. În sec. XVI s-au impus scrierile unor cronicari ce, adesea, relatau descrierea evenimentelor de la începuturile fondării statului otoman, prezentându-le și interpretându-le pe un plan superior, mai documentat decât predecesorii lor. Cronicarii din sec. XVII se remarcă prin spirit de observație și o mare capacitate de sinteză în relatarea faptelor istorice. La începutul sec. XVIII, odată cu Mustafa Naima⁴, activitatea de consemnare a evenimentelor Porții s-a instituționalizat, prin înființarea unui post de „cronicar oficial” al Imperiului, care se bucura de acces și la documentele secrete ale Curții. Acest fapt a conferit istoriografiei otomane noi dimensiuni și posibilități de afirmare.

În ansamblul lor, cronicile otomane oferă un tablou variat de stiluri și personalități ale autorilor. Unii dintre aceștia s-au limitat doar la descrierea faptelor otomanilor, alții au redactat adevărate istorii universale.

¹ De-a lungul anilor, *Magazin istoric* a publicat o bogată suită de articole privind izvoarele narative otomane referitoare la români: nr. 7/1967, 10/1972, 9/1973, 4/1976, 4/1977, 3/1978, 4/1979, 4/1980.

² *Magazin istoric*, nr. 3/1980; 7/1982; 4/1980.

Cărturarul român și vizirul

Cronicile otomane cuprind și numeroase relatări referitoare la popoarele și teritoriile care au făcut, odinioară, parte din sfera dominației Porții. Între acestea se aflau și țăările române, care se bucurau — cum se știe — de un statut special, stipulat prin Capitulațiile încheiate între voievozii români și Poartă¹.

Izvoarele narative abundă în știri referitoare la trecutul poporului român. Ele au fost consultate de istoricii români, dar în traduceri în limbile europene, cum au procedat Nicolae Bălcescu, Nicolae Iorga, P.P. Panaitescu și alții, pentru cronicile lui Nesri, Naima, Kiatip Celebi, Rustem Pașa sau pentru însemnările de călătorie ale lui Evlia Celebi. Nicolae Iorga scria, în 1928, în studiul său *Cronicle turcești ca izvor pentru istoria românilor*: „Trebuie să avem și noi, stînd la un loc, tot ce ne privește în cronicile osmanilor. Dar pentru aceasta — adăuga el cu regret — ne trebuie orientaliști”. Acest deziderat s-a realizat în ultimele două decenii, cînd s-au inițiat o serie de acțiuni și măsuri privind atît pregătirea specialiștilor, cît și publicarea de documente otomane referitoare la români. Sub egida Academiei de științe sociale și politice a R.S.R., a fost inițiată colecția *Izvoare orientale privind istoria României*, formată din două serii; cronici (au apărut trei volume) și documente (au apărut două volume).

Cercetînd corpusul cronicilor otomane, constatăm că știrile, informațiile, datele și mențiunile referitoare la români apar în scrieri de pe la sfîrșitul sec. XIV și pînă la începutul sec. XIX. În acest cadru, figurile și personalitățile reprezentative ale poporului român, ca Mircea cel Bătrîn, Iancu de Hunedoara, Vlad Tepeș, Ștefan cel Mare, Mihai Viteazul sînt înfățișate în întreaga lor măreție, chiar dacă relatările poartă amprenta poziției adverse a auto-

rului lor. Astfel, în unele cronici, Mircea cel Bătrîn este apreciat ca un „bei creștin foarte viteaz” și „vestit”. Iancu de Hunedoara apare ca un iscusit diplomat și ca un bun cunoscător al tacticii de luptă a turcilor.

Relatînd despre înfruntarea otomanilor cu oștile conduse de Iancu de Hunedoara în bătălia de la Varna (10 noiembrie 1444), Mehmed Nesri consemnează succesele militare obținute de voievodul român: „Iancu a mers împotriva oștii din Anatolia. Beilerbeul de Anatolia a murit ca un martir. Au căzut, de asemenea, și mulți sangeacbei. Oastea din Rumelia, retrăgîndu-se, a ieșit într-un loc deschis”.

Cu admirație vorbește cronicarul Suzi Celebi despre „vitejii și bravii [oșteni ai] Țării Românești”, „ținut și vilaet înfloritor”, condus de un ban care „avea oști nenumărate în corturi/Și comori pregătite cu multă trudă”. Și mai avea acest ban, notează cronicarul, o fată „care stătea ascunsă ca Mesia între perle”. Despre Vlad Tepeș, Kemal-pașa-zade (Ibn Kemal) notează că „era vestit printre cei de o seamă cu el și în privința meșteșugului de a conduce oști” și „el făcea ca pînă și o sută de dușmani să-și întoarcă fețele”. Același Kemal-pașa-zade, descriînd campania beilerbeului de Rumelia, Suleiman-pașa, împotriva lui Ștefan cel Mare, dă o serie de detalii în legătură cu bătălia de la Vaslui² din ianuarie 1475. El amintește faptul că voievodul de atunci al Țării Românești, Radu cel Frumos, fiind nevoit să participe cu oastea sa la această campanie, a refuzat să lupte alături de turci împotriva moldovenilor, contribuînd astfel la înfrîngerea otomanilor. Lui Ștefan cel Mare i-a consacrat versuri admirative și cronicarul Așikpașazade: „Chiar și cu Mehmed sultanul — scrie cronicarul — el s-a înfruntat /Oastea i s-a sfărîmat, dar bine s-a luptat.../ Acesta este necredinciosul care multe oști a împrăștiat”.

Un loc important acordă cronicile otomane luptei de eliberare a poporului român sub conducerea lui Mihai Vi-

teazul la sfîrșitul sec. XVI. Sînt relevante acțiunile întreprinse de voievodul român pentru consolidarea neatrînării Țării Românești. Inițiativele și acțiunile diplomatice ale lui Mihai creau derută printre oamenii politici din cărturarii Porții. De pildă, cronicile relatează pe larg disputa ivită între un vestit istoriograf, Sa'adeddin Hodja Efendi, descădul sultanului, și șeihul-islamul [șeful clerului musulman] de atunci Bostanzade Mehmed efendi, primul cerînd aplanarea conflictului cu Mihai, celălalt insistînd pentru respingerea oricărei oferte de pace.

Importante știri conțin cronicile otomane și pentru istoria românilor din sec. XVII-XVIII, îndeosebi perioada domniilor lui Matei Basarab și Vasile Lupu. Mustafa Naima, vorbind despre Radu Miunea îl numește „unul dintre beizadelele [prinții] vestite ale demnitarilor Moldovei”, iar despre Miron Barnovschi, notează că „făcuse bravuri”. Despre Vasile Lupu, Hasan Veghii scrie: „Voievodul Lupu era stăpîn în țara Moldovei de mai mult de 20 ani, fără să fi fost înlocuit, pentru că era puternic, atît în ceea ce privește armata, cît și în bani, în așa măsură că dacă ar fi urmat mazilirea sa, cu siguranță că ar fi dat naștere la răscoală și la mari tulburări în acele părți”.

Multe relatări din această epocă se referă la războaiele Porții cu puterile vecine, în special Rusia și Austria. Cronicarii descriu cu detalii transformarea Moldovei, Țării Românești și Transilvaniei în adevărate teatre de război, insistînd asupra situației dezastruoase a țărilor române, ca obiect de dispută între cele trei mari imperii.

Se poate vedea cu ușurință din informațiile cuprinse în cronicile otomane că momentele de încordare și confruntări dintre țările române și Poartă își aveau originea în aspirațiile lor total diferite. Astfel, Poarta Otomană se străduia să realizeze și să mențină, pe cît posibil, un imperiu universal, în numele căruia era în stare de cele mai riscante acțiuni politice sau militare. Românii, la rîndul lor, deși despărțiți în forma-

¹ 2-Magazin istoric, nr.3/1975; 1/1975, 7/1979.

ționi politice diferite, au luptat cu sacrificii imense, pentru a-și păstra ființa lor de neam, pentru a-și menține limba, tradițiile și obiceiurile. Cronicarul Miron Costin a exprimat deosebit de sugestiv aceste tendințe și aspirații fundamentale opuse, care au determinat adeseori ca cele două popoare să se afle față în față pe cîmpurile de luptă. Cînd Miron Costin s-a aflat în solie la marelă vizir Köprülüzade Ahmed pașa, îndată după cucerirea Cameni-

O serie de cronicari otomani (Orudj, Neşri, Aşikpaşazade, Sa'adeddin) reamintează cu mîndrie ajutorul acordat de Mircea cel Bătrîn fiului lui Baiazid Ildirîm, numit Musa Celebi, cînd acesta trecuse, pe mare, prin 1409, în Rumelia [Turcia europeană] pentru înlăturarea fratelui său, Suleiman Celebi. Scrie Sa'adeddin: „Cu ajutorul vîntului, el [Musa Celebi] a ajuns în scurt timp în Ţara Românească. Domnul Ţării Româneşti, care se numea Mircea

Ţării Româneşti: „Şeihul — se spune aici — a rămas pe ţărm cuprins de jale / Necredincioşii, venind, l-au găsit pe şeih; / Ei au aflat, mişcaţi şi cu uimire, despre marea sa faimă; / L-au primit cu dragoste şi cu prietenie / Şi l-au dus pe şeih cu mare alai în oraş”.

Însuşi Bedreddin, prins şi judecat, a declarat în faţa padişahului Mehmed Celebi: „Am nimerit la hotarul Moldovei şi în ţinuturile Ţării Româneşti, / Zărînd, ei [ro-

Istanbulul în sec. XVII; gravură de Jacob Koppmeyer, dintr-o lucrare aflată în colecțiile Bibliotecii centrale universitare din Bucureşti

şi de către turci în 1672, demnitarul otoman a vrut să afle părerea cărturarului român asupra acestei cuceriri a Porţii, iar acesta i-a răspuns: „Sîntem noi moldovenii bucu-roşi să se lăţească [împărăţia otomană] în toate părţile cît de mult, dar peste ţara noastră nu ne pare bine să se lăţească”.

Sultanul îşi intrerupe petrecerea

Trebuie subliniat, totodată, şi faptul că, în afara momentelor de confruntări directe, relaţiile dintre ţările române şi Poarta Otomană au rămas, după cum remarcă Nicolae Iorga, „în mod constant amicale”. Cronicile otomane consemnează multe momente de acest fel, fie în relaţiile de la stat la stat, fie în cele particulare, individuale.

ghiaurul, întîmpinîndu-l pe Musa şi-a atins scopul, făcîndu-i înalte ceremonii de primire... El l-a trimis [pe Musa] după dorinţa emirilor islamici din Rumelia în acele părţi, dîndu-i în ajutor oşti multe”. Sprijinul domnitorului român contribuise la lichidarea unor pretendenţi la tronul otoman, deschizînd calea spre unificarea politică a statului otoman după înfrîngerea de la Ankara (1402) în faţa oştilor lui Timurlenk. Patru ani mai tîrziu, a găsit adăpost, tot în Ţara Românească, un adept al lui Musa Celebi, Azeb bei. De aceeaşi ospitalitate s-a bucurat şi vestitul cărturar Şeih-Bedreddin Mahmud, fiul cadului de Simavna, în drumul său spre Deliormanul din sudul Dobrogei, unde plănuse să organizeze o răscoală. Într-o scriere dedicată lui Bedreddin întîlnim şi versuri în care este consemnată ospitalitatea cu care a fost primit la hotarele

măinii] au venit / Şi, ajungînd, s-au aşezat lîngă schelă / Şi m-au primit la ţărm cu bucurie / Iar apoi, luîndu-mă, m-au dus înainte; / Domnul lor m-a primit timp de cîteva zile”.

Cronicari de seamă otomani (Sa'adeddin, Solakzade) relatează despre participarea unor unităţi turceşti de la Dunăre, sub comanda unei vestite căpetenii, Malkoçoğlu Bali Bei, alături de Ştefan cel Mare, la bătălia de la Codrîi Cosminului (1497) împotriva regelui Ioan Albert al Poloniei.

Şi voievozii ţării româneşti a Transilvaniei se bucurau de multă consideraţie şi respect la Poarta Otomană. Astfel, referindu-se la întîlnirea dintre principele Transilvaniei, Ioan Sigismund, şi sultanul Soliman Magnificul, în apropiere de Belgrad, cronicarul

(Continuare în p. 54)

PSEUDOISTORIE

„AUTORUL”

ORARULUI DE VARĂ

JEAN RABAUT

Imediat după primul război mondial, a existat în Franța un ministru al instrucțiunii publice care nu avea nici măcar bacalaureatul¹. De imaginat ce caz a putut face din asta *Le Canard enchaîné*²... Dar statuia acestui ministru, André Honnorat (1868-1950), se află de mult în Centrul universitar al Parisului. De altfel, el este cel care l-a fondat, după cum tot el a inițiat Alianța națională pentru creșterea populației, Biblioteca-muzeu despre primul război mondial, Comitetul național pentru combaterea tuberculozei și multe, multe alte instituții și organisme. Când a murit, Honnorat era „Doctor honoris causa” al universităților din Edinburgh și Teheran. De fel din Barcelonnette — locuitorii acestei localități sînt cunoscuți ca oameni prac-

tici și întreprinzători³ —, mai întîi senator apoi deputat de Basses-Alpes, republican moderat, dar tenace, André Honnorat a refuzat să colaboreze cu Pétain, în 1940.

Numele lui Honnorat rămîne legat și de instituirea orarului de vară în Franța. Se întîmpla în 1916, în plin război! Trebuiau economisite resursele naționale, mai ales cărbunele. Nu era prima încercare de a modifica orarul, dar cele la care se recursese pînă atunci nu aveau nimic de-a face cu ceea ce intenționa Honnorat. În Franța nu exista cu adevărat o oră unică: în Bretagne, situată în vestul țării, soarele răsare cu 49 minute mai tîrziu decît în Alsacia, aflată în est.

În 1816, ora medie⁴ a fost etalonată cu ora reală. A trebuit să se aștepte pînă în 1894, pentru ca ora medie a Parisului să devină „ora legală în Franța”, care a fost și ultima țară din Europa care a instituit o oră națională. Dar existau tot atîtea „ore” cîte națiuni.

S-a ajuns deci a se institui fusuri orare, stabilite după

¹ Barcelonnette, capitală de arondisment în departamentul Basses-Alpes, a fost unul dintre centrele tradiționale ale emigrației franceze în Mexic, în secolul trecut.

² Ora solară medie sau, pe scurt, ora medie este definită de mișcarea unui astru fictiv (numit „soare mediu”), care ar descrie ecuatorul cu o mișcare uniformă.

¹ Reproducem acest articol din revista franceză *L'histoire* nr. 59 (septembrie 1983).

² Revista săptămînală satirică, fondată la Paris, în 1915, de Maurice Maréchal, apărînd pînă la ocuparea Franței, în 1940, apoi, din nou, din septembrie 1944. Creată inițial pentru a lupta împotriva propagandei oficiale a guvernului, orientarea revistei *Le Canard enchaîné* a rămas consecvent de stînga, dar independentă de orice partid.

Paris, 30 octombrie 1942. „Corectarea ceasurilor publice”

meridianul de la Greenwich¹, fusuri orare față de care Franța s-a arătat un timp refractară, dar pe care, în cele din urmă, în 1911², le-a adoptat.

Pentru prima oară au preconizat și au adoptat un orar de vară Anglia și Germania. Unele întreprinderi germane îl instituiseră doar pentru personalul lor. Evident că era mult mai ușor să decretezi că ora 6 dimineața devine 7, că ora 12 devine 13 etc. decât să obligi populația urbană să mănince masa de prinz la ora 11.30, în loc de 12.30, sau să ia masa de seară la 18, în loc de 19. Această operațiune, care astăzi ni se pare cât se poate de normală, a stîrnit atunci o adevărată furtună în Parlament și în întreaga Franță. Charles Lenormand, un membru al Institutului Franței, a scris că soarele constituie „marele orologiu al Universului”, adăugînd: „Orele douăsprezece, cea de la prinz și cea de la miezul nopții, n-ar putea niciodată, fără anumite inconveniente, să-și piardă sensul lor clasic și să înceteze de a reprezenta mijlocul zilei și, respectiv, al nopții”. Ce s-ar întîmpla, a continuat el, dacă ceasurile din „habitacolele vapoarelor [spații destinate echipajului, călătorilor, bunurilor etc.] ar

arăta ora porturilor³? Și dacă aceste ceasuri ar arăta ora comercială, în timp ce acei care fac de cărt s-ar orienta după ora de la Greenwich? Fără doar și poate, s-ar ivi un imens risc de confuzii și accidente. Aceași situație ar fi valabilă pentru calea ferată, în momentul trecerii de la ora de vară la ora de iarnă, și vice-versa. „A avut cineva ideea de a coborî cifra zero pe termometru, în timp de iarnă, pentru a le da senzația celor care îl consultă că e mai cald și a determina, în felul acesta, economii de combustibil?”

În Senat, Honnorat a fost acuzat că dorește „să vicieze mecanismele naturii”. Un senator a protestat chiar cu violență: „Domnul Honnorat vrea să ne îmbătrînească. Cu toate acestea, toți oamenii doresc să întînerească... Votînd această lege, ne veți acoperi de ridicol”. „De ridicol, dar și de rușine, căci — spunea amiralul Bienaimé — ora la care un soldat cade pentru patrie este sacră, nu avem dreptul de a o schimba!”

Locuitorii de la sate au fost și mai vehemenți: Honnorat a primit scrisori de insulte și de amenințare cu moartea. În plus, tuturor li se părea de neconceput ca, în plin război, să dorești să-ți reglezi ceasu-

rile după orologiile din Berlin. Honnorat le-a răspuns calm agricultorilor, citînd numărul mare de vagoane de cărbuni economisite, precum și infinit mai redusele cheltuieli în numeroasele gospodării individuale existente.

Succesul lui Honnorat a fost precar: la început, hotărîrea a fost adoptată doar pe durata ostilităților. Dezbaterile din Parlament s-au reluat în 1921. Un deputat din mediul rural a protestat: „Reduți iluminatul exagerat al Parisului și lăsați-i pe țărani în pace!”

În 1940, trupele de ocupație și-au impus meridianul lor. Conjugat cu orarul de vară, orarul german era cu două ore în avans față de soare. La 30 octombrie 1942, la Paris s-au „corectat” ceasurile publice, pentru a le potrivi cu orarul de iarnă.

Victoria aliaților nu a schimbat cu nimic situația, dar la orașe s-a putut trece la o distribuție normală a luminii electrice matinale. În ceea ce privește populația rurală, încetul cu încetul ea s-a obișnuit cu ora de vară; a început prin a ține seama că, în perioada cîștigului, era preferabil să se orienteze după soare, și nu după ceas⁴.

În românește de
Dorina TULPAN

¹ Localitate în Marea Britanie, pe unde trece meridianul de origine sau primul meridian (stabilit de conferința internațională de astronomie din 1884).

² Pămîntul a fost împărțit convențional în 24 fusuri orare (cu o deschidere de 15 grade), fiecare țară, în funcție de poziția sa geografică, fiind legată de unul sau mai multe fusuri orare.

³ Începînd din 22 martie 1917, în Franța s-a stabilit ca pe toate navele marinei franceze aflate pe mare, timpul să se regleze după sistemul fusurilor orare. Aceași măsură a fost adoptată și de diverse alte state.

⁴ După al doilea război mondial, Franța a hotărît ca „orarul de vară să dureze tot anul”, ceea ce a lăsat-o permanent de fusul orar al Europei Centrale.

IMPORTANT! În nr. 5/1984 al revistei, concursul **Magazin istoric**, ediția 1984, dedicat epocii victoriei a poporului român de la 23 August 1944, luptei sale antifasciste și antihitleriste, înfăptuirii revoluției de eliberare națională și socială, antifascistă și antiimperialistă, mărețelor realizări ale prezentului socialist al patriei.

Deci, nu uitați! Asigurați-vă din timp abonamentul la **Magazin istoric** pentru a nu pierde nr. 5/1984 în care vom publica **regulamentul, bibliografia, lista importantelor premii** cu care este prevăzut, precum și **prima serie de întrebări** a concursului **Magazin istoric**, ediția 1984.

ÎNSEMĂRI DE LA SFÎRȘIT DE VEAC (II)

GHEORGHE D. PALADE

Să urmărim, în continuare, prin intermediul altor fragmente din jurnalul înedit al lui Gh.D. Palade, fruntaș al Partidului Național-Liberal, reconstituirea unor momente ale vieții politice românești din ultimul deceniu al secolului XIX. Nu înainte însă de a reaminti cititorilor că în 1888, după o guvernare de 12 ani, Partidul Național-Liberal a fost înlocuit de Partidul Conservator. Intrați în opoziție, liberalii au căutat, în primul rând, să refacă unitatea partidului, scindat în 1885-1886 în două mari fracțiuni, una urmându-l pe I.C. Brătianu, cealaltă pe fratele acestuia, Dimitrie — al cărui prieten și colaborator fusese și Gh.D. Palade. În 1891, cele două grupări au fuzionat și liberalii au trecut la acțiunea concertată de preluare a puterii.

În 1892, Dimitrie Brătianu s-a stins din viață și în locul său a fost ales ca șef al P.N.L. Dimitrie A. Sturdza, alegeare care a stîrnit unele nemulțumiri în sinul frunțașilor partidului.

În acești ani, în care P.N.L. s-a aflat în opoziție, una dintre principalele sale direcții de acțiune a constituit-o abordarea problemei naționale a românilor din Transilvania. Frunțași ai P.N.L. (V.A. Urechî, P.S. Aurelian, B.Șt. Delavrancea etc.) au activat în cadrul Ligii pentru unitatea culturală a tuturor românilor (înființată în 1891), unde au desfășurat o susținută activitate de solidaritate cu lupta fraților de peste munți, în sprijinul revendicărilor lor naționale și sociale. În acest context, D.A. Sturdza — după cum observa Traian P. Lungu, în Viața politică în România la sfîrșitul secolului al XIX-lea (1888-1899), Bucu-

rești, 1967 — „și-a asumat rolul de sprijinitor al năzuințelor de eliberare națională și socială a românilor de peste Carpați, folosind popularitatea astfel dobîndită pentru a ajunge iarăși la putere“.

În 1895, P.N.L. a fost chemat la guvernare, la 4 octombrie, formîndu-se cabinetul de sub președinția lui D.A. Sturdza, Gh.D. Palade a intrat în guvern, fiind însărcinat cu treburile Ministerului domeniilor. Tot în 1895, Gh.D. Palade a înființat oficiul liberal Gazeta poporului, în paginile cărui erau combătute, cu virulență și, adeseori cu umor și ironie (prin pana lui Ion Luca Caragiale) acțiunile guvernului conservator.

În însemnările sale din această perioadă — aflate la Cabinetul de manuscrite al Academiei R.S.R. — Gh.D. Palade consemnează noi fapte și întâmplări din viața politică românească a anilor nouăzeci ai secolului trecut.* În transcrierea paginilor care urmează am folosit — ca și la cele din numărul trecut al revistei — ortografia actuală. Pentru cursivitatea lecturii, nu am mai marcat prin trei puncte întreruperile din text. Titlul, explicațiile din paranteze drepte, precum și notele de subsol aparțin redacției.

Înainte de a-i da cuvîntul lui Gh.D. Palade, să mai amintim că între 1889 și 1895 au guvernat cabinetele conservatoare conduse de Th. Rosetti, L. Catargiu, generalul G. Manu, generalul I.Em. Florescu și iarăși L. Catargiu. Acum, în 1892, prim-ministru este Lascăr Catargiu, numit la 27 noiembrie 1891.

1892

10-20 mai. La Sibiu, românii au serbat 80 de ani ai lui [George] Bariț¹. Am vorbit cu Poni² și Urechî, care fusese în delegația Academiei. Impresiunea produsă a fost

adîncă. Spontaneitatea cu care românii din toate unghiurile alergau să salute bătrînul stejar al românismului a emoționat și pe cei mai reci. La Viena, delegația românilor s-a dus să prezinte memoriul³ lor împăratului Franz Iosif. Două

serbări s-au dat la Prater în onoarea lor. Pînă acum n-au fost primite de împărat. Ungurii spumegă.

Dumitru Brătianu e grav bolnav. Schakman [medicul lui Brătianu] părea că i-a dat de leac, totuși el se simte slăbit de tot.

1-30 iunie. Plec la Iași spre a organiza procesiunea la mormîntul lui Kogălniceanu, cu ocazia aniversării morții. Mă duc la mitropolitul

¹ Magazin istoric, nr. 11/1981, 2 f. 1982.
² Petru Poni (1841-1925), chimist și mineralog român, membru al Academiei române, autorul primelor manuale de fizică și chimie în limba română; Magazin istoric, nr. 8-10/1981.

³ Se referă la Memorandumul pe care o delegație a românilor transilvăneni, urma să-l prezinte împăratului austro-ungar, în care erau formulate revendicările naționale și sociale ale populației românești; Magazin istoric, nr. 7-8/1978.

Moldovei, care primește a oficiu în ziua aniversării (20 iunie). În Iași liberalii sînt foarte slabi, și lipsă de conducători și lipsă de masă electorală. Trebuie mari eforturi ca să înghetăm aici o opoziție puternică.

Întors în București, aflu că Dumitru Brătianu e bolnav. Mă hotărîsem să mă duc seara să-l văd, cînd, fiind la masă, văd pe feciorul de la Brătianu venind la [restaurantul] Colloredo și spunîndu-mi că sînt chemat la Brătianu, fiind rău bolnav. Plec imediat, urc treptele și găsesc pe Dan [Brătianu] plîngînd. Intru în antreu, unde era patul lui Dumitru și-l găsesc în agonie. Doctorul Schakman lingă el și număra pulsațiile. Ochiul drept fix privea în sus, cel stîng era legat cu o bandă de pînă. Doctorul îmi spune că a expirat. Era orele 8 și 15 minute seara. 8 iunie. Nu m-am putut opri de a-l plînge.

Convoc la club imediat Comitetul partidului. Stătescu¹ și Sturza anunță țării întregi tristul eveniment. Iau măsuri de îmbalsămare, fiindcă înmormîntarea trebuia amînată pînă la sosirea lui Dinu și Stroe [fiu lui D. Brătianu] din Paris.

Seara 11 ducem la Sfîntu George [Gheorghe], unde expunem corpul. În tot cursul săptămîinii, cetățenii Capitalei au defilat înaintea cosciugului.

Guvernul a pus 10 000 lei la dispoziția familiei și a hotărît să participe la înmormîntare.

14 iunie. În mormîntarea lui Dumitru Brătianu. Eram zdrobit de fatigă [obosit]. Toată săptămîna nu mai avusesem somn nici liniște. Hotărîsc să mă duc la baie și de acolo la manifestație [a Ligii culturale]. Așa și fac. Cînd ies de la baie și ajung pe bulevard, manifestația tocmai venea. Măreț spectacol. Ca un fluviu imens era lumea în valuri nesfîrșite, care trecea de 12 mii de oameni.

1894

Februarie-martie. Revoltele țărănești. Birul de 4 lei pentru popi² și Legea maximu-

¹ Eugen Stătescu (1838-1906), avocat, ministru de mai multe ori; președinte al Senatului.

² La 29 mai 1893, guvernul conservator al lui L. Catargiu a adoptat

lui³ au produs o mare mișcare între săteni. Guvernul prin ordin de la centru dăduse instrucție prefectilor ca să comunice prin subprefecturi noile taxe ce consiliile comunale trebuiau să impună sătenilor. Unele consilii comunale s-au opus și, cu sila, țînînd arestați pe consilierii la subprefectură, [aceștia] au fost siliți să iscălească. Sătenii aflaseră de aceste dări care se pun fără știrea lor și încep să se agite. În Fălciu se începe mișcarea. În Dolj, sătenii se revoltă contra legii popăritului cum numesc ei taxa de 4 lei și vin cu mile la Craiova să ceară suprimarea.

La Academie s-a făcut instalarea lui Kalinderu⁴ și Olă-

Meetingul din Oxford⁵ organizat de Dimitrie I. Ghica⁶ în favoarea cauzei românilor din Transilvania a fost unul din cele mai înțelepte demersuri ce s-au putut face în mișcarea națională.

Aprilie. Cadrilul. În seara de Paști hotărîsc să încep a învăța cadrulul. Eu am promis Cleopatrei⁷ să joc cadrul la nunta ei și am rugat-o să nu se mărite pînă nu voi învăța cadrulul. A așteptat biata fată destul. Trebuie să încep și eu a învăța vestitul cadrul.

Improvizăm un careu. Eu cu Lenuța facem pe cavalerii. Cleopatra cîntă la pian. Leonica⁸, Frica⁹, Zoe¹⁰ fac pe doamnele. Ce e drept, eu lua-

„Acum, d-le Palade, nu mai ești particular...” (autorul devenise titularul Ministerului de domenii și agricultură — clădirea de pe Bulevardul Academiei, azi Bulevardul Republicii)

nescu⁹. Unul a vorbit de Melchisedec⁶, altul de Alecsandri.

Legea clerului mirean și a seminariilor, prin care cheltuielile privind întreținerea bisericilor cădeau în sarcina comunelor, în care scop se institua o taxă de 4 lei anual, asupra tuturor contribuabililor de rit ortodox din comunele rurale” (art. 41).

³ La 4 iulie 1893, a fost votată Legea asupra maximului taxelor și contribuțiilor comunale (legea maximului), prin care se înăsprea regimul fiscal; a intrat în vigoare la 11 ianuarie 1894 în comunele urbane și la 1 aprilie în comunele rurale.

⁴ Ioan Kalinderu (1840-1913), jurist român, membru al Academiei române; în 1884 i s-a încredințat organizarea domeniilor regale.

⁵ Dimitrie Olănescu (1849-1909) diplomat și scriitor român, membru al Academiei române.

⁶ Melchisedec, Mihai Ștefănescu (1823-1892), episcop, luptător pentru Unirea din 1859, istoric, membru al Academiei române.

sprezece ani, pe cînd eram procuror în București, dar uitasem totul. Am început deci învățarea cadrilului prin a pune să joace figură cu figură înaintea mea ca să văd cum o face, în acest timp notam pe o hîrtie cu A, B, C, D mișcările cavalerilor și după ce-mi fixam bine mișcările, apoi executam figurile. Execuția primei figuri a stîrnit o furtună de veselie. Costică¹² se tăvălea, dădea și din mîini și din picioare. Leonica își pusese

⁷ Miting de solidaritate cu memorandumistii, organizat în străvechul orășel universitar englez sub președinția filologului W.R. Morphil, la 5 martie 1894.

⁸ Dimitrie I. Ghica (1848-1914), diplomat român, fiul lui Ion Ghica.

⁹⁻¹² Membri ai familiei Gh. Palade.

minile în cap. Fetele tipau... și eu, jucam. Astfel, repetind fiecare figură, am ajuns să le învăț pe toate spre marea mirare a spectatorilor și mai ales a pianistei.

Mai. Hotărîm a ne aduna la Pherekyde, Comitetul executiv și înainte de a merge acolo avem la Sturdza o întâlnire.

Stătescu a sosit și el de la Paris. Am avut și la el vreo două adunări. În una din ele, Sturdza ne-a citit o lucrare ce face asupra lui 2 mai 1864, spre a servi ca prefață la o carte ce fiul¹ lui Kogălniceanu o scoate asupra acestei date. S-a găsit că prea se aproba loviturile de stat fără nici o rezervă și a trebuit ca Sturdza să mai modifice ceva din lucrare.

Ploieștii biruiesc (în alegerile din 24 aprilie). Delavrancea iese cu 638 voturi contra 592 ale guvernului. Ploieștenii și conducătorii lui s-au ridicat bărbătește și au reușit o victorie ce a înveselit întregul partid liberal. Pe Barbu l-am felicitat la Sturdza, unde mă dușesem cu nevasta să ascultăm o lectură a lui Olănescu. El a citit o poezie (satiră).

Brăneanu și un inginer ce, practicând anonimismul [anonymatului] a făcut oarecare pași înainte în descoperirea direcției balonului. Haret² a făcut o conferință la Universitate, arătînd însemnătatea descoperirilor. Se zice însă că [P.P.] Carp [ministru de domenii] i-ar fi refuzat de a acorda fonduri pentru experiențe zicînd: lumea mă face nebun, acum chiar cînd va auzi că mă ocup de balon mă leagă.

Memoriile regelui. De cîva timp apăruse într-o revistă germană și în urmă s-a publicat în broșură cu titlul de *Memoriile regelui Carol al României* o serie de note zilnice ținute și care după forma și conținutul lor nu par străine regelui.

Iulie. Sinaia. Din cînd în cînd fac plimbări cu trăsura spre Bușteni. Aducerea trăsuri la Sinaia a fost o idee nimerită. Aici citesc *La guerre et*

la paix de Tolstoi, *Réviseur* de Gogol, *Pères et enfants* de Turgheniev.

1895

Ianuarie. Ziarul popular. Întors de la Buzău în prima vinere a anului nou, am adunat la mine pe membrii obișnuiți ai adunărilor, pentru a face vîrsarea [fondurilor strînse în vederea înființării unui ziar]. Suma vîrsată s-a ridicat la 7 000 lei. S-a discutat atunci dacă ziarul trebuie să apară imediat și cu această sumă sau dacă trebuie să temporizăm. A prevalat ideea amînării încă pe o săptămînă a subscrierilor ca în timpul acesta să se poată mări suma, deoarece convenisem să începem cu 20 000 lei. Totuși cu un pas să fie făcut înainte, am ales un comitet al ziarului compus [între alții] din Djuvara³, Porumbaru⁴ și eu.

Februarie și martie. Am văzut și eu ce înseamnă ziar. Credeam, cînd l-am fondat, să mă ocup cel mult două ore pe zi. De fapt însă nu știu dacă în aceste două luni am avut două ore libere pe zi.

Ziarele guvernului și mai ales *Lupta* ne-au primit la început cu oarecare dezinvoltură.

³ Alexandru Djuvara (1858-1913), avocat și om politic, a înțeles ziarul *L'Étoile roumaine* (1885).

⁴ Emanoil Porumbaru (1845-1921), avocat și om politic, deputat și senator, ministru de mai multe ori; în 1916, ca ministru de externe, a trimis declarația de război Austro-Ungariei.

„Delavrancea iese cu 638 voturi...”

Lumea nouă, prin Diamandi⁵, a intrat în vorbă cu mine asupra unui armistițiu. Nota articolelor. La început toți se năpusteau asupra regelui, intratît că uitase de tot pe Cătărgiu. A trebuit să le amintesc

„Haret a făcut o conferință la Universitate...”

că noi trebuie să ne mai ocupăm și de alte chestiuni care interesează țara, căci altfel devenim monotoni.

3 mai. Pentru aniversarea a 4-a a morții lui Ion Brătianu, am scos un număr cu portretul lui și diferite episoade din viața lui. M-am dus la Ionel [I.I.C. Brătianu] ca să-mi dea el ceva din perioada adolescenței pentru a putea înțelege mai mult masa cetățenilor. Deși în pripă, am putut culege din memoriile dictate de Ion Brătianu lui Ionel cîteva bucăți destul de interesante. Am luat dispoziție ca numărul aniversar să fie trimis și la Florica spre a fi vîndut la cetățenii ce vor fi acolo adunați. Articolul de fond l-a făcut cu chiu cu vai [Al.] Beldiman. A trebuit să trimit la el de două ori cu trăsura, a trebuit să aștept la redacție pînă în amurgul serii ca să văd sosind mult așteptatul articol.

La 21 și 22 [mai] au fost serbări la Episcopie în folosul Ligii [pentru unitatea culturală a tuturor românilor]. Corul reuniunii femeilor din Sibiu, condus de Dima⁶, a lăsat o adîncă impresie în toți cei ce l-au auzit. A fost o minunăție

⁵ George Diamandi (1867-1917), om politic și scriitor; socialist la începutul activității sale, a trecut apoi la liberali; deputat și director al Teatrului Național din București.

⁶ Gheorghe Dima (1847-1925), compozitor și dirijor român, a înființat o reuniune corală cu diferite secții în orașele transilvănene.

¹ Vasile M. Kogălniceanu (1863-1942), fiul lui Mihail Kogălniceanu a publicat în 1894 lucrarea *Acte relative la 2 mai 1864; Magazin istoric*, nr. 7/1977, 4/1981.

² Spiru Haret (1851-1912), matematician, sociolog, pedagog și om politic român, membru al Academiei române.

idee de a aduce în București acest cor. O dare de seamă apărută în *Tribuna* asupra călătoriei corului sibian la București m-a mișcat pînă la lacrimi: „Pămîntul liber” a fost strigătul sibienilor cînd au văzut santinela română. Eu sînt fericit că văd contactul între noi cu românii subjugăți afirmîndu-se din ce în ce mai mult. Aceasta prepară *ziua mare* a României viitoare, înțelegă și nedespărțită.

Iunie. Starea partidului. În ajunul luptei decisive nici o mișcare nu se vede în partid. Sturdza a plecat. Flea circulă între Pesta și Viena. Stolojan¹ se ocupă de latifundii. Delavrancea a plecat la Paris, fiind bolnav.

Iulie. La Buzeni. Aici m-am hotărît să rămîn pînă la 1 august. Lume multă, dar necunoscută. Al. Culoglu² îmi aduce la Buzeni niște relații foarte interesante despre un consiliu de miniștri (Catargiu, Lahovari și Take Ionescu)³ care s-a ținut într-o cameră vecină

Emanoil Porumbaru, membru în comitetul de direcție al Găzetei poporului

de a lui la otelul Josef [în Sinaia]. Pe la 11 ore, noaptea, această treime intră în cameră și nebănuind că cineva se află alături încep să discute asupra situației. La început vorbesc de prefectul de Slatina, unde guvernul a fost înfrînt și Lahovari propune pe Colibășianu. Catargiu cam mormăie, zicînd că nu știe de ce tocmai sigur, fiindcă l-a

„Al. Culoglu îmi aduce niște relații foarte interesante...”

mai ales odată senator și a votat contra lui. Totuși primește ca să-l cheme și să-i propună prefectura. În urmă discută interimatele. Take Ionescu se arată gata să ia două interimate. Îl mai potolește Lahovari. Vine vorba apoi de alegeri. [Take Ionescu] iese afară din odaie să întrebe cine stă alături. Submisivul ce era la ușă îi spune că acolo stă un domn Colog [Culoglu] după care conversația a început încet, fără a mai putea fi auzită de alături.

August. La 11 august am fost în București ca să văd pe Sturdza și să mai rulez și oarecare afaceri ale gazetei. Din punct de vedere material, gazeta a dat pe iulie un deficit de 2 600 lei. Succesul ei crește din zi în zi, dovadă tirajul care se menține aproape la 9 000 [exemplare] pe timpul vacanței.

M-am dus la Credit să văd pe Sturdza. Mi-a părut sprinten și vioi. Aceasta m-a bucurat. A rămas ca seara să mă duc cu Gogu⁴ la el să mai stăm de vorbă.

Seara cînd ne ducem îl găsim în salon cu Mme. Sturdza și Dimitrie I. Ghica. Se-întelege ce conversație puteam să avem în acest cerc. Sturdza mi-a părut foarte obosit. El n-a găsit cu cale să se retragă cu noi cîteva minute în bibliotecă căci am fi avut destule de vorbit. Ne-am retras după ora 11 fără să fi putut afla nimic de la el. Toți eram opă-

riți de reaua impresie ce ne-a făcut somnolența șefului. Eu care eram hotărît să rămîn în București și să începem o acțiune oarecare, am văzut că mi-aș pierde vremea în București. La 3 august am plecat [la Buzeni], mai ales că cele două zile cît am stat [în București] fusese prea cald.

Septembrie. Inaugurarea podului peste Dunăre [de la Cernavodă] s-a făcut la 14 septembrie cu o solemnitate excepțională⁵. Regele a invitat pe fratele său Leopold. Ziariștii de la mai multe însemnate organe europene au fost invitați, dar s-au eliminat cîteva ziare din țară și această onoare a avut-o și *Gazeta poporului*. S-au organizat trenuri speciale, lumea a fost foarte multă.

S-a făcut apoi o plimbare la Constanța pe două zile.

3 octombrie. La ora 10, Sturdza e chemat la Palat și însărcinat de rege să formeze ministerul. El ne convoacă la Stătescu pentru ora 12; vine de anunț și voiește să știe dacă are completa încredere a partidului. El cere ca primă dovadă să i se lase absoluta libertate în formarea ministerului, avînd a se consulta și cu Stătescu. Toți — și mai ales Flea care, știa ceva — îi dau completa plenipotență.

[După-amiază] Sturdza îmi spune să iau pe Gogu și să vin la Stătescu. Acolo află că Stătescu, care la început se codea ca să intre în minister, s-a hotărît în fine a primi. Sturdza îmi spune în glumă: „Acum, d-le Palade, nu mai ești particular, ci ai și o altă însărcinare”. Eu înțeleg lucrul și-i mulțumesc. Venind Poni și Stoicescu⁶, Sturdza începe a ne spune cele petrecute cu regele. Apoi dă citire următoarei liste: Sturdza externe și președinția, Stătescu justiție, Flea interne, Poni instrucția publică, general Budișteanu⁷ rezbelul, G. [Gogu] Cantacuzino finanțe, eu domeniile și Stoicescu lucrările publice.

¹ Magazin istoric, nr. 1/1976.

² Constantin Stoicescu (1852-1911), avocat și om politic; ministru în guvernele liberale dintre 1895 și 1901.

³ Constantin Budișteanu (1848-1911), participant, cu gradul de colonel, la Războiul de Independență, rănit la atacul Plevnei.

⁴ Anastase Stolojan (1836-1901), om politic, primul al Craiovei, ministru în mai multe cabinete liberale.

⁵ Alexandru Culoglu, om politic liberal, prieten cu Gh. D. Palade.

⁶ Magazin istoric, nr. 6/1973.

⁷ Gheorghe (Gogu) C. Cantacuzino Rîfvoeanu (1845-1912), om politic, ministru de finanțe (1895-1897) director al ziarului partidului liberal *Voinea națională*.

Două monede inedite

Gogu declară în mod hotărât că nu poate primi. Că se simte prea obosit și chiar situația financiară nu-i permite. Sturdza și Stătescu se silesc să-l convingă, dar el rămâne neclintit. Atunci îmi iau eu curajul ca să fac un apel frățesc la el și să-l coniez [sfătuiesc] să nu persiste în refuz. Îl asigur că chestia daravelor sale bănești ne privește pe toți.

La 8 jumătate Sturdza prezintă regelui lista ministerului și la 9 jumătate, pe când eram cu toții adunați la Sturdza, ne aduce lista confirmată de M[aiestatea] S[a].

Miercuri 4 octombrie, ne adunăm la 11 jumătate la Stătescu și la 2 mergem la Palat de depunem jurământul. Regele, după depunerea jurământului, declară că e fericit că poate lucra iar cu Partidul Național-Liberal.

Apoi ne-am împrăștiat pe la ministerele noastre.

Joi [5 octombrie]. La 10 jumătate ne ducem la Palat unde avem Consiliu de Miniștri. Aici regele ne întreabă ce am găsit în ministerele noastre și fiecare-i vorbește de demisiuni.

Din cauză că la Palatul Justiției nu s-au terminat lucrările, Stătescu comunică regelui că e imposibilă inaugurarea pentru duminică și atunci regele hotărăște plecarea [la Sinaia] vineri la 3. Ne ducem la gară și apoi ne întoarcem pe la ministere.

1896.

Martie. Solemnități ambetante. Una din cele mai grele sarcini a situației de ministru au fost pentru mine oficialitățile. Baluri ca acela de la Stoicescu al funcționarilor, al comercianților etc. Cele 6 baluri de la Palat, prinzuri la Palat sau la miniștri străini, toate aceste corvoade erau pentru mine o tortură. Sofia

[soția lui Gh. D. Palade] însă s-a răzbunat de monotonia primilor ani, dar îi era necaz că nu zic și eu că-mi place și că prea plecam devreme de la aceste tâmbălăuri. În tot cazul, rochiile ce și le-a făcut la Paris a avut unde să le arate.

Audiențele la rege. În fiecare săptămână miniștrii au o zi sau două de audiențe în care convorbesc cu regele. Eu am audiențe lunca de la 10 1/2 la 11 1/2. Prima observațiune este că regele ține ca punct la oră să vadă pe aghiotant intrînd și anunțîndu-i prezența ministrului. În fiecare zi toate ceasornicele sînt regulate așa ca, intrînd în cabinetul de lucru al regelui, simți că aci timpul e destul de prețuit. De obicei cînd sosim îl găsim în dreptul biroului său în picioare și îndreptîndu-se cu oarecare expansiune întinde mîna și începe conversația cu reflecții asupra timpului. Imediat intră în materie.

Plin de demnitate regală el nu uită a-ți arăta o afabilitate atingătoare. Ceea ce are mai puțin e cultul libertăților, aceea îl preocupă în planul al doilea. Susceptibil de lingușiri pe care ține să le recompenzeze, mai ales cînd vin de la vechi familii ale țării. Așa se explică ținerea în diplomație a familiei Ghica, Bălăceanu, Lahovari etc.

17 martie. Astăzi am simțit o ușurare, știind că Cămerile sînt în vacanță. La ora 4 sîntem convocați în Consiliu. Se discută fixarea reședințelor subprefecturilor. Sturdza ne vorbește de numirea lui [Trandafir] Djuvara la Constantinopol, a lui [Ioan] Papiniu la Belgrad și a lui Al. Ghica Bogdănești la Sofia. Stătescu observă cu drept cuvînt că familia Ghica prea a monopolizat legațiunile. Sturdza lasă a se înțelege că regele-i susține. Se mai discută chestiunea [construirii] Gării Centrale.

În investigațiile mele arheologice și numismatice făcute în Dobrogea, am avut ocazia să descopăr și cîteva monede mai puțin cunoscute sau nesemnate în literatura de specialitate.

Astfel, la Mangalia (anticul Callatis) am găsit o monedă de bronz (diametru 18 mm, greutate 4,35 g) emisă de regele Ballaios. Acesta, după cum indică studiile de specialitate, a domnit în insula Pharos (azi Lesina) din Marea Adriatică, între anii 168 și 135 î.e.n. Pe atunci, insula era locuită de tribul ilir Ardiaei. În 135, la moartea lui Ballaios, insula a fost înglobată de romani în provincia Illyricum.

Pe avers, moneda reprezintă capul regelui, cu păr bogat, creșt. Ballaios, care privește spre stînga, face impresia unui bărbat în vîrstă. Pe revers este înfățișată zeița Artemis, cu tunică scurtă, cu capul întors tot spre stînga. Stă pe un trunchi sau trepid. În mîna dreaptă ține o torță, iar stînga e sprijinită în sold. Se mai observă și un rest din inscripția în limba greacă — *Ballaios*.

Este o monedă foarte rară. Ea atestă legăturile dintre Callatis și triburile ilirice în sec. II-I î.e.n.

Cealaltă monedă inedită pe care am descoperit-o la Rașova (Cernavodă) este tot din bronz (diametru 19 mm, greutate 5,30 g) și, după investigațiile mele, este de factură celtică. Pe avers se află reprezentat un cap de bărbat, orientat spre dreapta. Deasupra capului e gravată, în grecește, inscripția *LARS*. Se mai distinge un cap de berbec. Pe revers se vede un călăreț, reprezentat stilizat. Este orientat spre stînga și cu mîna stîngă pe spatele calului. După cum atestă studiile de specialitate, calul era considerat emblema națională a celtilor. Din compararea cu alte monede celtice, aceasta pare a fi fost emisă în a doua jumătate a sec. II î.e.n.

Octavian MĂRCULESCU

Ceremonia în amintirea Zilei Z — 40 ani de la debarcarea în Normandia — va face parte dintr-un program de manifestări, ce vor avea loc în Franța, consacrate eliberării în cel de-al doilea război mondial, care vor dura un an și vor culmina la Paris, în 8 mai 1985, a declarat ministrul veteranilor din guvernul francez Jean Laurain. Aceste manifestări — desfășurate la locurile unde s-au petrecut evenimentele de acum patru decenii — vor onora pe luptătorii francezi din Rezistență, pe toți cei care au luptat pentru eliberarea Franței, vor comemora victimele ocupației naziste,

Conform tradiției, pentru ceremonia din 6 iunie, Franța a invitat pe șefii de stat ai țărilor ale căror unități au participat la debarcare — Statele Unite, Marea Britanie, Canada, Belgia, Olanda, Norvegia. Ministrul J. Laurain a mai declarat că șefii de stat, incluzând pe președinții François Mitterand și Ronald Reagan și regina Elisabeta a II-a a Marii Britanii, vor fi prezenți la „plaja Uta”, unul din locurile debarcării din 6 iunie 1944, la monumentul eliberării din Bayeux și la cimitirele militare din Bayeux și Colleville.

OVERLORD: CAPITOLUL SECRET (II)

STEPHEN E. AMBROSE

„În război, adevărul are nevoie de o cohortă de minciuni”, scria W. Churchill, în memoriile sale. Operația de înșelare a Germaniei asupra momentului și locului declanșării Overlord, purtând denumirea codificată Fortitude (Curajul), la care se referă în continuare S. Ambrose în cartea Spionii lui Ike, constituie o ilustrare trăpantă a amplasării pe care a luat-o în timpul celui de-al doilea război mondial o asemenea cohortă. W. Churchill a folosit desigur noțiunea de cohortă în sensul ei figurat, de mulțime, dar chiar adevărul istoric — precis stabilit — demonstrează că protejarea intențiilor reale printr-o escortă de minciuni a dominat întreaga scenă a marilor conflictați. Adevărul asupra acestor escorte nu poate fi restabilit în întregime nici azi, numeroase aspecte fiind încă pecetluite „strict secret”. Despre Bodyguard, planul elaborat inițial de britanici, în traducere literală însemnând gardă personală sau escortă, și al cărui scop, conform unui document accesibil cercetării, era de a „distrage atenția germană de la Europa occidentală”, se știe prea puțin. Pentru a înțelege mai bine acțiunile întreprinse de aliați spre a înșela pe adversari, să menționăm că din cercetarea mai multor surse se obține următorul tablou al denumirilor codificate, folosite la vremea respectivă: Overlord — invazia nord-vestului Europei în 1944;

Neptun — debarcarea în Ziua Z și stabilirea capului de pod în Normandia; Bodyguard — planul general strategic de camuflare și înșelare în legătură cu Overlord; Fortitude — partea din Bodyguard consacrată mascării operației Neptun; Fortitude-North — simularea intenției de invazie în Scandinavia; Fortitude-South — simularea intenției atacului în Pas de Calais; Fortitude-South II sau Rosebud (boboc de trandafir sau de fată) — menținerea impresiei după Ziua Z că lovitură principală urmează în Pas de Calais. Componente din Bodyguard mai erau operațiile: Ironside (marele viteaz) — simularea intenției atacării zonei Bordeaux și a coastei Biscayei, parte a Fortitude; Vendetta — operație de camuflare și înșelare privind operațiile din sudul Franței; Zeppelin — simularea intenției unei debarcări în Balcani.

Conform Bodyguard, unul dintre obiectivele contactelor prin canalele diplomatice sau ale serviciilor secrete cu reprezentanții antonescieni sau ai lui Maniu în diferite capitale ale

țărilor neutre și, mai ales, ale începerii, în martie 1944, a convorbirilor de la Cairo cu prințul Știrbey era sugerarea unui interes deosebit față de România, care să mărească preocuparea germană în Balcani și chiar să forțeze ocuparea țării, pentru a dispersa și mai mult forțele Wehrmachtului și pentru a leări dificultățile în ajunul invaziei.

Bodyguard cu destinația București

Documente recent devenite accesibile cercetării conțin și o notă revelatoare întocmită de Controlling Officer of deception, la cererea Șefilor de state majore britanici și aprobată de ei, în legătură cu elementele de înșelare și inducere în eroare, pe care trebuiau să le aibă în vedere negociatorii britanici la discuțiile cu Barbu Știrbey, la Cairo. Nota este datată 2 martie 1944:

NEGOTIATIONS WITH ROMANIA.

In our cover plans for the Mediterranean theatre we wish Germans to believe that the following are our intentions regard to the BALKANS:

- (a) During April Anglo-American and Polish forces will be established in GREECE and ALBANIA.
- (b) During May Russian forces will be established in BULGARIA.

„TRATATIVELE CU ROMÂNIA

1. În planurile noastre de disimulare pentru teatrul mediteranean, dorim ca germanii să creadă că intențiile noastre privitoare la BALKANI sînt următoarele:

(a) În cursul lunii aprilie, trupele anglo-americane și poloneze se vor stabili în GRECIA și ALBANIA.

(b) În cursul lunii mai, trupele rusești se vor stabili în BULGARIA.

2. Dacă cele de mai sus ar constitui planurile noastre reale, atunci ar rezulta următoarele puncte:

(a) Nici un fel de trupe aliate nu ar putea ajunge în ROMÂNIA înainte de luna iunie.

(b) Trupele rusești sînt singurele care ar putea ajunge acolo pînă la acea dată; oricare alte trupe ar sosi mult mai tîrziu.

(c) Trupele anglo-americane nu ar putea ajunge în ROMÂNIA decît după căderea SALONICULUI, ceea ce nu s-ar putea întîmpla cu mult înaintea lunii august.

3. Dacă operațiile noastre în GRECIA ar fi reale, acestea ar fi puternic sprijinite dacă germanii s-ar găsi în situația de a avea în față o ROMÂNIE ostilă. Se sugerează, prin urmare, că noi am încerca să obținem acordul României asupra următoarelor aranjamente, dacă intențiile noastre reale ar fi cele prezentate în paragraful 1 de mai sus:

(a) Românii să fie gata, începînd cu sfîrșitul lunii martie, să se declare de partea aliaților, de îndată ce va fi anunțată debarcarea în GRECIA.

(b) Românii să se opună singuri germanilor, cu sprijin aerian aliat, pînă la începutul lunii iunie.

(c) Trupele rusești din BULGARIA să vină în ajutorul României, la începutul lunii iunie.

4. Pentru a veni în sprijinul planurilor de

disimulare pentru Mediterana, se propune deci să se țină seama de următoarele puncte:

Nu se va sugera în nici un fel faptul că nu vom fi gata să ne folosim de oferta României în această primăvară.

Dacă este necesar să se dezvolte această idee:

(I) Nu se va cere în nici un caz capitularea înainte de sfîrșitul lunii martie.

(II) După acea dată, capitularea se va efectua atunci cînd este cerută de aliați.

(III) Primele forțe care îi vor sprijini pe români trebuie să fie cele rusești, deoarece se află mult mai aproape și numai ele au acces direct la România¹.

(Arhivele statului, București, Colecția microfilme, Anglia, Rola 405, cadrul 368)¹.

Obiectivele Bodyguard erau ample și unele elemente pot fi reconstituite pe baza cercetărilor istoricilor britanici Robert Lewin, Anthony Cave Brown și Elisabeth Barker. Aceste elemente permit și o mai corectă înțelegere a descrierii lui S. Ambrose, care se concentrează asupra aspectelor specifice din Bodyguard referitoare la debarcarea în Normandia (Fortitude) și care acopereau întreaga curbă în formă de semilună din nordul Norvegiei și pînă la frontiera franco-spaniolă.

Încă la Conferința de la Teheran, la ultima ședință plenară din 30 noiembrie 1943, Stalin, Roosevelt și Churchill au căzut de acord ca „în legătură cu viitoarele operații în Europa”, statele majore „să se concentreze” asupra unui plan de „inducere în eroare și înșelare în privința acestor operații”. În decembrie 1943, varianta britanică a acestui plan, coordonată cu americanii, a căpătat denumirea de Bodyguard și ea a fost prezentată generalului Eisenhower, o lună mai tîrziu, imediat ce și-a preluat funcția la Londra. Elementul esențial consta în a se face să se creadă că invazia nu va fi posibilă pînă în luna iulie și să se ascundă locul real unde va fi efectuată. Printre elementele majore se aflau și acreditarea ideii de operații anglo-americane-sovietice în Norvegia, în primăvară, „o debarcare anglo-rusă pe coasta română a Mării Negre pentru a amenința livrările germane cu petrol natural de la Ploiești”² și solicitarea ca sovieticii să nu înceapă ofensiva lor de vară pînă la sfîrșitul lunii iunie, „o stratagemă menită să-l facă nesigur pe Hitler asupra priorităților sale și să-l împiedice să retragă forțe de pe frontul rus, pentru a le întări pe cele din Franța”³. În total, Bodyguard cuprindea șase direcții principale, printre care cele mai sus-menționate, altele 36 planuri subordonate și o mulțime de strategeme asociate. „Planul, în ce privește Europa de Sud-Est, intenționa să-l mențină

¹ La o ședință a Șefilor de state majore, din 29 martie, în legătură cu „negocierea cu România”, Șeful statului major imperial, generalul Allan Brooke, a subliniat — conform procesului verbal — că orice sugestie că nu vom fi în stare să întreprindem acțiuni terestre ar putea avea un efect asupra planurilor noastre de disimulare” (Ibidem, cadrul 714).

² După unele surse britanice, s-ar fi cerut numai sovieticilor simularea intenției unei debarcări pe litoralul român și bulgar al Mării Negre.

³ Între 7 februarie și 3 martie 1944, la Moscova au avut loc discuții între reprezentanții militari și ai serviciilor speciale sovieto-anglo-americane asupra colaborării concrete privind aplicarea hotărîrilor de la Teheran, la care au participat și ofițerii însărcinați cu Bodyguard.

pe Hitler nervos și neliniștit în legătură cu posibilitatea că unul sau toți cei trei sateliți (România, Bulgaria, Ungaria) ar putea să o rupă cu Germania, astfel ca să-l forțeze să mențină maximum de trupe în această regiune. Nu există nici un dubiu totuși că, din august 1943, Churchill într-adevăr credea în această posibilitate și dorea să facă tot posibilul, prin atacuri aeriene și presiuni politice asupra tuturor potențialilor elemente anti-germane, pentru a acționa rapid, pentru a face această (desprindere de Germania) «o realitate» (E. Barker).

Și din acest caz reiese că „escorta de minciuni” nu avea doar o misiune împotriva inamicului, o latură a Bodyguard fiind destinată tocmai facilitării „alternativelor balcanice”, pe care Churchill a promovat-o cât a putut. Dealtfel, în urmărirea intereselor imperiului britanic, Churchill, care impresiona adeseori prin franchețea sa, nu a ezitat să încerce intoxicarea aliaților săi. Nu numai că a interzis să se comunice aliaților sovietici existența sistemului Ultra, dar un exemplu, acum notoriu, este că deși datorită sistemului Ultra a

cunoscut planurile lui Hitler încă în 1940, inclusiv anularea pregătirii invaziei Angliei, după remarcarea unui agent britanic, Churchill „păstra aceste informații în cel mai strict secret”, pentru „a menține sprijinul și simpatia lui Roosevelt față de „insula asediată”, cu toate că nici o amenințare de invazie nu mai plana asupra Angliei” (C. Whitting, *The Battle for Twelweland*, Londra, 1975, p. 131).

„Escorta de minciuni” a Overlord se poate spune că a cuprins toate teatrele de operații din perimetrul Europei pe care se aflau anglo-americanii, inclusiv Mediterana, canalele diplomatice — atenție deosebită acordându-se capitalelor țărilor neutre —, activitatea serviciilor secrete, ale căror antene, inclusiv în Europa ocupată, radiau semnale false. Dar această „escortă”, în multe aspecte, camufla și operații în vederea consolidării unor poziții postbelice în zone care nu aveau vreo legătură cu Overlord. Bineînțeles, sub aspect operativ, maximă importanță prezenta ceea ce se întreprindea în vecinătatea fațadei unde urma să se producă invazia.

Fortitude

În executarea acestei operații, au fost implicați mii de oameni, angajați în zeci de sarcini și având roluri distincte. Fortitude a inclus armate fantomă, comunicații radio false, rapoarte de spionaj false și precauțiuni de securitate complicate. A fost o acțiune combinată, în care ofițerii britanici și americani au conlucrat în totală armonie. În privința timpului, resurselor și energiei ce i-au fost consacrate, operația Fortitude a fost unea în istoria ducerii războiului; niciodată un comandant nu merseese atât de departe și nu angajase atâtea cheltuieli, pentru a-și induce în eroare inamicul.

Guvernele britanice și american li acordaseră lui Ike disponibilități imense. Această uriașă forță avea nevoie de un singur dirijor. Cineva trebuia să o orienteze; cineva trebuia să cuprindă toate informațiile adunate, să le înțeleagă sensul și să le ordoneze; cineva trebuia să stăpânească diferitele subterfugii care se desfășurau în același timp; cineva trebuia să hoțărăscă; cineva trebuia să-și asume răspunderea.

Norvegia sau Normandia?

Toate aceste sarcini i-au revenit lui Eisenhower. Ceea ce l-a ținut sub o tensiune enormă, tensiune ce a crescut, în proporție geometrică, cu fiecare zi ce trecea. „Ike arată cunoscut și obosit — nota Butcher¹, la

¹ Harry Butcher, aghiotant personal al generalului Eisenhower, autorul volumului de memorii *My Three Years with Eisenhower* (Treii ani cu Eisenhower), New York, 1946.

Una din sursele biografice privind activitatea comandantului suprem

12 mai. Încordarea momentului 1 se citește pe față. Arată mai bătrîn decît orînd de cînd lucrez cu el”.

Sub povara răspunderilor, numărul țigărilor „Camel”, pe care le fuma, a sporit, ajungînd cam la 80 pe zi, în timp ce numărul orelor de somn s-a redus, la nu mai mult de patru ore pe noapte. Dar Ike era în stare să reziste.

Îi făcea plăcere să atace problemele pe care le ridica operația Fortitude. „Îmi plac toate astea”, scria pe marginea unui set de propuneri de disimulare. „Desigur, ei, personal, nu inițiază nici măcar o schemă concretă, dar trebuia să le aprobe pe toate, să se asigure de coordonarea lor și să ordone momentul executării.”

Generalul Harold R. Bull, șeful Direcției operațiilor (G-3), din cadrul Comandamentului suprem al forțelor expediționare aliate, controla zilnic planul de disimulare. El conlucrea îndeaproape cu Secția de control Londra (LCS) și cu omologul ei american, Controlul unit de securitate (JSC). LCS și JSC răspundeau în fața șefilor lui Ike, Statele majore reunite, pentru punerea la punct și coordonarea acoperirii strategice și a planurilor de disimulare. Planul pe care l-au prezentat pentru Overlord era complex, cu bătaie lungă și periculos de ambițios.

Așa cum a fost aprobată de Ike, operația Fortitude trebuia să-l facă pe germani să creadă că invazia va

al Forțelor expediționare aliate în perioada debarcării în Normandia o constituie jurnalul ținut de soferul său, locotenent Kay Summersby. WAC, din iunie 1944 pînă în aprilie 1945. Domnișoara Kay Summersby (pentru care comandantul-sef nu-treia o puternică afecțiune) și-a publicat ulterior memoriile în cartea *Eisenhower Was My Boss* (Eisenhower a fost șeful meu), apărută la New York, în 1948.

începe cu un atac asupra sudului Norvegiei, lansat din porturile scoțiene, pe la mijlocul lui iulie, urmînd ca, principalul asalt să se producă mai tîrziu, la Pas de Calais. Lovitura asupra Norvegiei urma să revină unei inexistente „Armata 4” britanică, în timp ce absolut imaginarii Grup de armate 1 al S.U.A. (FUSAG) trebuia să efectueze debarcările la Pas de Calais. Alte elemente ale operației Fortitude erau menite să amenințe coastele golfului Biscaya și regiunea Marsilei, să mențină îngrîșirea lui Hitler în legătură cu posibile debarcări în Balcani și, în general, să distragă atenția germanilor de la Normandia. Dar marile operații rămîneau Norvegia și Pas de Calais.

Fortitude se baza pe ideile preconcepute ale germanilor. Feldmaresalul Gerd von Rundstedt, comandantul forțelor germane din vest, era de acord cu Hitler că invazia se va face „în partea mai îngustă a Canalului Mincel”, din motive evidente, cum sînt distanța mai scurtă — menită să reducă timpul de traversare pentru nave și avioane —, apropierea de Ruhr și de Rin, inima complexului industrial german, precum și datorită faptului că rampele de lansare ale rachetelor V-1² erau amplasate în vecinătatea de Pas de Calais. Rundstedt considera că aliații ar putea efectua debarcări de diversivune în altă parte, dar Pas de Calais reprezenta locul sigur al atacului principal.

Pentru a-l face pe germani să privească către nord, spre Norvegia, ca posibil loc al atacului de diversivune, iar nu spre sud, spre Normandia, aliații trebuiau, înainte de toate, să-l convingă pe inamic că

² V de la Vergeltung — răzbunare, pedepsă. V-1 era un avion autopropulsat fără pilot, cu o bombă de o tonă (*Magazin istoric*, nr. 6, 7/1980).

dispun de suficiente forțe pentru realizarea unei asemenea diversivne. Această sarcină prezenta o dublă dificultate, din cauză că Ike ducea o lipsă acută de nave de debarcare, necesare pentru a transporta cînel divizii numai pe tărîmul Normandiei. El fusese obligat să amîne data declanșării operației Overlord de la începutul lui mai la începutul lui iunie, pentru a putea conta, în vederea asaltului, și pe producția de nave de debarcare de pe ultima lună, iar Statele majore reunite se văzuseră alitate să anuleze o debarcare simultană în sudul Franței, deoarece nu existau destule nave disponibile! Pe scurt, Ike nu dispunea nici de trupe și nici de nave de debarcare, ca să poată întreprinde o diversivne.

Infumurare în ambele privințe, dar concluziile pe care le trăgeau erau greșite. Aceste două fixații mentale au contribuit, și ele, la înfrîngerea Germaniei.

Armata 4 britanică, prevăzută să invadeze Norvegia, la mijlocul lunii iulie, exista numai pe undele radio. Ceea ce nu însemna că alcătuirea ei s-a redus la simpla transmitere a cîtorva mesaje. Aliații au trebuit să umple eterul cu o dubură exactă a schimbului de mesaje radio care însoțete constituirea unei armate, unele cifrate, altele în clar. La comanda acestei operațiuni se afla colonelul R.M. MacLeod. Cînd și-a primit instrucțiunile, i s-a spus: „Germanii sînt ai naibii de buni la interceptare și radiolocajie. Iți vor dilui Cartie-

divizionare, văzute pe stradă, și zvонuri în rîndul trupelor, privitoare la o deplasare în Norvegia. Pe aeroporturile scoțiene au apărut „bombardiere” bimotore din placaj. Comandourii britanice au efectuat o serie de raiduri pe coasta Norvegiei, menite să creeze impresia unor acțiuni tactice premergătoare invaziei. Sistemul Ultra oferea feedbackul, făcîndu-le cunoscut aliaților ce înghit și ce resping germanii. S-a dovedit că Hitler a înghițit momeala. El nu numai că și-a menținut trupele de garnizație în Norvegia, dar le-a și întărit. Spre sfîrșitul primăverii, avea acolo 13 divizii ale armatei de uscat, 90 000 militari din marina militară și 60 000 din aviație, plus o divizie de blindate. Era mai mult decît dublul forțelor de care ar fi avut nevoie Germania în Norvegia, pentru a asigura misiunea de ocupație. Ceea ce constituia un triumf important al aliaților: la o investiție minimă — un profit maxim.

A doua parte principală a operației Fortitude, crearea Grupului 1 de armate american (FUSAG), a fost și mai completă. Are implica întregul volum de comunicații radio al unui grup de armate, nave de debarcare pur decorative, neglijent camuflajate, cîmpuri pline de tancuri de carton (autoturisme de teren trăgeau după ele lanțuri, pentru a stîrni praful și a lăsa urme de șenile), precum și utilizarea din plin a Sistemului misificării. Spionii raportau despre desfasurarea unei activități intense — construcții, mișcări de trupe, sporiirea traficului feroviar în zona Midlands² și altele de acest fel — toate fiind acțiuni care ar fi avut loc în realitate, dacă obiectivul ar fi fost Pas de Calais. Tot ce spuneau spionii trebuia să se potrivească cu ce relevau germanii mesajele radio, punînd accent pe date concrete. După cum avea să scrie Masterman, „speculațiile, banurile sau zvonurile ar fi avut un efect redus sau nici unul asupra gîndirii militare germane, căci un ofiter german de stat major nu știe să-și formeze propriile aprecieri și deducții decît pe baza faptelor pe care le are în față. El are nevoie de localizarea și identificarea formațiilor, unităților, comandamentelor, zonelor de concentrare ș.a.m.d.”.

Patton caută publicitatea

La Dover, în dreptul lui Pas de Calais, britanicii au construit, de asemenea, un doc petrolier pur decorativ, cu ajutorul unor scenografi de teatru și cinema. Regele George VI l-a vizitat. Eisenhower a rostit o cuvîntare în fața „construcțiilor”, la un dîneu oferit la hotelul „White Cliffs” din Dover. Primarul a făcut cîteva declarații, exprimîndu-și satisfacția pentru „deschiderea unei noi instalații” în oraș. Forțele aeriene britanice (RAF) au efectuat patrule permanente cu aparate de vîntătoare; avioanele de recunoaștere germane li s-a permis să zboare deasupra, dar numai după ce erau silite să urce la 33 000 picioare (10 000 metri), de unde aparatele lor de foto-

² Denumirea regiunii din centrul Angliei, în jurul orașului Birmingham.

Bucurie în tabăra aliaților (Eisenhower, Patton, Bradley, Hodges) și...

Hitler înghite momeala

Pentru a-l face pe germani să creadă contrariul, aliații trebuiau să creeze, pe seară largă, divizii fantomă, pe calea mesajelor radio. Există aici un delicat element de ironie. Germanii credeau că, dispunînd de Enigma, au cea mai bună mașină din lume pentru codificarea semnalelor radio. Totodată, și că sînt cei mai iscusiți în interceptarea și decodificarea mesajelor cifrate ale inamicului. Aveau motive reale de

ru general cu o marjă de eroare de maximum cînel mile. Și asta în nu mai mult de cîteva ore. În plus, sînt capabili să identifice nivelul comandamentului — armată, divizie, corp de armată sau orice altceva —, după natura comunicațiilor și tipul de aparat folosit”.

La Cartierul general al armatei, instalat în castelul din Edinburgh, funcționau 20 ofitieri mai vîrstnici; comandamentele fantomă de corpuri de armată și divizii erau împrăstiate pe tot întinsul Scoției. În tot cursul primăverii anului 1944, ele au schimbat mesajele la felul acestora: „Div. 80 solieată 1 800 perechi crampoane, 1 800 perechi legături de schiuri...”; „Compania Auto, Corpul 2 cere manuale privind funcționarea motoarelor la temperaturi scăzute și mare altitudine”; „Corpul 7 cere trimiteră de specialiști pentru demonstrarea metodei Bilkeri de escaladare a fețelor de stîncă...”

În alte elemente de disimulare intra publicarea de știri în ziarele scoțiene, de pildă, comentarea „mecanicilor de fotbal ale Armatei 4” sau programe BBC, precum „O zi pe teren cu Corpul de armate 7”. Spionii germani din Scoția, acționînd sub strictă supraveghere a agenților de control britanici, trimiteau mesaje la Hamburg și Berlin despre traficul feroviar intens, despre noi însemne

² Navele de debarcare au fost doar una dintre marile probleme ale invaziei. În fapt, ea decurgea din insistențele britanice de a se continua ofensiva în Italia, iar după ocuparea Romei, de a se deschide perspectiva pătrunderii în Balcani, plîndindu-se, în acest scop, pentru amînarea și chiar anularea operației Anvil (debarcarea în sudul Franței). În repetate rînduri, generalul Eisenhower a atras atenția generalului Marshall asupra acestor probleme, care au constituit și subiectul unor ascuțite controverse între Roosevelt și Churchill și, nu mai puțin, între înalții comandanți americani și britanici.

grăfiant nu erau în stare să surprindă vreo anomalie în aspectul docului. Orașul Dover se asemăna cu un imens platou de filmare.

Cheia de boltă a operației Fortitude a constituit-o alegerea de către Ike a generalului George S. Patton în funcția de comandant al Grupului I de armate american (FUSAG). Germanii îl considerau pe Patton drept cel mai bun comandant pe care îl aveau aliații (Patton era de acord) și se așteptau ca el să conducă asaltul. Eisenhower a precizat că Patton este un comandant excelent pentru anumite situații speciale, mai ales în urmărirea inamicului aflat în retragere, dar nu omul potrivit pentru Overlord, operație care necesita o viziune amplă și capacitatea de a se înțelege bine cu britanicii (în special cu Montgomery), calități pe care Patton nu le poseda. Planul lui Ike era să-l folosească pe Patton abia după ce aliații reușeau să realizeze străpungerea din capul de pod din Normandia. În acel moment, Patton urma să preia comanda Armatei 3 americane, pentru a traversa în lăptos teritoriul Franței. Analiza făcută de Ike asupra lui Patton, așa cum l-a exprimat-o lui Marshall, merită să fie citată pe larg: „Mulți generali se gîndesc la luptă mai întâi în sensul concentrării, aprovizionării, întregirii, înlocuirilor, iar apoi, după ce sînt asigurate toate cele de mai sus, în sensul unei înaintări conservatoare. Acest tip de persoană este necesar, deoarece te împiedică să faci prostii prea riscante. Apar însă ocazii cînd trebuie să-ți amintești că, uneori, îndrăzneala este de zece ori mai importantă decît efectivele. Forța lui Patton rezidă în faptul că el gîndește numai cum să atace, atîta vreme cît mai există un singur batalion care poate continua să meargă înainte. În plus, omul are o istețime nativă, care funcționează în așa fel, încît trupele sale par a avea întotdeauna destule muniții și suficiență hrană, orîndu-se așa. Personal, mă îndoiesc că ar lua vreodată în considerare candidatura lui Patton pentru postul de comandant de grup de armate sau pentru oricare altă funcție mai înaltă. Dar, în calitate de comandant de armată—aflat sub ordinele unui om echilibrat și solid, care are suficiență minte să folosească bunele calități ale lui Patton, fără a se lăsa orbit de pornirea lui de a se da în spectacol și de a face teatru—, el trebuie să facă treabă bună, așa cum a dovedit-o în Sicilia”.

Pînă atunci, Eisenhower a folosit reputația lui Patton și faptul că acesta se afla mereu în ochii lumii, pentru a consolida operația Fortitude. Încă o dată, germanii au aflat de sosirea lui Patton în Anglia, înaintea ca să se fi anunțat public, datorită agenților Tate și Garbo. Mai tîrziu, Patton a fost la teatru la Londra, s-a dus în citeva baruri, a participat la o recepție la hotelul „Savoy” și a folosit și alte ocazii pentru ca numele să-l apară în ziare. Mesajele radio transmise de Grupul I de armate american (FUSAG) dădeau și ele germanilor indicii despre venirea și plecările sale, arătînd, totodată, că el stăpînește ferm frîiele noului său post de comandă.

Aceste armate fantomă amestecau divizii, corpuri de armată și armate reale și inventate. Dispozitivul de luptă al Grupului I de armate american (FUSAG) includea Armata 3 americană, care era reală, dar se

afila încă în Statele Unite, Armata 4 britanică, unitate inventată, și Armata 1 canadiană, care era reală, prevăzută să debarce în Normandia, încă din prima zi. În plus, 50 divizii pentru valul următor (organizate în Armata 14 americană, care era inventată) așteptau în Statele Unite, pentru a fi transportate la Pas de Calais, după ce Grupul I de armate american stabilise capul de pod. Multe dintre diviziile Armatei 14 erau reale și făceau parte din Armata 1 americană a lui Bradley. Astfel, adevăratul dispozitiv de luptă deținea ponderea principală a forțelor aliate din vestul, sud-vestul și zona Midlands a Marii Britanii, în timp ce cel inventat avea ponderea principală în Scoția, în est și sud-est.

...vădită îngrijorare pe chipurile căpeteniilor germane aflate în inspecție de front (Rommel, Speidel, Ruge)

În p. 47: 6 iunie 1944. Primele trupe britanice ajung pe plajă

200 rapoarte pentru 1 frază

Relațiile cu presa au constituit o parte importantă a efortului de a menține secretul operației Overlord. Cu un an înainte, cînd pregătirile pentru invadarea Siciliei erau în plină desfășurare, Ike era îngrijorat că speculațiile de presă în jurul următoarelor ofensive a aliaților le-ar putea da unele indicii germanilor. A folosit atunci o metodă singulară, pentru a preveni asemenea speculații. l-a convocat pe toți corespondenții de presă acreditați pe lângă Cartierul său general, le-a spus că li considera ca fiind aproape membri ai propriului său stat major, le-a explicat că nu ar dori ca el să scrie articole speculative despre următorul obiectiv și a încheiat anunțînd că acest obiectiv va fi Sicilia. l-a rugat să nu discute nici măcar între ei despre asta și a adăugat că mulți ofițeri superiori de la propriul său cartier general nu știau ceea ce știa el. Un reporter l-a spus atunci lui Butcher: „Doamne,

acum mi-e frică să mai pun bătătură în gură”. Nimeni nu a scos o vorbă.

Eisenhower nu a mers atît de departe, încît să le dezvăluie ziariștilor secretul operației Fortitude-Overlord, dar le-a spus că li considera aproape ofițeri de stat major și a indicat comandanților de unități să colaboreze, pe cît este posibil, cu presa. Într-un ordin general, el arăta că trebuie să li se permită corespondenților de război să discute liber cu ofițerii și soldații și să vadă dispozitivul de război în stare de funcționare, pentru a putea înțelege și transmite publicului cititor condițiile în care ostașii din țările respective duc războiul împotriva inamicului”. Însă orice menționare a unor operații posibile, a unor mișcări de trupe sau a amplasării ace-

tora se cenzura strict. Fortitude era mult prea prețioasă și mult prea complexă. Specificarea, în necunosțință de cauză, de către vreun reporter, ca unei divizii sau a unui corp de armată putea nădărnici întreaga operație.

La rîndul lui, Ministerul propagandei, al domnului Goebbels, cenzura mult mai strîns presa germană. Aliații nu puteau obține prea multe informații din ziarele franceze [colaboracioniste] sau germane. Dar prin Ultra, el aveau o viziune chiar mai bună asupra măsurilor luate de germani. Feedbackul furnizat de Ultra era completat prin recunoaștere aeriană, prin rapoartele spionilor aflați în Franța, prin interogarea prizonierilor de război (multe date despre armata germană s-au aflat în timpul plaserii unor microfoane în celulele în care erau deținuți generali germani capturați la Tunis, în Sicilia și Italia) și prin alte mijloace tradiționale de dobîndire a informațiilor brute. Generalul (britanic) Kenneth Strong, șeful Direcției de Informații (G-2) a lui Eisenhower, avea un efectiv de peste 1 000 lucrători, care cercneau, analizau, verificau și coroborau informațiile primite și le reduceau la proporții utilizabile. Pentru ca cititorul să-și poată face o idee despre amploarea

rețelilor de informații aflate sub comanda lui Strong, să menționăm că acesta a notat undeva că un „năvod” de 200 rapoarte „îmi dădea o frază de inclus în raportul meu către generalul Eisenhower”.

Strong era un om plăcut, înimos, de obicei zimbitor, întotdeauna optimist, direct în exprimare; ca om, semăna mult cu Ike, așa că cei doi generali se împăcaseră de minune. Strong ne dă o bună imagine asupra metodelor folosite de Eisenhower în utilizarea informațiilor: „Am descoperit că cea mai bună cale de a discuta cu el este aceea de a fi sincer total, indiferent de considerentele naționale sau de alți factori controversați, care ar putea fi implicați în materie... Am aflat astfel că Eisenhower are un imens talent de a asculta explicațiile orale și de a distila esența... Numai cu câteva prilejuri, atunci când era esențial să rămână o piesă de arhivă, i-am prezentat lui Eisenhower în scris o sinteză a informațiilor. Prefera categoric rapoartele verbale, întrucât acestea îi dădeau posibilitatea să pună întrebări asupra aspectelor necclare și să sondeze dincolo de suprafața și aparențele problemelor în cauză. Am constatat că o vizită la el făcea cit un teane de noapte. În special datorită faptului că el privea adesea cu mult înăuntru față de evenimentele curente. Nu a insistat niciodată să vadă informațiile brute pe care se bazează judecățile noastre, cum mi s-a spus că făcea mereu Churchill”.

Păcăleală totală

În tot cursul primăverii anului 1944, rapoartele lui Strong au fost cit se poate de încurajatoare. Din datele furnizate de Ultra și de alte surse, rezulta în mod clar că germanii supraestimau forțele de uscat aliate, în proporție de doi la unu, și credeau că Ike dispune de un număr de patru ori mai mare de nave de debarcare decât existau în realitate. În cadrul unei ședințe memorabile, Strong i-a arătat lui Ike o hartă germană, prezentând dispozitivul de luptă al britanicii, document capturat în Italia, care arăta că de total înghesie înamicul datele furnizate de acțiunea Fortitude. Inclusiv existența miticei Armate 6, o broșură de identificare, distribuită ofițerilor germani aflați pe front și obținută de un agent din Franța, includea schifele în culori ale însemnelor de umăr purtate de ostașii diviziilor imaginare. La 1 iunie, serviciile de informații germane număraseră un total de 80 divizii aliate în Marea Britanie, când în realitate nu erau decât 47.

Von Rundstedt și principalul său subaltern, Rommel, aveau o imagine

În noiembrie 1943, mareșalul Erwin Rommel, care deținea o funcție de comandament în nordul Italiei, a fost trimis să inspecteze sistemele de apărare între Dunkerque și Bretagne. El a pus sub semnul întrebării opinia lui Rundstedt și a înaltului comandament al Wehrmachtului că debarcarea va avea loc în Pas de Calais și, în lunile următoare, modul de activitate și absența minării golului Senci păreau să-i susțină punctul de vedere. Dar

profund greșită despre dispozitivul de luptă al aliaților. Datorită sistemului Ultra și altor surse, Eisenhower cunoștea dispozitivul german aproape tot atât de bine ca și Rundstedt și Rommel. Ultra nu numai că îi comunica lui Eisenhower unde se aflau germanii și cu ce efective, dar îi și permitea să tragă cu urechea la dezbaterile dintre Rommel și Rundstedt asupra modalităților de a face față atacului. Simplificând lucrurile, se poate spune că Rundstedt dorea să-și păstreze cele mai bune unități de blindate retrase mai departe de litoral, să se asigure că invazia este reală, și nu o disimulare, iar apoi — și numai atunci! — să contraatace în forță. Rommel era de altă părere. După cum arăta Strong, în sinteza sa din 5 mai, „Rommel și-a dat acum seama că, odată ce zona de debarcare este ferm implantată, superioritatea aliaților în aviație, tancuri și artilerie va face imposibilă eliminarea unei asemenea zone. Prin urmare, el avea în vedere să lăzbească puternic și de îndată forțele aliate în fața lui”. Pentru a putea proceda așa, Rommel dorea ca toate unitățile sale combinate să se așeze pe poziții avansate, chiar pe țărm. Rommel avea două armate în Grupul de armate B, Armata 7 și 15. Unitățile cele mai bine înzestrate și cele mai mobile erau cele 18 divizii din cadrul Armatei 15, care includea Divizia de elită 116 tancuri, precum și alte formațiuni de blindate. Rommel concentrase Armata 15 și în jurul lui Pas de Calais, în timp ce Armata 7 asigura acoperirea litoralului francez de la gurile Senci până la Brest, incluzând, desigur, și Normandia.

Echipele lui Strong elaboraseră tale exacte asupra capacității germanilor de a deplasa întăriri în Normandia. Concluzia era că, în cazul în care germanii ar aprecia, în mod corect, că operația Overlord reprezenta asaltul principal, ei ar putea concentra, la 25 zile după debarcare, circa 21 divizii în zona Normandiei, inclusiv 9 divizii de blindate. Dacă se întâmpla așa, aliații ar fi fost copleșiți. Ike nu putea egala un asemenea ritm de concentrare de forțe; și chiar dacă ar fi putut, nu era în măsură să aprovizioneze trupele cu suficiente muniții, carburanți și alimente, pentru a putea duce lupta, din cauza capacității insuficiente de descărcare a porturilor artificiale. Pe scurt, dacă acțiunea Fortitude dădea greș, dacă germanii își retrăgeau Armata 15 din Pas de Calais și o aruncau asupra Normandiei, operația Overlord era sortită eșecului.

În mai, Comitetul unit de informații al Cabinetului de război britanic a început să alcătuiască sinteze săptămânale privind „Aprecierile germa-

Hitler, datorită intoxicației realizate prin Fortitude, a rămas la părerea că o debarcare în Normandia va fi doar o diversivune, urmată de operații în Pas de Calais. Totuși, insistențele lui Rommel ca forțele de invazie să fie atacate și respinse chiar în momentul debarcării l-au făcut pe Hitler să-l numească la comanda grupului de armate desăfurat de la frontiera Olandei până în Bretagne, fără însă a include în subordinea lui directă cea mai mare parte a blindatelor. Din cele 80 divizii aflate în subordinea lui Rundstedt, Rommel dispunea de 43 și, în ajutul invaziei, doar 18 se aflau în Normandia.

nilor asupra intențiilor aliaților pe Frontul de vest”, buletine de una-două pagini, care răspundeau la întrebările unde, când și cu ce efective se așteaptă germanii să albe loc atacul. Aceste documente purtau ștampila „strict secret” și erau difuzate unui număr foarte limitat de persoane; se trăgeau numai 60 exemplare. În 1979, Arhivele naționale din Statele Unite au pus pentru prima dată aceste sinteze la îndemina cercetătorilor. Cel ce le citește azi, într-o înădăpăre plină de praf din clădirea Arhivelor de pe Constitution Avenue din Washington, este impresionat de dramatismul momentului și de miza imensă aflată în joc, dar poate și mai mult de alte două lucruri: că de total au fost păcăliți germanii și că de amănunțit cunoșteau aliații nu numai dispozitivul lor de luptă, dar și planurile și intențiile lor.

Sintzele seoseau săptămână de săptămână, conținând exact știrile pe care Eisenhower își dorea să le citească. Operația Fortitude era un edificiu clădit cu efort mizigal, atât de precis și de complex, încât îndepărtarea unui și singur pilon de sprijin ar fi dus la prăbușirea întregii construcții. La 29 mai, cu numai o săptămână înainte de ziua debarcării, sinteza a inclus o frază cu totul îngrîșitoare: „Tendința recentă de deplasare a trupelor de uscat germane spre zona Cherbourg este de natură să întărească părerea că regiunea Le Havre-Cherbourg este considerată drept punctul probabil, poate chiar principal, al asaltului”.

„Transpirase” ceva, pe undeva? Reușiseră așadar germanii să pătrundă secretele acțiunii Fortitude? Asta nu se putea ști, decât dacă sistemul Ultra avea norocul să intercepteze o știre; dar între timp comandantul aviației lui Eisenhower² dorea să anuleze lansările de parașuțiști și planeoare, în baza faptului că germanii au aflat secretele și sint gata să-i măcelărească pe tinerii căzuți din cerul Normandiei. Această cerere l-a produs lui Ike cele mai tensionate momente de pe tot parcursul războiului. Aliații își asumau un risc enorm, iar securitatea operației Overlord avea o însemnătate absolut crucială.

Cuvînt introductiv și notele serialului
dr. Eugen PREDA
Versiunea românească
Sergiu CELAC

² Trafford Leigh-Mallory, mareșal britanic al aerului.

În numărul viitor, ultima parte din serialul Operația Overlord — capitolul secret: Y și Y+5 ● În zona pregătirii invaziei ● Privilegiul comunicațiilor diplomatice se suspendă ● Un general american limbut ● Agentul Garbo transmite „Orchestra” continuă „să cînte” ● „Bătălia” căilor ferate.

ASA VA PLĂCE ISTORIA?

Prințul de Canino—o enigmă elucidată?

În anul 1856, când puterile europene — ca urmare a dorinței manifeste de unire evidentă în ambele principate — au decis să ia în discuție și problema soluționării viitorului statut politic al Moldovei și Munteniei, a început să se vehiculeze tot mai mult ideea unirii lor sub sceptrul unui prinț străin. Printre propuneri figura și candidatura prințului de Canino, susținută de împăratul Napoleon III — candidatură de care este vorba într-o scrisoare din vara anului 1856 a revoluționarului pașoptist Ștefan Golescu către vărul său Alexandru G. Golescu-Arăpila. Acesta îl informa că Napoleon III l-ar vedea pe tronul principatelor pe o rudă a sa „prințul de Canino sau fiul său”.

Porcind de la această afirmație, George Fotino, în monumentală sa lucrare *Din vremea renașterii naționale a Țării Românești. Boierii Golești* arată că „el [Napoleon III] a și arătat pe candidatul întrevăzut de cercurile franceze: Lucien Bonaparte, principe de Canino sau fiul acestuia, Pierre Bonaparte”. Acestei păreri i se rialiază recent Anastasie Iordache (*Golești. Locul și rolul lor în istoria Româ-*

niei), care consideră că propunerea ar fi venit chiar din partea consulului Franței la București, Louis Philippe Bécларd: „Bécларd a pus problema domnului străin în persoana prințului de Canino, Luciano Bonaparte sau a fiului acestuia, Pierre Bonaparte”. Această variantă rezultă dintr-o scrisoare a lui Nicolae Golescu tot către Al. Golescu-Arăpila: „guvernul [francez] e mai hotărât ca niciodată în favoarea unirii sub un prinț străin. Cine este acest prinț străin nu știm încă. Am uitat să-ți spun că în conversația lui Filipescu cu Bécларd acesta a aruncat în trecere numele de Canino. E un nume de la el sau de la guvernul francez?”

Care este realitatea? Nici Bécларd și cu atât mai puțin Napoleon III nu ar fi putut să propună pentru tronul principatelor pe Lucien Bonaparte — adică o persoană moartă de mai bine de 15 ani!

Între-adevăr, Lucien Bonaparte, fratele mai mic al lui Napoleon I, primul purtător al titlului de prinț de Canino s-a născut la 1775 și a murit în 1840. Fiind evident că despre fratele lui Napoleon I nu

poate fi vorba, constatăm că această confuzie se datorește necunoașterii familiei imperiale de către Golești. Căci, pe de altă parte, nici despre Pierre Bonaparte nu putea fi vorba, acesta fiind cunoscut ca aventurier și opozant al vărului său, Napoleon III. Este adevărat, Pierre Bonaparte a solicitat el însuși românilor din emigrație să-l propună la tron, dar e mai greu de crezut că Napoleon III ar fi susținut candidatura celui ce a contestat atât de vehement lovitura de stat din 2 decembrie 1851. În afară de aceasta, Pierre nu era prinț de Canino, doar frații săi mai mari Charles-Lucien și Louis-Lucien purtând acest titlu.

Dar Charles-Lucien a trăit și a făcut politică în Italia, fiindu-i admis să se stabilească în Franța doar după 1850. Rezultă că cel pe care îl sprijinea Napoleon III era Louis-Lucien, distins filolog și convins susținător al vărului său (Napoleon III), care în 1852 l-a numit senator, recunoscându-i titlul de prinț și de alteț cu rang la curte.

Paula GORNESCU,
Muzeul de istorie al
R.S. România

Și totuși...

Și totuși, chestiunea identificării prințului de Canino rămâne în continuare deschisă. Să rememorăm unele date genealogice, legate de familia lui Napoleon I. Întiul purtător al titlului a fost al doilea

frate al lui Napoleon I, *Lucien Bonaparte* (1775-1840). Deși în unele lucrări (*La grande encyclopedie*, de pildă) toți fiii lui Lucien sînt intitulați prinți de Canino, titlul (conform tabelelor genealogice) a fost pur-

tat se pare numai de primul născut din această căsnicie: *Charles-Lucien* (1803-1857), participant la revoluția de la 1848 din Italia, revenit în Franța după 1850, distins ornitolog — domeniu în

CRONICI OTOMANE DESPRE ROMÂNI

(Urmare din p. 39)

care a lăsat lucrări de valoare științifică. *Louis-Lucien* (1813-1891) a fost un fervent susținător al vărului său, a devenit senator și Napoleon III i-a acordat titlul de *prinț și alteță imperială*. *Pierre Bonaparte* (1815-1881), adversar o vreme al lui Napoleon III a trăit în exil, după 2 decembrie 1851 și s-a împăcat ulterior cu acesta, primind și el titlul de *prinț al Franței și alteță imperială*. (*The Encyclopaedia Britannica*, ed. 1925, vol. 3, p. 840). În schimb, întîiul născut din căsătoria lui Charles-Lucien cu Zenaide Bonaparte. *Joseph Lucien* (1824-1865) a devenit și el purtător al titlului de *prinț de Canino*.

Iată-ne, așadar, pe trei piste: una susținută la vremea ei de George Fotino (și reluată de Anastasie Iordache) care vede în prințul de Canino, pe Pierre Bonaparte. (De Lucien, mort în 1840, desigur nu poate fi vorba.)

A doua, cuprinsă în nota de mai sus, considerînd că prințul de Canino ar fi Louis-Lucien. Dar acesta nu a avut descendenți, deci Napoleon III nu se putea referi la el sau la fiul său.

Și, în sfîrșit, o a treia ipoteză în care candidatul lui Napoleon III ar fi fost Charles-Lucien (1803-1857) purtător în *mod cert* al titlului de prinț de Canino ori *fiul său*, *Joseph Lucien* (1824-1865), de asemenea prinț de Canino. În felul acesta n-ar exista nici o contradicție în afirmația lui Ștefan Goleșcu către Goleșcu-Arăpîlă, anume că Napoleon III ar dori pe tronul principatelor pe „prințul de Canino, sau fiul său” [s.n.]. Este, dealtfel, greu de crezut că, trăind în epocă, activînd atîta vreme la Paris și înainte de 1848 și după revoluție, frații Golești nu ar fi cunoscut familia imperială. Pentru această ipoteză pledează și alte date biografice: în 1856, Charles-Lucien se reîntorsese de șase ani în Franța, iar fiul său, în vîrstă de 32 ani, avea și el maturitatea necesară pentru a putea fi propus domnitor. Care din ipoteze să fie cea reală? Au cuvîntul specialiștii.

Gh. DAVID

Selaniki scrie că „a ieșit în întîmpinarea acestuia un mare alai”, iar la sosirea principelui transilvănean „întînzîndu-se un cort roșu, i s-au făcut onoruri de primire cu cinste”:

Tot Soliman Magnificul, după cum notează cronicarul Pecevi, i-ar fi declarat principelui Ioan Zapolya: „Ori de cîte ori vei avea greutăți, eu nu te voi refuza. Acceptîndu-te pe tine ca vecin, m-am ridicat împotriva dușmanilor tăi”.

Kiatip Celebi, autorul unei vaste opere istorice, reproduce în lucrarea sa *Istoria sinoptică* tratatele (*Ahidname*) Porții încheiate cu principele Transilvaniei, Gabriel Bethlen, (1613-1629), în care erau stipulate integritatea și neatîrnarea țării. „Să nu fie atacate și călcate hotarele Transilvaniei care au fost prevăzute din timpuri mai vechi în tratatele și înțelegerile dintre principii din Transilvania și Viena”.

Relatări despre raporturile de încredere reciprocă între conducătorii țărilor române și cei ai Porții se întîlnesc, de asemenea, în cronicile otomane cu prilejul înscăunărilor voievozilor noștri, cînd sînt stabilite și unele clauze și obligații reciproce. Relații multiple își creau feciorii sau frații de domni ținuți ostateci la Poartă. Mihai Viteazul cultivase astfel de legături în timpul șederii la Poartă. La fel Dimitrie Cantemir, a cărui faimă se răspîndise încă din anii tinereții sale, încît, atunci cînd a fost numit domn în Moldova, sultanul însuși n-a ezitat să-l primească în audiență — după cum relatează cronicarul oficial Rașid — chiar în a treia zi de Bayram, deși în era în obiceiul sultanilor să acorde audiență în zilele de sărbătoare.

În spiritul relațiilor speciale dintre țările române și Poartă, scrierile otomane consemnează contribuțiile unor domnitori din Moldova, Țara Românească sau Transilvania la încheierea unor tratate de pace între Imperiul otoman și Polonia, Austria sau Rusia. Tot Kiatip Celebi consemnează prezența, în 1617, a voievozilor români Radu Mihnea și Alexandru Iliș la încheierea păcii cu polonii. În menținerea păcii cu Polonia un rol activ a avut și Vasile Lupu. Tot acest domnitor a intervenit și în medierea conflictului dintre otomani și cazaci, privind cetatea Azov. Constantin Cantemir, la rîndul său, a înlesnit pacea cu Rusia în războiul Ligii Sfinte cu Poarta, încheiat cu pacea de la Carlovitz (1699).

Nu lipsesc din aceste cronici — cu prețioase mărturii ale trecutului glorios de luptă a românilor pentru păstrarea neatîrnării pămînturilor străbune — nici paginile tragice. Una dintre acestea — Constantin Brîncoveanu, despre a cărui domnie și sfîrșit scrie cronicarul Silahdar Fındıklılı Mehmed Aga, remarcînd marea putere la care ajunsese domnul român: „Fiind 26 ani beî al Țării Românești, se intitula rege și în numele său bătea monede”. Politica sa de independență față de Poartă, de colaborare, „unire și înțelegere cu regii creștini”, i-a atras mazișirea și condamnarea la moarte împreună cu întreaga familie în 1714.

Pagini dintr-o istorie zbuciumată, îndelungată, în care românii și-au apărut, cu vitejie și dragoste de țară, dreptul la viață liberă, la neatîrnare și suveranitate, stîrnind admirația lumii, fapt atestat și de mărturiile cronicarilor otomani.

1942-1943:

BERLINUL

VĂZUT DE LA

AMBASADA ITALIEI

LEONARDO SIMONI

„S-ar spune că sint doi bolnavi” — îl șoptește colegului său un membru al suitei lui Mussolini, venit să-l întâlnească pe Hitler la Klessheim, în aprilie 1943, văzându-i pe cei doi dictatori. „Vrei să zici mai degrabă două cadavre”, îl corectează acesta. Într-adevăr înfringerile suferite pe toate fronturile de luptă de puterile Axei, în anii 1942-1943, i-au împins pe Hitler și Mussolini în pragul agoniilor politice.

În Italia, regimul fascist se află în plină și gravă criză. Eșecurile de pe front și lipsurile din țară l-au dis-

creditat în ochii tuturor. Mișcarea de rezistență — avându-i pe comuniști în primele rinduri — se intensifică; grevele se înmulțesc. Amenințați cu falimentul politic, o parte din „ierarhii” partidului fascist — între care și ginerile lui Mussolini, G. Ciano — încearcă să se desprindă de Mussolini pentru a nu-l urma pe povârnișul prăbușirii sale. În partid se țes, așadar, firele unui complot împotriva „Ducelui”. La Curtea Regală, de teamă că monarhia ar putea să împărtășească soarta regimului fascist, dacă nu se desolidarizează față de el, se pun, de asemenea, la cale acțiuni de înlăturare a lui Mussolini. Nici partenerii Axei Berlin-Roma nu rămân inactivi. De la București, Mihai Antonescu încearcă, folosind relațiile sale cu ministrul Italiei în capitala României, Renato Bova Scoppa, să-l asocieze pe Ciano la ideea realizării unei „Axe latine”, formată din Italia, Franța, Spania, România și Portugalia, în măsură să se opună politicii Reichului. „Tînărul Antonescu, notează Ciano în

Jurnalul¹ său, afirmă net că Germania se găsește în condiții tragice și proclamă curajos necesitatea pentru România, ca și pentru noi, de a lua contact cu Aliații”. Informat despre aceasta, ca și despre alte tentative românești de ieșire din Axă, Hitler îl cheamă „la raport” (Klessheim, 12-13 aprilie 1943) pe mareșalul Antonescu, și-i supune „dosarul Mihai Antonescu”, cerându-i „capul” ministrului său de externe. Astfel intervenția brutală a Führerului pune capăt pentru moment acestor demersuri, care vor fi reluate cu mai

multă stăruință în anul următor.

Mussolini nu mai are nimic din fanfaronada și alura războinică de altădată: este deprimat și bolnav, incapabil de a lua o decizie în direcția separării Italiei de Germania nazistă, așa cum i-o sugerează unii din anturajul său.

Între timp, situația pe front se agravează cu fiecare zi. După declanșarea ofensivei britanice de la El-Alamein (23 octombrie 1942), forțele germano-italiene din Africa de Nord sînt silit să bată în retragere. La 8 noiembrie 1942, are loc debarcarea anglo-americană în Africa de Nord. După o rezistență înverșunată în Tunisia, trupele Axei sînt silit să capituleze (12 mai 1943). Războiul se strămută pe teritoriul Italiei: la 11 iunie este ocupată insula Pantelleria²; la 9-10 iulie 1943, trupele anglo-americane debarcă în Sicilia³; la 19 iulie, în timp ce la Feltre se desfășoară întîlnirea Hitler-Mussolini, Roma este pentru prima dată bombardată de aviația anglo-ameri-

^{1,2,3} Magazin istoric, nr. 5-9/1973; 4/1970; 4/1968.

cană. Violența atacului și marele număr de victime (circa 2 000) provoacă un adevărat șoc în opinia publică: „armura de fier” a Romei — papa — s-a dovedit a nu fi de nici un folos.

La 24 iulie se întrunește Marele consiliu al partidului fascist¹. Mussolini este atacat de o parte a membrilor forului suprem. Dino Grandi propune o moțiune prin care comandamentul efectiv al forțelor armate, ca și „inițiativa supremă a hotărârilor” sînt trecute regelui. După o noapte de discuții aprinse, în care acuzațiile cele mai grave de incompetență și corupție se abat asupra responsabililor regimului, „moțiunea Grandi” întrunește 19 voturi pentru, 7 contra, 1 abținere. „Ați provocat criza regimului”, le spune Mussolini adversarilor săi, dar refuză să ia vreo măsură împotriva lor. A doua zi, ieșind de la rege, căruia îi comunicase hotărîrea luată de Marele consiliu, „Ducele” este arestat. Regimul fascist care a guvernat Italia peste două decenii se destramă în câteva ore. Un guvern condus de mareșalul Pietro Badoglio îi ia locul², prima sa declarație, destinată să adoarmă vigilența aliatului german, fiindcă războiul continuă. Din primul moment, Hitler s-a decis însă să

pună Italia sub controlul său. În timp ce sînt stabilite măsurile militare, au loc tatonări politice; neîncrederea este tot atît de mare de fiecare parte. La 3 septembrie, este semnat în secret armistițiul Italiei cu Națiunile Unite, care devine public la 8 septembrie. Regele și mareșalul Badoglio se refugiază la Brindisi, în timp ce Hitler ordonă trupelor sale să preia controlul Italiei; la 12 septembrie, un comando condus de Otto Skorzeny îl eliberează pe Mussolini, deținut la Gran Sasso. În partea Italiei ocupată de Wehrmacht, el proclamă „Republica socială”³, care va agoniza pînă în aprilie 1945, cînd dispare o dată cu „părintele” fascismului, executat⁴ în ziua de 28.

Diplomatul Michele Lanza [sub pseudonimul Leonardo Simoni] înregistrează în Jurnalul⁵ său evenimentele petrecute pînă la 9 septembrie 1943. El surprinde convulsile regimului fascist cu același spirit lucid și critic, care dă valoare și savoare notațiilor sale. Se conturează imaginea descompunerii unui regim care, lipsit de sprijinul poporului, se îndreaptă spre pierire, în umbra și la adăpostul armelor aliatului german, devenit, de fapt, stăpînul părții de nord a Italiei. O moarte rușinoasă, pe măsura faptelor sale.

Prăbușirea

IUNIE 1942

Miercuri 10. Sevastopolul nu cade. Sevastopolul nu vrea să cadă!¹... Bombardată, atacată, această fortăreață, despre care nemții credeau încă din toamna trecută că e ca și cucerită, rezistă încă! Și generalii germani țin cu tot dinadinsul să o ocupe înainte de a declanșa marea ofensivă. Iată deci încă o nereușită, încă o întîrziere. Ele survin în timp ce aviația anglo-saxonă își întepeste zilnic bombardamentele asupra Germaniei. Poporul se agită. Soldații sînt neliniștiți. Oamenii încep să aibă îndoieli, și mîrlăci se aud pînă și în cercurile oficiale ale guvernului și statului major. Von R. s-a sinucis. Era un ofițer superior văzut foarte des în cercurile din preajma lui Ribbentrop și pe care militarii de carieră îl disprețuiau, considerîndu-l vîndut naziștilor. În cursul unui banchet, după

ce băuse peste măsură, și-a pus capăt zilelor cu un foc de revolver strîgînd: „Trăiască bătrîna Germanie! Dacă acum ea trage să moară, atunci să murim odată cu ea!”

NOIEMBRIE

Luni 9. La ora 12 și jumătate, plec împreună cu ambasadorul cu un tren obișnuit spre München, unde ajungem la zece seara. Contele Ciano e acolo de vreo zece minute. Îl găsim, împreună cu suita lui, la hotelul „Vier Jahreszeiten”. Atmosferă funebră. La orele 23 plecăm spre Hitler; lunga coloană de mașini negre străbate străzi pustii, cufundate în beznă. În timp ce urcăm scara monumentală, Führerul iese precipitat și gesticulînd din biroul său, venînd în întîmpinarea lui Ciano. Începe cu acesta o discuție, sîrînd de la una la alta, în timp ce Schmidt² se străduie să traducă. Întreaga suită înșirată pe scară rămîne înțepenită pînă cînd Hitler și Ciano se îndepărtează. Ur-

mează pentru noi o lungă așteptare în penumbra unui salon. Sîntem informați că premierul Laval a fost chemat și el, dar întîrzie din cauza ceții. La miezul nopții, Dörnberg, șeful protocolului, vine să mă caute. Se deschide o ușă și iată-mă în fața Führerului, a lui Ribbentrop și a gărzii lor obișnuite. Ciano e și el într-un colț, în mijlocul generalilor și al șefilor naziști, dar nimeni nu pare să-i dea vreo atenție. Hitler îmi spune:

— „Cunoașteți bine Tunisia. Cîți italieni trăiesc acolo și în ce regiune?”

Îi indic zonele principalelor colonii italiene și remarc, cu stupoare, că harta pe care Hitler și generalii lui analizează situația, este un plan rudimentar, rupt dintr-un pliant conținînd mersul trenurilor cu vagoane de dormit. Hitler ține în mînă un ziar împăturit, pe marginea căruia au fost trasate cu creionul niște semne marcînd distanțele. Pare obsedat de o idee fixă și, cu ajutorul ziarului, măsoară și tot măsoară distanța dintre

¹ Magazin istoric, nr. 6/1967; 2/1980; 9/1973; 12/1975; 2-3/1984; 2,3/1975; 7-8/1968.

Tunis (capitala Tunisiei) și Roma. Mă retrag într-un colț și observ scena. Toți par derutați și înfierbîntați. Feldmareșalul Keitel tot încearcă să obțină la telefon legătura cu nu știu care consulat german din Africa de Nord și — nereușind — înjură ca un birjar. Cîteva militari cu grade inferioare sosesc gîfîind și nădușiți relatînd zvonuri despre răcoale la Nisa și Marsilia. Toată lumea se agită, toți pun întrebări. Fîhrerul, spre care se îndreaptă acum toate privirile, a devenit extrem de gînditor. Cineva mă atinge cu mîna: „Ai să vezi — îmi șoptește — acum urmează luarea hotărîrii!”

Tăcerea se prelungește. Hitler își pleacă fruntea și își holbează ochii. Ai impresia că asisti la o sedință de spiritism. Ciano se tot sucește și pronunță cîteva cuvinte cu voce tare. Toți se întorc spre el iritați și muștrători. Deodată, Fîhrerul ridică fruntea, își trage o palmă peste propriul fund și strigă: „Și cînd te gîndești că toate astea nu s-ar fi întîmplat, dacă Spania ne-ar fi lăsat să atacăm Gibraltarul¹. Aveam totul pregătît. Totul s-ar fi terminat în 15 zile. Spania a comis un *Unsinn*! (o absurditate).

DECEMBRIE

Joi 17. Am plecat spre Rastenburg, cartierul general al lui Hitler, ieri seara. Trenul e somptuos. Ciano, feldmareșalul Mackensen, generalul Cavallero, dispun — fiecare — de cîte un vagon-salon. Urmează un vagon pentru „transmisii”, plin de fire încalcate și care nu funcționează niciodată cînd ai nevoie, și, după el, vagonul statului major, în care nimeni nu pune piciorul, atît este de rece și de întunecos. E o greutate moartă, pe care locomotiva pare să o tragă anevoie. În tren, mîncărurile servite sînt rafinate, serviciul impecabil. De fiecare dată cînd ne așezăm la masă găsim

flori proaspete. La opriri, în gările germane, putem comunica în cîteva minute cu Roma. Dar Roma nu are nimic să ne spună și mă îndoiesc că Ciano ar avea, la rîndul lui, să-i împărtășească rodul vreunor substanțiale reflecții. Conversația sa, aparent vioaie și spirituală, este, de fapt, lipsită de conținut și plină de anecdote repetate la nesfîrșit. Ținta preferată a săgeților lui o constituie germanii. Se amuză să-i facă de două parale. Mackensen trebuie să se fi obișnuit să fie calificat în fel și chip. Tace și trece demn cu vederea toate aluziile dezagreabile la adresa fării lui. Cavallero nu se arată niciodată. Cînd vorbește de el, Ciano îl gratifică cu epitele de „imbecil cu picioare scurte”. „Imbecil”-ici, „imbecil”-colo; „idiotii de nemți”-ici, „cretinii de nemți”-colo; „banditul de Ribbentrop”, „criminalul de Fîhrer” și așa mai departe. În ritmul acestei vorbării, încet-încet, trenul ne transportă, fără oclîșuri sau zguduiri, spre țintă.

Vineri 18. Rastenburg, Cartierul general al lui Hitler. Aici, delegația noastră urmează să aibă întrevedere cu Fîhrerul. Sîntem îngheșuiți într-o anticameră minusculă. Hitler apare aproape imediat, sinistru, încovoiat, îmbătrînit, aruncînd priviri răutăcioase. Strînge mîna fiecăruia dintre noi. Are o mîină de babă: rece și aspră. Pe germanii care sînt de față, de-abia îi salută. Deodată, îl zărește pe generalul Friedrich Dollman undeva, printre cei din spate. Îl privește fix, apoi se duce, îl strînge mîna cu căldură, în timp ce pe față îi apare un zîmbet abia schițat de înțelegere.

Sîmbătă 19. Atmosfera acestui Cartier general e deprimantă. Parcă ar fi un azil de nebuni, izolat într-un loc blestemat. E o umezeală nesăntoasă și ai tot timpul simțămîntul că vei fi trimis în fața unui Consiliu de război pentru înaltă trădare. Azi, ziua a fost deosebit de agitată. Întrevederile lui Ciano cu Hitler nu s-au soldat, pare-se, cu nimic deosebit. Hitler le-a declarat lui Alfieri și lui Ciano că, orice s-ar întîmpla, Armata 6 nu va renunța la

Stalingrad². Keitel a aprobat. Situația militară pare gravă în toate sectoarele. Atașatul militar italian la Berlin, Marras, i-o expune lui Ciano cu o minuțiozitate plină de cruzime. Concluziile lui sînt lucide și, din această cauză, probabil, Cavallero îl săgetează cu o căutătură veninoasă și pleacă nervos. Ciano pare să și fi pierdut cu totul auto-controlul. Nu poate sta locului. Se ridică, se așază, face o glumă, apoi se întinecă la față, îl apucă subit furia, încearcă să judece logic și sfîrșește trăgînd o înjurătură. Repetă la nesfîrșit același cîntec: „Nu mai e nimic de făcut; nemții nu vor să asculte de glasul rațiunii; nemții au pierdut războiul”. Deodată, Alfieri are un acces de curaj și vorbește cu fermitate despre necesitatea ca italienii să încerce să se desprindă de „Axă”³. Ciano întoarce spre el o privire obosită; în mod evident se gîndește la cu totul altceva. Apoi scapă aceste cuvinte pe care le reproduc textual: „Nu-i nimic de făcut! Nu ne mai rămîne decît să așteptăm prăbușirea!”

APRILIE 1943

Joi 29. Salzburg. Merg să-l întîlnesc pe ambasador pentru ca împreună să îl însoțim pe subsecretarul de stat [la externe] Bastianini la o întrevedere cu Ribbentrop. Laval a fost și el convocat *ad audiendum verbum* [pentru a-și exprima punctul de vedere]. Întîlnirea are loc la castelul Klessheim, recent amenajat pentru astfel de ocazii. Bastianini îmi explică pe larg că se străduie de cîțva timp să-i convingă pe germani să facă un gest de natură a liniști țările mici cu privire la soarta lor viitoare. Acest gest ar fi, de fapt, preludivul unei „hărți a Europei”, susceptibilă să devină baza unor eventuale negocieri de pace. Bastianini își bate gura de pomană. Germanii, mai intransigenți ca niciodată, nu vor fi de acord, iar, pe de altă parte, aliații sînt acum prea siguri de victorie ca să se oprească la jumătatea drumului.

¹La întrevedere Hitler-Franco (Hendaye, 23 octombrie 1940), dictatorul spaniol, în ciuda promisiunilor lui Hitler (printre care și aceea că-i va ceda Gibraltarul), a refuzat să intre în război alături de Axă și să permită intrarea trupelor germane în Spania pentru a ataca strîmtoarea (Operația „Felix”).

²Magazin istoric, nr. 2/1983; 9/1977.

Bastianini e neliniștit, deoarece Hitler manifestă intenția de a relua ofensiva în Rusia, în timp ce chiar statul lui major exprimă temeri în legătură cu aceasta. Subsecretarul nostru de stat spune că, în Tunisia, situația e disperată. E convins că aliații vor încerca o debarcare, probabil în Sardinia. Italia nu e în stare să reziste, dar nu conține nici să cedeze. Mussolini nu se va decide niciodată să capituleze și, de altfel, dacă le-am trezi cea mai mică suspiciune, nemții s-ar repezi împotriva noastră.

IULIE

Simbătă 10. În zori, forțele aliate au debarcat în Sicilia. Călină seninătate, azi dimineață, în Tiergarten! După atâtea zile de ploaie, soarele și-a făcut în sfârșit apariția. Pe cerul albastru trec din când în când nori ușori, albi. Ofițeri severi, care se îndreaptă cu pași apăsați spre statul major, au îmbrăcat uniforma albă de vară. Toți par calmi. Poate că încă n-au aflat marea știre. Sau poate că o cunosc, dar nu-i acordă cine știe ce importanță. În definiție, nu e vorba decât de frontul mediteranean!

La ambasadă, strînsi pentru raportul obișnuit, îl ascultăm pe Alfieri încropind câteva fraze pline de obișnuitul lui optimism care azi e mai insuportabil decât oricînd. Apoi face semn la doi dintre noi să-l urmărim în biroul lui. Acolo se prăbușește într-un fotoliu cu capul în mîini. Din cînd în cînd, se uită la noi de parcă ar vrea să ne spună ceva, dar privirea noastră par să-l intimideze. Obrazul îi devine tot mai palid. În cele din urmă, are loc următorul dialog:

„Va fi posibil să-i aruncăm pe englezi în mare?”, întreabă cu glas pierit ambasadorul.
„Avem toate motivele să ne îndoiim! Dar, chiar dacă am reușit acum un succes, el n-ar putea fi decât trecător. Mai mult ca sigur, aliații ar face o nouă tentativă, punînd la bătaie forțe și mai mari. Totuși e sigur că, dacă obținem acum vreo victorie în Sicilia, avem în mîină o excelentă carte pentru a negocia cu adversarul, cu sau fără

Soldați din Armata 9 a generalului american Patton sînt înfrîmpinași cu bucurie de populația unui orășel din vestul Siciliei

În p. 55: supusă intenselor bombardamente sistematice ale aviației aliate, capitala Germaniei este transformată în ruine

asentimentul nemților. Nu trebuie să uităm că, în situația noastră actuală, desprinderea din Axă este și trebuie să fie telul principal al politici noastre.”

„E cazul să recunoașteți — spune Alfieri — că de ani de zile asta susțin și eu!”

„Da, dar destul de vag... Trebuia să vă bateți cu mai multă dirigenție. În noiembrie, trebuia să-i forțați mîna lui Ciano. Redactasem atunci un proiect care putea fi o bază de acțiune.”

„Ducele nu asculta de nimeni. Și apoi, pe atunci, încă speram că nemții ne vor ajuta mai serios. Rămîn un credincios apărător al Axei Roma-Berlin, dar nu zic să afirm că nemții sînt niște mari canali.”

Marți 27. Seara, dîneam cu un grup de ziaristi italieni. Ceea ce debitează toți mă stupefiază. În timpul tuturor acestor dramatice zile, noi n-am avut decât o singură și stăruitoare preocupare: aceea de a vedea Italia retrăgîndu-se, cît mai cîrînd posi-

bil, din conflict și punîndu-se la adăpost de contraatacurile germane. Or, pentru toți acești domni, problema războiului (care totuși trebuie rezolvată cu orice preț și cu cît mai puține necazuri pe plan material, ca și moral) nu pare să prezinte nici cel mai mic interes. Această problemă este de pe acum depășită, perimată, clasată. Pentru ei, important e să facă procesul trecutului și să ipoteticeze judecata viitorului. Toți sînt dezlanțuți împotriva fascismului, pe care, cu trei zile în urmă, îl mai slujeau încă; toți fac apologia noului regim preconizat în fel și chip. Ei nu par să-și dea seama că și ieri și azi și mîine, problema a fost, este și va fi să fii devotat nu unei doctrine, nu unui guvern, ci patriei.

Vineri 30. Cu ce încîntare ne trezim azi în pădure!

¹ Autorul îl însoțise pe Marras la Cartierul general al Führerului de la Rastenburg, unde atașatul militar italian urma să-i comunice lui Hitler un mesaj din partea succesorului lui Mussolini, mareșalul Badoglio; vezi *Magazin istoric*, nr. 6/1980.

Cerul e senin, prin frunzișul proaspăt adie zefirul blînd, fluturî dansează și păsărelele ciripesce... Parcă ar fi tabloul idilic al unei bune și pașnice Germanii. Cine ar putea crede că momentul e, dimpotrivă, atît de tragic pentru țara noastră? Cine ar putea crede că, doar la cîțiva pași de noi, trăiesc fapăturile cele mai fanatice, care duc cel mai crîncen război? Tocmai liniștea ce domnește în această pădure e ceea ce ne îngrozește. Aici, Fîhrerul și suita lui pierd orice contact cu realitatea, cu suferințele pe care le impun unei părți atît de mari a omenirii. Trăiesc în fantasmale unor nebuloase vise de cucerire care nu mai corespund forțelor reale din subordinea lor. Ei nu aud cum, ca răspuns la fiecare ordin dat de ei, răsună bubuiturile a mii de tunuri și plînsul a milioane de ființe umane. Ei ordonă... Și, în timp ce atîția alții își dau ultima suflare, în jurul lor totul e liniștit, senin și blînd.

Atît eu cît și generalul Marras am telefonat, fără succes unor amici, încercînd să fixăm niște întîlniri. Sîntem izolați. Nu ni se permite nici măcar să coborîm din tren pentru a face cîțiva pași pe jos. La prînz, doi ofițeri vin să ne ia pentru a ne duce la Fîhrer. Stă într-o baracă din lemn de molid. Interiorul e simplu, chiar sumar mobilat. Un vestibul cu o fereastră largă prin care se zărește pădurea și — în zare — cîmpia. La dreapta, un cabinet de lucru. Doi soldați din Regimentul de gardă S.S. îndeplinesc funcția de ordonanțe. Sînt doi coloși blonzi care i-ar fi plăcut și tatălui lui Frederic II. Am remarcat că cei doi ofițeri care ne însoțeau erau tăcuți și deosebit de nervoși. Nu ne slăbeau din ochi nici o secundă. Intrînd în baraca Fîhrerului, Marras și-a desfăcut, cu mișcări ostentative, foarte lente, cîntaronul cu tocul de revolver și l-a întins uneia dintre ordonanțe. Mi s-a părut că cei doi ofițeri care ne supravegheau au scos un suspin de ușurare. Ușa cabinetului lui Hitler s-a deschis și l-am zărit în mijlocul încăperii. Era foarte palid și încovoiat. În spatele lui, dar

parcă anume postaiți în trei puncte diferite ale camerei, se aflau generalul Jodl, generalul Schmundt și ambasadorul Hewel. Toți trei țineau mina dreaptă în buzunarul hainei și ne țintuiau cu privirile, ca și cum, la primul gest suspect, ar fi fost gata să se repeadă asupra noastră. Primele cuvinte ale Fîhrerului către Marras au fost:

— „Nu știam că vă ocupați de politică“. Tonul era ironic și grav. Încet, încet, atmosfera s-a destins.

Potrivit unor informații culese ulterior și conform chiar spuselor lui Hitler, a doua zi după încheierea de către Italia a armistițiului cu aliații [3 septembrie 1943], am înțeles că nemții crezuseră efectiv că Marras și diplomatul care-l însoțea erau însărcinați să comită un atentat contra Fîhrerului. Această teamă a nemților explică supravegherea strictă la care am fost supuși la Cartierul general, pînă în clipa întrevederii.

AUGUST

Vineri 6. O bizară atmosferă de nervozitate și de tensiune domnește în grupul de persoane din jurul trenului cu tabla hiperîncinsă, care a adus delegația italiană la Tarvis [în nord-estul Italiei], unde s-au desfășurat convorbirile Guariglia [noul ministru de externe] — Ribbentrop și Keitel — Ambrosio [șeful Statului major general italian]. În ciuda asigurărilor date de italieni că nu vor negocia cu aliații și că vor rămîne alături de Germania, plutește impresia că s-a ajuns într-un punct mort. Cele două părți au spus ceea ce voiau să spună, dar, în același timp, nu au vorbit despre

ceea ce nu au vrut să vorbească, eludînd elementele esențiale ale situației prezente și viitoare. Aceste tăceri, ușor de sesizat, fac să planeze asupra tuturor o senzație stîngheritoare. Ribbentrop se întîreține cu Keitel. Noi facem cu Guariglia cîțiva pași, iar von Mackensen se alătură grupului. Deodată, un soldat din trupele S.S. vine la ambasadorul von Mackensen și-l întreabă unde se află valizele lui. „De ce?“ se interesează ambasadorul.

„Pentru că — răspunde soldatul — am primit ordin să vi le transport în compartimentul rezervat dv., în trenul german“. Mackensen pălește. A înțeles. Ribbentrop nu-i mai permite să se întoarcă la Roma. Vrea să-l ia cu el și să-l ducă la Fîhrer. În orice caz, ar fi putut găsi un mijloc, mai elegant ca să-i aducă la cunoștință hotărîrea lui. Deodată, fix la ora cinci, Ribbentrop, Keitel și toată suita coboară din tren și se îndreaptă spre ieșirea gării. Auzim uruitul motoarelor unor puternice automobile și răminem, uluiți, în așteptare. Comisarul de poliție nu știe nici el mai mult decît noi. Ne spune doar că a văzut cîteva automobile venind din Germania. Ribbentrop și ai lui s-au urcat în aceste mașini și au plecat în direcția frontierei, interzicînd gîrziile italiene să-i urmeze. Ce s-o fi întimplat?

Trec minute, trece o jumătate de oră, o oră, o oră și jumătate... Nimeni nu revine. Stăm și așteptăm ca proștii,

12 septembrie
1943.

Un commando
condus
de Otto
Shorzony
il eliberează
pe Mussolini,
deținut
la Gran Sasso

obosiți să ne tot plimbăm de colo pînă colo, fără nici un țel, între cele două trenuri, sub privilegiu de gheață ale soldaților din S.S. Cum se va termina toată povestea asta? Pe la șapte seara, Ribbentrop, Keitel și ceilalți se întorc cu un aer triumfător. Aflăm că au fost la frontieră pentru a aranja intrarea în Italia a unei divizii germane. E un gest nemaiauzit. Nu-l putem informa pe ministrul nostru, deoarece acesta s-a închis imediat cu Ribbentrop pentru o ultimă convorbire. Trebuie dat un comunicat. Dar, în momentul despărțirii, Ribbentrop și Guariglia sînt vizibil epuizați. Își iau rămas bun în termeni foarte reci.

Trenul cu nemți a plecat deja din gară și noi încă mai batem la mașină comunicatul. N-am să uit niciodată chipul lui Ribbentrop, ca o mască la fereastra vagonului. Avea o expresie rea, glacială, cumplită.

Colegii noștri ne îmbrățișează și își iau rămas bun de la noi, ca și cum am fi niște condamnați. Guariglia îmi strînge puternic mîna și spune: „Fiți tari! Fiți cît se poate de tari”.

Apoi, pleacă și trenul nostru. Spre Roma. Toți sînt la geamuri pentru a ne mai spune o dată la revedere. Pe peron, rămîn doar eu și însărcinatul nostru cu afaceri. Între timp, pleacă și forțele de poliție care fuseseră aduse să păzească gara, precum și reprezentanții celorlalte servicii.

Ne întoarcem la hotel, frînți de oboseală. E nouă. De sus, din munți, furtuna amenință să coboare peste noi. Cerul e brăzdat de fulgere¹.

Introducere și selecție de text
dr. Florin CONSTANTINIU
 Traducere
Leon SĂRĂȚEANU

¹ Despre evenimentele intervenite ulterior în viața diplomatului italian, vezi introducerea la primul episod (*Magazin istoric*, nr. 2/1984).

1884: GAZETA TRANSILVANIEI cotidian

La 4/16 aprilie 1884, în Brașov avea loc un important eveniment pentru presa românească din Transilvania: Gazeta Transilvaniei înceta să mai fie o publicație cu apariție de trei ori pe săptămînă, transformîndu-se în cotidian. Lăsa flîntă, astfel, primul ziar românesc cu apariție zilnică din Transilvania.

Înființată în 1838, publicația și-a asigurat, în scurt timp, un loc de frunte în lupta românilor din această parte de țară pentru drepturi politice și naționale, pentru unitate. În paginile ei au semnat scriitorii și oameni de cultură atît din Transilvania cît și din Moldova și Țara Românească. Gazeta a ogîndit, totodată, pe larg, marile evenimente ale vremii — Revoluția de la 1848, Unirea din 1859, Războiul de Independență — în desfășurarea lor pe întreg spațiul românesc, contribuind astfel la accentuarea procesului de desăvîrșire a unității naționale.

Transformarea publicației în cotidian în 1884 a avut loc în contextul intensificării acțiunilor în slujba cauzei naționale a românilor, a confruntărilor cu campaniile declanșate de presa austro-ungară împotriva mișcărilor politice române, a revendicărilor și drepturilor poporului. Apariția cotidiană a publicației — se sublinia în paginile ei — era necesară pentru susținerea dezideratelor Partidului Național Român, pentru a ține „neodormit în sufletele românești sentimentul național”.

Schimbară produsă în frecvența apariției Gazetei Transilvaniei a fost primită cu deosebită satisfacție de opinia publică românească de pe ambele versante ale Carpaților. Numeroși cititori, oameni politici, scriitori, intelectuali au trimis cu acel prilej pe adresa Gazetei scrisori de salut, care au fost publicate de-a lungul a 24 numere și care exprimau interesul deosebit cu care a fost primit acest eveniment. Printre semnatari, Ioan Blănuș, Aron și Nicolae Denesugianu, Vincentiu Babeș, dr. Ioan Rafiu, Visarion Roman, Ilie Măcelaru, Francisc Hossu-Longin, precum și studenți români din Cluj, Viena, Paris și München.

Apariția cotidiană a Gazetei Transilvaniei a fost urmată, la zece zile de publicarea primului număr dintr-un nou organ de presă al românilor transilvăneni — Tribuna. Astfel, primăvara anului 1884 a marcat un moment important în istoria publicisticii românești transilvănene, aflată în slujba idealurilor înalte ale unității naționale.

Luana POPA,
 muzeograf principal,
 Muzeul județean Brașov

Centenar TRIBUNA

Apariția, în urmă cu 100 ani, la 14/26 aprilie 1884 la Sibiu, a cotidianului politic și literar *Tribuna*, un important rol în susținerea drepturilor românilor din Transilvania, în pregătirea înființării uniunii acestora cu țara, a fost inițiată de un grup de tineri intelectuali transilvăneni, în frunte cu I. Slavici, I. Bechintz, N. Cristea, Aurel și Eugen Brode, Mănoile Dismandri.

Ioan Slavici, primul director al *Tribunei*, a imprimat publicației linia politică și culturală, atitudinea fermă în afirmarea poziției românilor în problemele vitale ale Transilvaniei. Pentru atitudinea sa, în 1886, Slavici a fost condamnat și interzis la Văcă. Pînă în aprilie 1903, cînd *Tribuna* și-a încetat apariția, la conducerea ei au fost 18 gazetari și scriitori, printre care G. Coșbuc, Septimiu Albani, Pompiliu Pipos, T. Păcățian, C. Scurtu. Frecvențele schimbări în conducerea publicației au fost datorate toamnei deselor conflicte cu autoritățile austro-ungare, pentru atitudinea patriotică, directă, combativă a *Tribunei* în urma cărora direcția ziarului a avut de suferit.

Cotidianul sibian a stabilit, la scurtă vreme după apariție, legături trănice cu centrele românești de dincolo și de dincoace de Carpați: Brașov, Iași, Cernăuți, Cluj, Arad, Caransebeș, Oradea, precum și cu românii din Viena, Budapesta etc.

Tribuna s-a declarat, de la bun început, adversară a oricărei manifestări șovine, militînd pentru bunele raporturi dintre naționalități. Publicația făcea distincție între poporul maghiar și clasele sale conducătoare, care semănau vrajă națională. „Deși agitate de o adîncă și legitimă nemulțumire — scria ziarul la 27 octombrie 1885 — masele poporului român nu sînt pătrunse de ură asupra națiunii maghiare... el urgîșită le este numai classa... din care se executorii legilor și în general actualii purtători ai puterii publice”.

În Transilvania, scria *Tribuna*, existau toate condițiile pentru conviețuirea pașnică între români și celelalte naționalități: „Putem noi și maghiarii să trăim pe pămîntul acesta în pace, să ne lumînăm și să lucrăm unii lîngă alții pe întrecute, fiecare după hîrnicia sa și după destoiniciile cu care l-a înzestrat firea — putem și trebuie neapărat și vom trăi în pace”. (10 august 1885)

Tribuna a militat, totodată, pentru popularizarea culturii și literaturii românești, pentru afirmarea valorilor naționale, sprijinind dezvoltarea învățămîntului în limba română, susținînd culegerea și valorificarea folclorului etc.

Prin întreaga sa activitate politică și culturală, desfășurată timp de două decenii, *Tribuna* a adus o contribuție importantă la triumful cauzei românilor transilvăneni, la împlinirea idealurilor naționale ale poporului.

Dr. Mircea REGNEALĂ,
 Biblioteca centrală universitară, București

¹ *Magazin istoric*, nr. 9/1974.

1834: un proiect de „Republică unită română”

Prima jumătate a veacului XVIII a fost marcată, și în țările române, de o creștere neconținută a valului revoluționar, ce avea să culmineze cu revoluția de la 1848, manifestare ce a cuprins toate provinciile locuite de români și a îmbrăcat un caracter atât național cât și social. Între numeroasele acțiuni inițiate în această perioadă se numără și mișcarea din 1834, din Banat și Transilvania, cu ramificații și obiective ce vizau întreg teritoriul românesc, mișcare puțin cunoscută, dat fiind grabnicul ei eșec.

Inițiatorul ei a fost Adolf David, un tânăr inspector minier din Galiția (parte a Poloniei ce fusese integrată în cuprinsul Imperiului habsburgic), care, pentru activitatea sa de redesteptare a poporului polonez, fusese mutat de autoritățile austriece la Cluj, ca administrator al exploațurilor miniere din Banat și Transilvania. În contact cu noul mediu social și național, ideile revoluționare ale lui Adolf David au evoluat, el gândindu-se la perspectiva unei revoluții bazate pe împlinirea dezideratelor etnice ale națiunilor asuprite din Europa, și în special din cuprinsul Imperiului habsburgic. Relativ la români, idealul politico-național ce anima mișcarea inițiată de A. David era unirea Banatului, Transilvaniei și Bucovinei cu Principatele (Moldova și Țara Românească) într-o singură republică, „Republica unită română”.

La mișcare au aderat numeroși reprezentanți ai intelectualității române din acea vreme: Zaharia Carcalechi, editorul primei reviste literare românești, *Biblioteca românească*, juristul și istoricul Damaschin Bojincă (în acea vreme la Iași), Ștefan Popovici Neagoe (Niagoe), învățător bihorean din Pesta, învățătorul Maran (Măran) din Caransebeș, Ion Heliade Rădulescu, precum și episcopul ortodox al Bucovinei, Isaia Bălășescu.

Programul mișcării avea la bază principii burghezo-democratice înaintate pentru vremea respectivă: egalitatea în drepturi și obligații a tuturor cetățenilor, posibilitatea fiecăruia dintre ei de a ocupa oricare din funcțiile politice ale statului, vot universal, obligativitatea generală a serviciului militar, desființarea titlurilor de noblete, emanciparea țăranilor și reforma agrară, libertatea muncii și a învățământului.

Pregătirea materială a insurecției care trebuia să conducă în final la unirea celor trei țări române era asigurată de fondurile strinse de „Cassa Centrală”, iar pregătirea ideologică urma a fi făcută cu „ajutor valah de peste munți” (Țara Românească). În slujba aceleiași propagande ideologice, în chiar anul

declanșării insurecției, Zaharia Carcalechi a publicat lucrarea lui Damaschin Bojincă *Vestitele fapte și perirea lui Mihai Viteazul, prințul Țării Românești*, consacrată autorului primei uniri politice a celor trei țări române — dealtfel, prima lucrare din literatura românească dedicată exclusiv acestuia.

Fără a neglija rolul lui A. David în organizarea acestei acțiuni, se cuvine subliniat că ea continua, într-un cadru național sensibil lărgit, mișcarea desfășurată între anii 1830 și 1834 de Societatea secretă bănățeană „Constituția”, în cadrul căreia regăsim, alături de eminentul revoluționar Eftimie Murgu, pe toți cei ce au făcut parte din nucleul conspirației lui A. David (D. Bojincă, Z. Carcalechi, Șt. P. Neagoe ș.a.), precum și aceeași preocupare de așezare a vieții statale pe o bază constituțională. Cîntecul revoluționar pe care membrii „Constituției” îl cântau la întruniri era tot *Marseieza*; nu ar fi exclus ca mișcarea din 1834 să fi avut drept însemn cocarda tricoloră — aceeași ca a societății secrete bănățene.

Mișcarea conspirativă inițiată de A. David a fost descoperită ca urmare a denunțului unui fost membru al acesteia, învățătorul Maschek din Rusca Montană. A. David a fost arestat și închis la Sibiu, unde, pentru a nu fi silit să dea informații, s-a sinucis (august 1834). Deși a sechestrat toate documentele mișcării, contele Sedlnitzki — șeful poliției austriece — nu a reușit să găsească date care să-i permită să-i aresteze pe ceilalți membri. În această situație, conspiratorii și-au continuat activitatea, conduși de un alt funcționar de origine poloneză H. Müller („Domnul Miller”), centrul mișcării devenind orașul Rusca. Conform planului conspirativ, Miller trebuia să efectueze o călătorie în Galiția, pentru a declanșa în această parte a Imperiului habsburgic o insurecție cu caracter diversionist, care ar fi îngăduit succesul mișcării din Banat și Transilvania. Un al doilea denunț al lui Maschek a făcut însă ca și Miller, împreună cu grupul principal de conspiratori, să fie arestați, acțiunea preconizată nemaiavind loc.

Mișcarea inițiată de la 1834 constituie astfel una din primele mișcări republicane la început de epocă modernă, găsindu-și ecou în celelalte acțiuni desfășurate pînă în anul revoluției de la 1848 și reflectînd amploarea procesului revoluționar în țările române, necesitatea unor prefaceri în cadrul acestora pe temeiul principiilor cerute de epoca modernă.

Adrian POP

POSTA MAGAZIN ISTORIC

IMPERIU, ORAȘ, PALAT?

În calitatea mea de cititoare a **Magazinului Istoric** — ne scrie **EDITH WOLFINGER**, din București — vă rog să mă lămurii ce trebuie înțeles sub cuvântul „Poartă” sau „Înaltă Poartă” sau „Sublima Poartă” (termeni ce apar frecvent în studiile istorice)? E vorba de Imperiul otoman, orașul Istanbul sau palatul sultanului? Care este originea acestui cuvânt și semnificația lui?

În mod obișnuit, Poarta desemna curtea și cabinetul imperial al sultanului otoman. Cum însă, în îndelungata perioadă absolutistă, curtea sultanului a fost locul unde se luau cele mai importante decizii privind politica internă și externă a Imperiului otoman, prin extensie Poarta a devenit sinonimă cu orașul în care se afla palatul și chiar cu întregul Imperiu. Și, ca atare, în relațiile internaționale Imperiul otoman a fost deseori desemnat prin expresiile Sublima Poartă sau Poarta Otomană.

Cît privește originea acestei denumiri, ea este foarte îndepărtată și, pentru a-i deslăși sensurile, trebuie să ne întoarcem la antichitate. În Orient, din cele mai vechi timpuri, porțile orașelor au jucat întotdeauna un loc foarte important. La adăpostul lor se împărașea dreptatea, tot aici se făceau importante tranzacții comerciale, îneli nu e de mirare că, cu timpul, au fost încorporate curții domnitoare. Apoi, Porțile au jucat un rol important în istoria Romei antice și ulterior a Bizanțului. În Istanbul mai există încă ruinele Porții aurite, construită în vremea împăratului Teodosie II (408-450 e.n.). Cucerind Constantinopolul, otomanii au preluat și rolul tradițional al porții în viața politică internă. În 1478, sultanul Mahomed II a construit Sublima Poartă (Bab-ı Hümayun), monumentală zidire din marmură albă și neagră în nișele căreia erau așezate capetele notabilităților executate din ordinul sultanului. Situată chiar la intrarea în Vechiul Seral, cu timpul Sublima Poartă a devenit sinonimă cu însăși curtea.

SOCIETATE MEDICALĂ GĂLAȚEANĂ

Dr. GHEORGHE PUCHIU, medic primar chirurg, din Galați, abonat și fidel cititor al revistei, după cum ne destăinuie, ne semnalează faptul că, în noiembrie 1983, s-au împlinit 120 ani de la înființarea Societății medicale din Galați, a treia, în ordinea înființării, după Cercul de citire medicală (Iasi, 1830) și Societatea medicală științifică (București, 1857).

Reținem din însemnările cititorului nostru gălațean: În articolul I al Statutului se preciza că Societatea a fost înființată la 24 noiembrie 1863 de către 9 medici din oraș, cu scopul „de a se înțelege asupra tuturor chestiunilor de interes actual, curat științific, local sau general”.

Sedintele urmau să se țină lunar, iar biroul, compus din președinte și secretar (vicepreședinte) se va alege din 6 în 6 luni. Fiecare membru trebuia să contribuie cu 2 ducați pe semestru pentru fondurile societății. Între documentele cercetate la Arhivele statului Galați există un mare număr de procese verbale de sedințe, cuprinzând perioada 1866-1881.

Sedintele durau în medie 2 ore și cuprindeau: comunicări verbale sau scrise, prezentări de cazuri, corespondențe, discuții. Majoritatea timpului era afectat prezentării principalelor cazuri din activitatea curentă a membrilor, uneori deosebit de ample și interesante.

Fondurile erau folosite pentru abonamente și procurări de materiale. Astfel, în sedința din 15 aprilie 1866 s-a propus procurarea unui microscop, care a fost cumpărat de la Paris și prezentat în sedința din 1 noiembrie.

Primul președinte al Societății a fost dr. Sakellarios, apoi între 1868 și 1881 dr. Serfioti.

Societatea a funcționat, cu pare, plină în anul 1916.

TREI SAU PATRU FII?

IOSIF SANDRU, din Orșova, ne scrie: În manuale școlare mai vechi, am citit că domnul Munteniei, Constantin Brincoveanu, a fost executat, în ziua de 15 august 1714, împreună cu cei trei fi ai săi. Din articolul **Tragicele sfârșit al Brincovenilor** (nr. 1/1968) am aflat însă că alături de voievodul martir s-au găsit cei patru feciori ai săi. Cîți copii a avut, în realitate, domnitorul?

Adevărul este cel relatat în articolul din revista noastră. În ziua suplicului, alături de Constantin vodă, s-au aflat cei patru fi ai săi: Constantin, Ștefan, Radu și Matei și unul dintre dragotzii de cea mai mare încredere, Ianachi Văcărescu. Confuzia pornește de la numeroasele relatări ce s-au făcut asupra acestui moment, dintre care unele fanteziste, datorate unor persoane ce nu au asistat la această tragică întimplare.

TREI MEDALII

TANE FILY, din Brăila: În nr. 5/1981, la p. 24, reproduceti o medalie bătută în 1905, la Iași, în amintirea ridicării statului lui V. Alexandri. Sînt însă nedumerit: posed și eu o medalie, din bronz aurit, care însă... nu seamănă cu cea publicată de dv. În revistă este romboidală, a mea este rotundă. Puteți să mă lămurii?

Putem, desigur. Cu ocazia ridicării statului lui V. Alexandri, au fost bătute trei medalii: 1) în metal aurit, cu toartă, diametru 35 milimetri; 2) bronz, diametru 36 milimetri, în patru colțuri; 3) din aramă aurită, 26×26 milimetri.

UNIFORMĂ 1855

Cum arătau uniformele elevilor Școlii militare din Iași, se interesează **VASILE BOGZA**, din Suceava, în urma lecturii articolului Întîia școală de ofițeri din Moldova (nr. 5/1982); există informații în acest sens?

Nu numai că există, dar, cu sprîlul autorului articolului, dr. Anghel Popa, din Cîmpulung Moldovenesc, prezentăm o fotografie a unui elev îmbrăcat în uniformă de artilerie a școlii, imagine păstrată în fondurile Arhivelor statului din Iași. Elevul nu este altul decît Teodor Burada (1839-1923), profesor al Conservatorului din Iași, membru corespondent al Academiei române și autor — pe lângă numeroase scrieri despre muzică — a unor lucrări istorice consacrate Istoriei românilor, românilor din Macedonia, și Transilvania. În anii 1855-1856, T. Burada a fost elev al Școlii militare din Iași, dar, după absolvire, muzele s-au dovedit mai tari decît armele.

POSTA MAGAZIN ISTORIC

LA CHIOȘCURILE DE DIFUZAREA PRESEI

ION TEODORESCU, din București: ne scrieți în cuvinte frumoase despre promptitudinea și competența în informarea și servirea publicului cu care numeroșii găsitori de la punctele de difuzare a presei își desfășoară activitatea, inclusiv pentru difuzarea revistei Magazin Istoric. Firește, am cunoscut și noi pe mulți dintre acești prieteni statornici ai Magazinului Istoric. Printre ei, Elena Stancu (unitatea din Pasajul Victoriei), Gheorghe Mîrșică (Piața Universității), Stela Dorobanțu, Maria Agiu, Maria Peț, Maria Parascchiu (unitatea de la Gara de Nord — peron), Ilie Marinciu (str. Bărăției nr. 2), Gabriela Mărcăneanu (str. Bitolia nr. 1), Lucreția Enache (b-dul Dimitrovi nr. 129), Maria Matei (Piața Mihail Kogălniceanu).

MONUMENT

Prof. DAN IOAN, din Satu Mare, ne scrie despre dezvelirea unui monument în satul Treznea, jud. Sălaj, ridicat în amintirea victimelor masacrelor hoțarilor din 9 septembrie 1940, cărora i-au căzut victime locuitorii din această așezare românească.

ATELIER 1912

ELLA SIDOLI, din București: între măturile de epocă rămase de la sotul meu, G.F. Sidoli, directorul cercului cu același nume (vezi și nr. 8/1983), se află și această fotografie din 4 august 1912. Ea a fost făcută în atelierul sculptorului Geza Horvath, autorul monumentului lui George Panu din parcul Cismigiu.

În prim plan se observă, dealtfel, macheta statuii lui G. Panu, în timp ce sculptorul finisează un bust al căruia model stă urcat pe-o ladă.

I SAU IV?

TEODOR COBELEAC, din Orșova, veteran din primul război mondial, ne atrage atenția că în nr. 12/1983, p. 59, este menționat ca succesor al lui Franz Iosif la tronul Austro-Ungariei împăratul Carol I, ceea ce este inexact, pe tronul Habsburgilor urcându-se Carol IV.

Observația necesită următoarea precizare. Succesorul la conducerea Imperiului austro-ungar a primit titlul de Carol I, deoarece pînă atunci pe tronul imperial din Viena nu se mai aflase nici un alt suveran cu acest nume. El a avut și titulatura de Carol IV, însă ea rege doar al Ungariei, stînd fiind că aceasta făcea parte din dubla monarhie. Deci, în 1916, unul și același suveran se putea intitula Carol I al Austriei și Carol IV al Ungariei.

Retinem și finalul scrisorii corespondentului nostru, în vîrstă de 85 ani, abonat de la primul număr al Magazinului Istoric: Am fost încorporat în primul război mondial ca ostaș în armata austro-ungară, nedorită de noi românii din Transilvania. Interzîndu-ne acasă de pe front sau unde ne-am aflat, am luat parte la constituirea Gărzilor naționale și, apoi, la Marea Adunare Națională de la Alba Iulia.

DOCUMENTARE

Am reținut informațiile, completările și materialele documentare trimise de următorii cititori, cărora le mulțumim: MITICA F. DIACONU, din Drăgășani; C. BURTEA, din Focșani; prof. DUMITRU LUPĂȘCU, din com. Baia de Arceș, jud. Alba; ION MARIN, din Buhusi; ANGHEL T. ANUFOIU, din București; ION MARINESCU, din Sibiu; dr. TEODOR CUTLIG, din București; prof. CONSTANTIN MINCA, din București; ION C. PĂUN-TOIAGA, din București.

PE SCURT

FLORIN MOLDOVAN, din Timișoara, ne-a scris despre Cărturarii bănațeni și unirea Principatelor române din 1859, revedînd contribuțiile lui D. Tichindeal, Eftimie Murgu, Nicolae Tincu Vella, Damaschin Bojincă, Iulian Grozescu.

Prof. VASILE CALESTRU, din Huși, jud. Vaslui: Donă note referitoare la Un concert dat de George Enescu la Huși în ianuarie 1916 și, respectiv, Nicolae Iorga la Huși.

N.A. DESPOIU, din com. Bălgești, jud. Vâlcea: O informație preluată din istoria universală, vol III (București, 1966) — steagul roșu a fost folosit pentru prima dată ca emblemă a unei răscoale populare împotriva asupritorilor în mișcarea țărănească din Gurgan (califatul arab) în anii 778-779.

Ing. PAVEL GETIA, din Timișoara, ne relatează despre cel de-al VIII-lea Simpozion de numismatică, organizat la 23 octombrie 1983 de Societatea numismatică română, secțiunea Timișoara și dedicat aniversării a 65 ani de la Marea Unire din 1918 și a 80 ani de la înființarea Societății numismatice române.

NE-AU SCRIS

Din corespondența sosită în ultimul timp pe adresa redacției, am reținut și opiniile, sugestiile și propunerile cuprinse în scrisorile următorilor cititori: NICOLAE CIURCU, din București; TRAIAN BEICEANU, din com. Atunatu, jud. Dolj; dr. NICOLAE OPREAN, din Cluj-Napoca; ANGHEL GH. SANDA, din com. Priboleni, jud. Argeș; LUCIAN DAN PICU, din Brașov; GLEB STATNIC, din București; NICOLAE BOGLUT, din com. Olcea, jud. Bihor.

CERERI ȘI OFERTE

IOSIF VEZOC, str. Gh. Lazăr, nr. 23, ap. 39, Timișoara, solicită colecția pe anii 1967, 1968, 1969, 1980, 1981, 1982, nr. 2, 8/1983.

CĂLIN MĂCĂȘAN, str. Beethoven, nr. 5, et. I, ap. 3, Timișoara, solicită: nr. 5, 11/1973; 5/1975; 6/1976; 1, 3, 7/1977; 1-6/1978; 5, 7, 9/1979; 6, 10/1980; 3, 12/1981; 2, 6-9/1982; 1/1983; oferă: nr. 1, 2, 9/1980; 7, 8/1981; 5, 10/1982; 7-10/1983.

DANA GETA BOTEZATU, din com. Cismea, of. p. Răchiti, jud. Botoșani, solicită: nr. 1-5/1968; 1, 8/1975; 6-12/1982.

CONSTANTIN POPA, str. Silvestru, nr. 47, București, solicită: nr. 4, 9/1969; 2, 4/1971; 7/1972; 1/1973; 4/1974; 4/1975; 2/1976; oferă: nr. 9/1967; 2, 4-6, 9, 10/1969; 1-8/1969; 5/1983.

NAE TUDOR, com. Peris, Brătulești, nr. 83, sectorul Agricol Ilfov, București, solicită: nr. 10/1974; 4-6/1977; 1/1982; oferă: nr. 10/1969; 7/1972; 8/1973; 9/1974; 6, 7/1975; 7/1976; 4/1978.

DAN PĂNTĂRU, Calca Moșilor, nr. 241, M. 47, ap. 68, oferă colecția 1967-1982.

DUMITRU STREILEȚI, str. Lenin, nr. 32, Lugoj, jud. Timiș, solicită: nr. 1-8, 10-12/1971; 1-3, 5-12/1972; 1-12/1973; 1-12/1974; 1-12/1975.

IONEL ISAC, str. Vigoniei, nr. 2 B, ap. 17, et. IV, București, solicită: nr. 1-8/1967.

ILIE LUPU, str. Stejarului, nr. 26, Titu, jud. Dimbovița, solicită: nr. 7/1983; oferă: nr. 1, 2, 9/1983.

ION VÎLCU, str. Tincani, nr. 4, bl. F-7, ap. 2, sc. A, București, solicită: nr. 11/1968; 5, 6/1974; 3, 6/1976; 1/1982; oferă: nr. 3/1975; 5, 9/1979.

CONTENTS (Romanian History) M. MUŞAT, G. ZAHARIA 1933-1944: The Struggle for the Alliance of National Anti-Hitlerist Forces • A. MIHALEA Romanians in the French Resistance • L. CĂLIN 1941. G. Călinescu and A. Rosetti Defy Antonescu's Dictatorship • I. POPESCU-PUTURI The Earth — Our Mother • M. GRAMATOPOL, G. ILIESCU The Poroina Treasure • I.-R. MIRCEA A Document Issued by Radu I (1377-1383) • D.B. FUNDERBURK 1897. A Romanian Traveler through USA • The XV-th ICHS: MARIA DA GLORIA ALBES PORTAL, CELIA FREIRE D'AQUINO FONSECA (Brazil) • M. ALI MEHMET Ottoman Chronicles about the Romanians • G.D. PALADE Political Notes from the Late 19th Century (II) • P. GORNESCU, G. DAVID Prince de Canino: A Clarified Enigma?

SOMMAIRE (Histoire roumaine) M. MUŞAT, GH. ZAHARIA 1933-1944: La Lutte pour la coalition des forces nationales antihitlériennes • A. MIHALEA Des Roumains dans la Résistance française • L. CĂLIN 1941. G. Călinescu et A. Rosetti défient la dictature d'Antonescu • I. POPESCU-PUTURI La terre — notre mère • M. GRAMATOPOL, G. ILIESCU Le Trésor de Poroina • I.-R. MIRCEA Un document du temps de Radu I (1377-1383) • D.B. FUNDERBURK 1897. Un Roumain voyage aux États-Unis • Le XV-e CISH: MARIA DA GLORIA ALBES PORTAL, CELIA FREIRE D'AQUINO FONSECA (Brésil) • M. ALI MEHMET Chroniques ottomanes évoquant des Roumains • GH.D. PALADE Notes politiques de la fin du 19-ème siècle (II) • P. GORNESCU, GH. DAVID Le Prince de Canino — une énigme éclaircie?

СОДЕРЖАНИЕ (Румынская история) М. МУШАТ, Г. ЗАХАРИЯ 1933-1944 гг: Борьба за создание союза национальных антигитлеровских сил • А. МИХАИЛЯ Румыны во французском движении Сопротивления • Л. КЭЛИН 1941 г. Г. Кэлинеску и А. Росетти выступают против диктатуры Антонеску • И. ПОПЕСКУ-ПУЦУРЬ Земной шар — наша мать • М. ГРАМАТОПОЛ, Г. ИЛИЕСКУ Сокровище в Пороине • И.-Р. МИРЧА Документ времени Раду I (1377-1383) • Д.В. ФАНДЕРБЕРК 1897. Румын-путешественник в США • XV-й МКШ: МАРИА ДА ГЛОРИА АЛБЕС ПОРТАЛ, СЕЛИЯ ФРЕЙРЕ Д'АКВИНО ФОНСЕКА (Бразилия) • М. АЛИ МЕХМЕТ Османские летописи о румынах • Г.Д. ПАЛАДЕ Политические заметки конца XIX-го века (II) • П. ГОРНЕСКУ, Г. ДАВИД Принц де Канино — разгаданная тайна?

INHALT (Rumänische Geschichte) M. MUŞAT, GH. ZAHARIA 1933-1944. Der Kampf für den Zusammenschluss der antihitleristischen nationalen Kräfte • A. MIHALEA Rumänen in der französischen Widerstandsbe-wegung • L. CĂLIN 1941. G. Călinescu und A. Rosetti widersetzen sich der Antonescu-Diktatur • I. POPESCU-PUTURI Die Mutter Erde • M. GRAMATOPOL, G. ILIESCU Der Schatz von Poroina • I.-R. MIRCEA Ein Dokument von Radu I (1377-1383) • D.B. FUNDERBURK 1897. Ein Rumäne bereist die USA • Der XV. IKGW: MARIA DA GLORIA ALBES PORTAL, CELIA FREIRE D'AQUINO FONSECA (Brasilien) • M. ALI MEHMET Osmanische Chroniken über Rumänen • GH. D. PALADE Politische Aufzeichnungen vom Ende des 19. Jahrhunderts (II) • P. GORNESCU, GH. DAVID Der Prinz von Canino — ein geklärtes Geheimnis?

SUMARIO (Historia rumana) M. MUŞAT, GH. ZAHARIA 1933-1944. La lucha por la coalización de las fuerzas nacionales antihitlerianas • A. MIHALEA Rumanos en la Resistencia francesa • L. CĂLIN 1941. G. Călinescu y A. Rosetti enfrentan la dictadura de Antonescu • I. POPESCU-PUTURI La tierra-madre • M. GRAMATOPOL, G. ILIESCU El tesoro de Poroina • I.-R. MIRCEA Un documento de Radu I (1377-1383) • D.B. FUNDERBURK 1897. Un rumano viajero por EE.UU. • El XV° CISH: MARÍA DA GLORIA ALBES PORTAL, CELIA FREIRE D'AQUINO FONSECA (Brasil) • M. ALI MEHMET Crónicas otomanas sobre rumanos • GH. D. PALADE Apuntes políticos desde fines del siglo XIX (II) • P. GORNESCU, GH. DAVID El príncipe de Canino — ¿un enigma delucidado?

ABONNEMENTS : ILEXIM — Departamentul export-import presă, Bucureşti, strada 13 Decembrie, nr. 3, P.O.B. 136—137, telex : 11226

magazin istoric

Bucureşti, Intrarea Ministeri-ului, nr. 2, parter — Secto-
rul 1, Oficiul poştal nr. 1,
Căsuţa poştală 1-702, Cod
70 100.

REDACTIA : Gheorghe David, Florentina
Dolghin, Ioan Lăcustă, Ioana Ursu Năstăşel, Ana
Maria Şerbănescu, Marian Ştefan

TEHNOREDACTOR : Anton Tănase
CORECTURA : Georgeta Apreotesei,
Constanţa Avram

PREZENTAREA ARTISTICĂ : Radu Ion Popescu

Apare lunar, se găseşte de vânzare la chioşcurile de difuzare a presei. Abonamentele se fac la oficiile P.T.T.R., factorii poştali şi difuzorii din întreprinderi, instituţii, şcoli etc., de la oraşe şi de la sat. Preţul unui număr — 6 lei, abonamentul pe 6 luni — 36 lei, pe un an — 72 lei.

Tiparul executat la Combinatul poligrafic „Casa Scintei” — Bucureşti

